

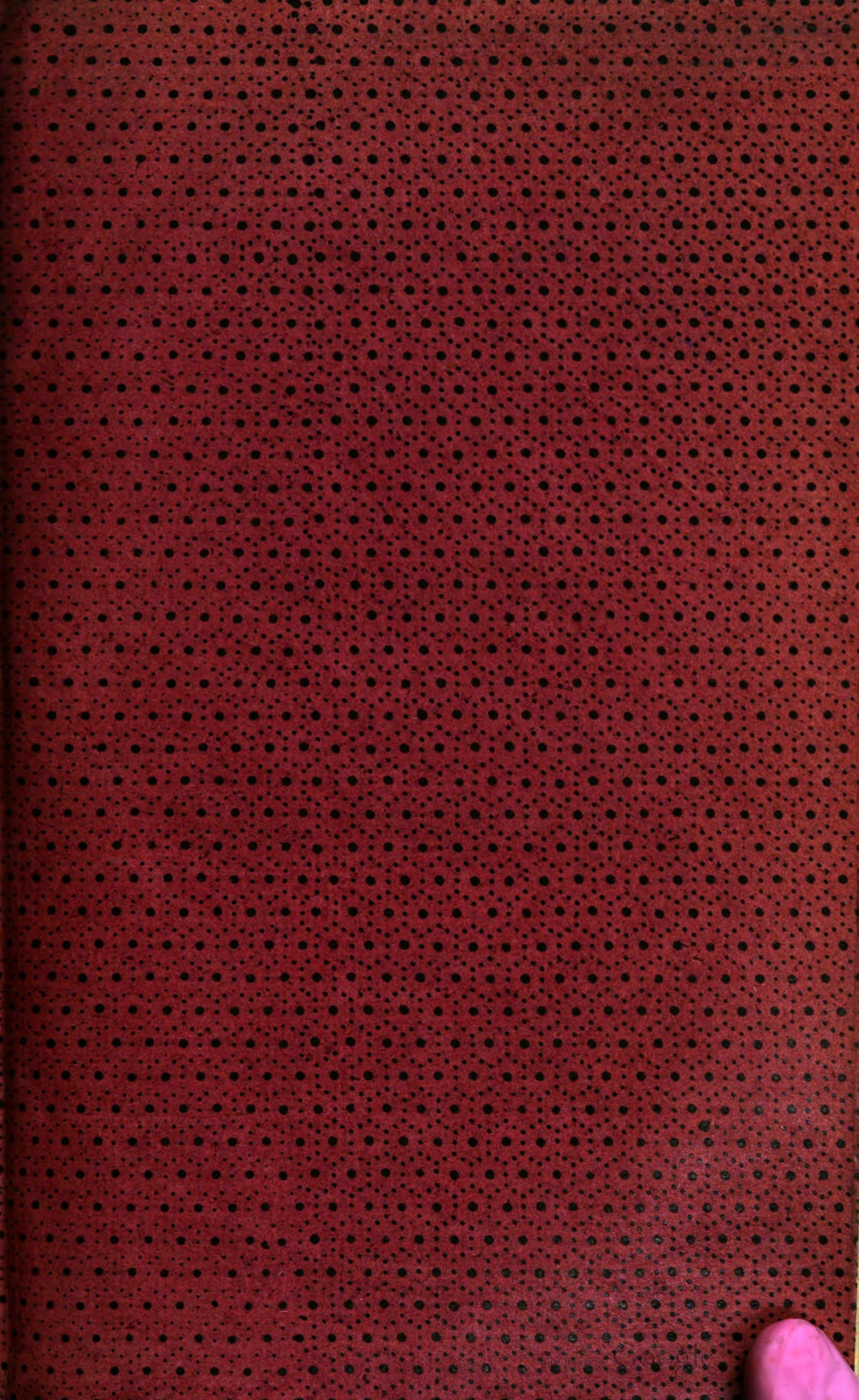
KAIS. KÖN. HOF. BIBLIOTHEK

55.513-B

Alt-

~~43. 66. 67.~~

55513-B.

Jmre, Johann

68

A Z

I F J Ú

MAGYAR BÖLCSELKEDŐ.

Nem ki, hanem mit?

PESTEN, 1830.

PETRÓZAI TRATTNER J. M. ÉS KÁROLYI ISTVÁNNÁL.

**Az Iskola így lehet Élet;
mert
Sok függ attól, milyen Tudományra tanítod, 's
mily Erkölcsre Fiad'?**

Juvenalis.

**ISKOLÁJÁBÓL
KILÉPŐ
TANITVÁNYAINAK.**

A'
NAGY VILÁGBA
ÚTI KÖNYV GYANÁNT
SZERETETE ZÁLOGÁUL
AJÁNDÉKOZA

Tanítójak
Imre János, m.k.

E L Ő S Z Ó.

A' Tudományok Innepét tudományosan illik ülni, és vannak olyan Igazságok, melyekről valamint felséges tárgyaik és értékeik, ugy keves kedvelőik és számos ellenségeik miat igen gyakran és sokféle alakban máskor is, de leginkább innepnapokon, szükséges szólni, és írni.

Illyenek fő képen a' Bölcselkedésnek nagy Igazságai; mellyek, noha az Emberiségnek legnemesebb ügyét érdeklik egyenesen, és legfőbb boldogságát eszközlik bizonyosan, mivel azonban nem annyira tapinthatók, kecsegtetők, mulattatók, hasznosak, és szerencsétetők, mint észszeljárók, feddők, oktatók, szükségesek, és boldogítók, most is, mint máskor, nálunk is, mint máshol, a' pórság babona ostobaság restelkedés előítélet balvélekedés kéteskedés feletteskedés hit és erénytelenség emberei miatt több tapogatókra találnak mint jól értőkre, inkább megvetőkre mint kedvelőkre, hamarabb ellenségekre mint barátokra.

Ez az oka, hogy, minekutánna már rólok ezelőtt többször máskép' szóltam, és irtam, most tudományos Egyetemünk fél-

VI

százados Innepén, más jelesebb hirdetőik 's nagyobb bajnokaik után, ezen egynehány csekély Elmélkedéssel jelenek meg új ajánlásokra és védelmökre,

Honi nyelven e' kisdéd. Könyvben azért; hogy mivel azon bővebb szabású tudományos nemzeti öltözeteket, mellynek két darabját már reájok adtam, bár mint iparkodtam is, a' kevés elősegítők miatt eddig egészen elnem készíthettem, legalább e' szűk köznépes köntösben tisztelkedhesenek honi Innepünkön.

Egy volt halgatómat önnön magával beszélgettetek rólok azért; hogy így is közéleti, nem iskolai, saját, nem idegen, gondolkozáshoz szoktassam Hazánk édes Reményeit.

Iskolámból az úgy nevezett nagy Világba lépő Tanítványaimnak pedig azért ajándékozom, mert ott is javokat óhajtom, és én minden öröm dicsőség jutalom és nyereség nélkül nem szeretek élni: ők pedig — a' jók — az én örömeim, előmenetelők dicsőségem, boldogulások jutalmam, és ha ezt csak hiszik is, már nagy nyereségem.

ELMÉLKEDÉSEK.

I.

Hol kezdődik, vagy hol végződik a' Teremtények temérdek nagy sora? ha nem tudhatom is, azt mindazonáltal leírhatatlan örömemre tudom, hogy én, mint Ember, a'ban igen magas helyen állok.

Nem észmérem ugyan azon megszámlálhatlan égi testeknek lakóikat, mellyek a' tisztaéjjeiken szemeim előtt ragyognak: de még is igen örömet hiszem, hogy azok között sokkal — és nagyon sokkal — tökéletesebb Valók is vannak, mint itten az Ember.

Ugyan is, ha egy kisdud bojgó Csillag is már Embereket tart, és táplál, mik nem lehetnek ama milliomm meg milliomm álló Csillagokban és nagy Napokban, mellyekhez képest Földünk majd annyi sem, mint egy mákszem! — igen is, ha igaz az, hogy a' nemélők az élőkért, a' lelketlenek a' lelkesekért, az esztelenek az eszesekért teremtettek, és ha Teremtőjének határtalan jószágából annyi jót vesz minden Teremtény, a' mennyihez fogható, a' Természetben pedig sem ugrás, sem pazárlás nintsen, és mi Földünknek kincseit

is alig használjuk ezeredik részökben ; hasonlázabb 's reám nézve gyönyörködtetőbb gondolatot alig találok, mint ezt, hogy minden égi Testben, legyen az bujdosó, mint Földünk, vagy álló Csillag, mint Napunk, nem örök éj, és halálcsend, hanem élet, 's olly nemű Teremtmény is lakozik, melly, mint én, észszel és szabad akarrattal birván, Lélek, az ottani Teremtésnek remekje, egyebeknek urok, 's használójok, és azon számtalan Lelkek seregének egy tagja, melly az egy, fő, örök, legtökéletesebb tiszta Lelket — a' mindenek Teremtőjét és Gondviselőjét — az ISTENT — szüntelen követi, mélyen imádja, 's vég nélkül áldja.

De, ne talán ezt valaki csupán mulattató elemefuttatásnak tartsa, az égi Lelkek seregének kies nagy tartományiból vissza térek földi kis lakhelyembe, és legteljesebb belső meggyőződésemből azt mondom, hogy én e' Földön azon Valók sorába tartozom, mellyekben itten a' teremtő Erő remekezett.---- Legyenek bár földi Valók, mellyek testi nagyságokra 's ereikre nézve az Embert annyira megmég annyira felül mulják, legyenek a' levegőben, a' szárazon, vagy vizen, az emberi észnek egy szikrátskája mind ezeket együtt sokkal meghaladja. --- Emelkedj Lelkem, 's ezen szívreható gondolatodat tovább folytasd!

Minden földi Valókért teremtetett ugyan a' Föld: igen, de az Emberért főképen és különö-

sen. Hát nem ő é az, a' ki a' Földnek minden részét lakhatja, és valóban lakja is? hát nem ő-e az; a' ki annak javait legnagyobb mértékben használhatja, használja is, és olly módon használja, mellyen semmi más földi teremtmény nem használhatja? hát nem ő-e az, a' ki itten nem csak létez, mint egyebek, hanem létét tudja is, és természetét 's rendeltetését vizsgálja, s' fontolgatja is? nem ő-e az, a' ki minden másokon uralkodni kíván, 's tud is, vagy legalább kinek e'féle vágyódása gyakrabban boldogúl, mint nem? nem ő-e az, ki szabadon tehet, vagy hagyhat mindent, és erre úgy mint másra maga határozhatja magát, holott minden más földi Való csupán természeti ingereit követheti kénytelenségből? nem ő-e az is, a' ki nem csak mindent leronthat, mint az idő, hanem építhet is, mint az idő és világ Alkotója, a' ki nem csak átkot és veszélyt szórhat, mint az oroszlány és tigris, vagy mint a' szélvész, mirigy, és fölindulás, hanem áldást és boldogságot is hinthet maga körül, és pedig czélarányosan, mint maga az Isten? —

Innét, és éppen innét van tehát az, hogy én olly Valónak érzem magamat, melly a' Teremtés mérhetetlen nagy sorában igen magas helyen áll.

Azenban én ezen felséges helybe nem magam, hanem más által helyeztettem, mert ha magam magamnak adtam volna ezen helyezést, már előbb kellett volna itt lennem, mint sem

voltam, ha pedig már előbb, itt voltam, nem volt szükség még azután létet és helyet magamnak szerezni, de nem is örülhetnék, hogy nem ló, elephánt, vagy más valami vad állat, hanem ember lettem.

Ha tehát csak ugyan a' mellett kell maradnom, hogy én azon magas helyet, melyen a' Teremtés rendében állok, nem magam mutattam ki magamnak, hanem az más által mutattatott ki nekem, azt is meg kell vallanom, hogy Annak, a' ki azt, kimutatta és rendelte, ezért igen sokkal tartozom. Ó eránta való kötelességem kívánja tehát, hogy kimutatott rendeltetésemnek pontig megfeleljek, és így természeti méltóságomat fentartsam; igen is, sőt magam magamnak is köteles vagyok ezzel. A' mi Őtet illeti, reá nézve szükségképen így kell gondolkodnom— „Nékte minden más teremtményeiben az az öröme van, hogy ezek kirendelt helyöknek tökéletesen megfelelnek, és valóban is azok, a' miknek kell lenniök, járjam bár által, és vizsgáljam a' nyövevények vagy barmok egész országát, ezt mindenhol így találom. Hogyan? tehát egyedül én vonjam el Teremtőtől ezen örömet, én, a' kitül ezt várnia 's megkívánnia legtöbb jussa vagyon?“. A' mi pedig engemet magamat illet, csak így gondolkozhatom „hogyan? te egyedül akarsz hátra maradni minden földi Teremtmények között, te egyedül nem akarsz az lenni, a' minek kellene lenned, holott minden más az a' földön, a' minek kell

lemlie? és miért ez? talán azért, hogy te ezt megakadályozhatod, mások pedig nem? úgye? — tehát legnagyobb elsőségedet, mellynél fogva nem a' külerő, sem a' vakinger, mint egyebeket, hanem önnön akaratom határozhat meg, hogy a' légy, a' minek kell lenned, magad lealacsonyítására fordítod? tehát azon legnemesebb méltóságot 's azon legszebb tehetséget, mellyel Teremtőd felékesített — a' Szabadságot — illy rúttól köszönöd meg Nékie, 's illy gyalázatosan élsz azzal vissza emberi méltóságodnak megsemmisítésére?“. Nem, önnön magamatátkoznám, ha ez a' szemre hányás reám illenék, nem, ez engem nem illet; én emberi méltóságomat már most még többre becsilöm, és hogy azt minden tekintetben fenntarthassam, kézzel lábbal azon leszek.

Nem tagadhatom ugyan, hogy ezen fogadásomban igen megerősít engem, azon reménység, hogy én éppen azért, mivel a' Teremtésben olly magas helyre helyezettettem, onnét többé vissza nem esem, és hogy, mivel én a' Teremtőnek remek mivei közé tartozom, véghetetlen bölcsessége jósága és igazsága meg nem engedheti, hogy egészen a' halál prédája legyek: de ha ez máskép volna is, legszentebb kötelességem volna még is, megszűnésem órájára azon lelki észmérettel felkészülni, hogy a' voltam, a' minek kellett lennem.

II.

Hogy gondolkodó tehetséggel azért ruháztattam fel leginkább, hogy egy legmagasabb gondolatra jussak, hogy a' minden gondolatok fejéhez, — Az Isten Észképehez — emelkedjem, 's Istenimádóya legyek, ezt mindenekelőtt tökéletesen hiszem. Tehát hogy az Istennek észmérése és imádása — a' Religio — Az Istenesség — fő kötelességem, és emberi méltóságomnak legjelesebb Védangyala, 's Fentartója, ezt is bizonyosnak tartom.

Minden lelkes Állat egyenesen és eszközetlenül, a' legfőbb Lélektől — az Istentől — veszi eredetét, 's ezzel együtt az Istenségnek nemi nemüi előérzetét is. Az embernek is, mihelyest magát egy kevesé kimiveli, és a' Tökéletest észméri, azonnal eszébe tűnik a' Legtökéletesebbnek eredeti Képe, és mennél tovább miveli elméjét, annal világosabban — ezt kívánja leginkább észze, ezután esdeklík, ezt valja, ennek örül, ebben nyugszik meg szíve. Az Isten az emberi észnek természetményje, és pedig legfelségesebb 's legszükségesebb természetményje. Az én Eszem erre elége kimiveltetett, először ugyan Szülőim, 's jelés derek Nevelőim — hála nékiek! — azután önnön szorgalmam által. Így tehát mint egy eszemből lép elő az Isten, és valahányszor azután belsőmbé viszsza, vagy külsőmbé, 's körültembe kitekin-

tek, mindannyiszor azonnal szemeim előtt forog, úgy hogy én magam magamnak is mintegy teremthetem Őtet.

Hogy ezen kimondást „Az Isten az Észnek Termesztménye“, sokan, kivált az ujjabbak közül, nem jól értették, mások pedig ezeket méltán kinevették, azért éppen nem aggódom; mert nem mondom én azt, hogy az Isten — az Örökvaló — magában sem volna való, ha én Őtet nem gondolnám — ez megvetendő Ónistenesítés! — hanem csak azt vitatom, hogy az Isten reám nézve csak a'kor lesz Isten, ha én őtet gondolhatom; és a'ki ezért ki nevetne, annak bátran szeme közé nevetetek, sőt azon ellenvetésétől sem félek, hogy így én Teremtőmnek Teremtője volnék, 's istentelenül gondolkodnám, mert csak ugyan, én annyiból Teremtőmnek Teremtője vagyok, mivel felséges Eszképét 's Valóságát én magam szerzem, és természetem magamnak.

Ismételem tehát előbbi vallásomat, 's még egyszer mondom — a' Legtökéletesebbnek eredeti Képe szüntelen lelki szemeim előtt lebeg — erkölcsi érzetem egy legfőbb erkölcsi Törvényadóhoz, Bíróhoz, és Végrehajtóhoz idéz — a' csilagos ég, a' nemszükséges világi lét, a' csuda egyetemes rend, a' nagy és kis Világ Teremtőre, Fentartóra, Kormányozóra, 's legbölcsőbb Gondviselőre mutat — megszűnnék eszes állat lenni, ha ezt tagadván, az Istent nem imádnám — ez az én

tökéletes meggyőződésem, 's ez marad mindig, míg élek.

Azonban én ez által sem a' régi könyvenli-
vők meddő vitatásaikba, sem a' mai hittelenek
szórszálhasogató elmefuttatásaikba nem elegyülök,
mert amazok ama vak buzgóságnak salakjai, mel-
lyet az Istent és Isteneskedést jozannan gondoló ész
mindig kárhoztatott, 's most is nem a' mai felvilá-
gosodott, hanem a' régi setét babonás századokba
utasít: ezek pedig olly fennhéjzások, mellye-
ket a' határozott emberi észnek érinteni sem sza-
bad, 's mellyek csak arra valók, hogy az erős
hívóket is gyáva hittelenekké tegyék.

Annál kevesebbé tántoríthat meg engem az
Istenről való meggyőződésemben azon gondolat,
hogy talán a' Legtökéletesebbnek amaz általam
alkatott Észképe csupán képzelődésnek olly
puszta szüleménye, melly ezen kívül sehol sem
létező, és csak annyi, mint a' képfestőknél vagy
metszőknél a' legtökéletesebb aszszonyi szépség.
Ugyan is leheté valamit helyesebben következtet-
ni, mint a' nem szükséges létből szükségest, a'
végesből Végtelent, a' határozottból Határtalant,
az alatvalókból Fővalót: már pedig akár mére
vessem e' széles Világban lelki szemelmet, min-
denhol határt, véget, fogyatkozást 's alságot ta-
lállok; olly Valóhoz kellek tehát végképen
jutnom, kiből semmi fogyatkozást, és tökéletlen-
séget nem gondolhatok, olly eredeti Lényhez, ki
minden tökéletességnek Főképe, kinek minden

más lelki valók csupán másolatjai, 's kihez a' felséges Cherubim is csak meszsziról közelíthet. Ezen gondolat nélkül mindig nyughatatlankodik elmém, benne pedig örvendetes nyugvó végpontra talál mind elmém, mind szívem.

Hogyan lehetett ezen Fővaló minden más Valónak Teremtője? ezt semmi féle teremtett Lélek nem, hanem csak Ó maga — a' Minden-tudó — tudhatja tökéletesen; a' teremtett Ész csak azt tudhatja — és pedig felekezetéhez képest mindig és mindig tökéletesebben, — hogy Teremtője van, de hogyan teremtetett? erre soha sem felelhet. Így van ez ama' kérdéssel is, hogyan kormányozta az Isten eleitől fogva máig a' Világot, mint kormányozza most, 's mint fogja ezután kormányozni? — Elég azt tudni, hogy valamint okosabb Teremtőt vallani, mint nem, úgy helyesebb Világkormányozót hinni, mint nem — ki lehet pedig ez más, mint Ó — a' Mindenható — a' Mindentudó — a' határtalan Bölcs, és Jó?

A' Világnak csudálandó Rendje, melly mindenhol — csak tiszta szemmel nézd — látható, 's mindenkor meg volt, meg is marad, olly Valóhoz utasít engem, melly őtet kezdette, és folyvást fentartja, 's igazgatja; tulajdonítsa bár ezen Rendet más a' vak esetnek, vagy szükségnek, nekem ezek csak észbotránkozató haszontalan szók, mert valamint a' setétség világosságot, úgy a' zavar soha sem szülhet rendet, és ha nem én rendeltem, hogy

szemem lásson, vagy fülem halljon, a' Világ sem rendelte, nem is rendelheti magát.

Azon Lelkek Világáról, kik az égi Testeknek lakói, a' mint már mondtam, kevés bizonyost tudok ugyan: de ha a' földi Lelkeknek Világát — az emberi Nemzetet — tekintem, hogy ebben elég erkölcsi Rend van, mindenhol látom: ez pedig nem lehetne egy erkölcsi fő nélkül, a' ki az erkölcsi Törvény szentségét, méltóságát, és illő tiszteletét, ha megsértetik is, újra vissza tudja állítani. Sok ugyan e' földön az erkölcsi rossz, de sok ám a' szabad akaratjával vissza élő ember is; de hiszen éppen azért, mivel ennyi itten a' rossz, mi lenne földi Világunkból, ha mindenható 's mindentudó Világkormányozó nem ügyelne reánk?. Nem csak nem kétesíti tehát az erkölcsi rossz az Isteni Kormányt és Gondviselést, sőt mivel mind e' mellett is van még erkölcsi Rend, 's marad is, azt minden kétségen kívül helyezteti.

Igy van ez a' természeti Renddel is. Hogy egy Csillag sints már, mély időről időre némelly változásokat nem szenvedett volna, gyanítom, sőt a' hozzánk közelebb lévőkből elég bizonyosnak tartom: a' mi pedig Planétánkat, — a' Földet — illeti, ennek számtalan viszontagságait csak a' vak tagadhatja: és még is mind e' mellett is nem csak fenn áll még, hanem sokféle változásai századonként nagyobb meg nagyobb tökéletessülésére is szolgáltak. E'ként áll még fenn a' földön az emberi nemzet is, és pedig nem csak a' föl-

földi változások, hanem tulajdon ezerféle viszonytagságai, rettentő háborúságai, 's ezeknek iszonyú pusztításaik között is, új meg új virágzással: nem egy bizonyosága e' ez annak, hogy egy felséges Atya visel reánk gondot, a' ki megengedi ugyan a' háborgásokat, ne hogy az emberi szabadságot, 's nemzetünk pusztítóit megsemmisítse: de annak idejében fegyvernyugvást parancsol, és a' ki rúgó hatalmaskodást megzabolásván kártpótló 's újra boldogító békességet rendel.

Örömeztobb gondolkodom én e' tárgyról így, mint mások, kik az emberi Nemzetnek minden féle bajaiban 's nyomorúságaiban csupán isteni büntetést, 's boszszúállást látnak. Ugyan is noha nem kételkedem arról, hogy földi bajaink nem csak határozott természetünknek szükséges rosszszai, vagy jámborságunknak próbakövei, hanem hüeneinknek igazságos büntetései is lehetnek, 's gyakran azok is; az mindazonáltal soha fejembe nem mehet, hogy az Emberiségnek minden nyomorúsága, jőjjön az a' természet felzúdult elemeitől, vagy az emberi vért szomjúhozó embertelen hatalmaskodóktól, mindig és egyenesen nem más, mint Isten ostora legyen; mert a' többiről nem szólván, tegyük, hogy csak akkor uralkodhatik embertársain egy kegyetlenkedő hatalmas bitangló, midőn ezt az Isten egyenesen népbüntető ostor gyanánt választja, és hogy alátvalóit minden kigondolható módon sanyargassa, nekie világossan megparancsolja; és még is azután ezen választott

eszközét kegyetlenkedő engedelmeskedéséért keményen megbüntettné; ki lesz ekkor a' hibás? hová lesz a' határtalan Jóság, és Igazság? hová a' hit, reménység, és fiúi szeretet? sőt mivel a' büntetésnek fő célja a' jobbítás, a' tapasztalás pedig arra mutat, hogy az embert a' szerfelett való büntetés még rosszabbá teszi, mi volna így a' véghetetlen isteni Bölcsesség? melly büntetvén nem jobbitana, hanem inkább rontana. Igen is, valamint az igen kegyes vagy igen kemény szülők ártanak gyermekeiknek: úgy ha minden földi sanyarúság kivétel nélkül isteni büntetés volna — az isteni bosszuállást nem is képzelem —, a' mennyei Atya nem volna atya, és az ez által elvetemedett ember nem lehetne háládó fiú —; holott ezt csak gondolni is borzasztó. Ez így lévén —

Viszsa térek már fő dolgomhoz és legfontosabb ügyemhez. Ah! — melly boldog vagyok én, hogy Istent hiszek, és érzem; már csak az a' gondolat is, az Isten legtökéletesebb Való" melly bájosló, 's bájolvá gyönyörködtető nékem! ha csak ezt gondolom is, már minden más — az egész Világ minden kintseivel — semmivé válik előttem, és mind ezt ismét, sőt még többet is csak Ó benne találok fel! igen is Ó, és csak egyedül Ó elégít ki engem! igen is Ó benne — a' Véghetetlenben — egészszen elvesztem magamat egy kimagyarázhatatlan önnemmisítő gyönyörűséggel!..

Ha pedig lelkemben még hozzá közelébb járulok, ha véghetetlen tökéletességeiről ájtato-

sabb meggondolással egyenként elmélkedem, melly szent megilletődés, melly lelki felemelkedés foglalja el valómat, melly közel érzem hozzá magamat, mint álmélkodom rokonos méltóságomon! és ezekre nézve mint int, mint sürget elmém, hogy hozzá hasonlóbb és hasonlóbb, méltóbb és méltóbb, istenesebb és istenesebb ügyekezzem lenni! — Illyen főképen a' szivembe iratott erkölcsi Törvény pontos tellyesítése által lehetek. Már csak gondolhatni is., „Ó — a' fő Törvény hozó — maga, midőn észszel — Istenségének szikrájával — megajándékozott, Ó írta ezen Törvényt szivembe“ melly vigasztaló, melly szívemelő reám nézve; mivel bizonyos vagyok, hogy szeretni fog, ha ezen Törvényt, melly az ő törvénye is, hiven tellyesítem; óh pedig a' Legtökéletesebbtől szeretttetni, és a' Legszentebbnél tetszést találni, melly szép, melly nemes, melly boldogító érzés! — Nézzek már most körül, kis világomból kilépve, a' nagy Természetben, mint repdes szívem ezen gondolatra „az Isten, nem a' vak eset, sem az örök szükség, az Isten az, a' ki mind ezt teremtette, tartja, igazgatja, és áldja, pedig főképen te érted, és mind azon jót és szépet, mellyet ama kebeléből nyujt, az Ó jótévő atyai kezeiből veszed.“ Így valamint egy részről a' csillagos ég az Isten észmérésére vezet: úgy más részről ezen észmérés teszi előttem a' csillagos eget valódi felségessé — az Isten királyi székévé. Honnét várhatok végre vigasztalást, kitől,

kérhetek segedelmet, kinél kereshetek menedékhelyet, 's kiben nyughatom meg, midőn minden elhagy, midőn földi hajlékom roskadoz, midőn a' szomorú halálharang megkondúl, ha Mindenható, Legbölcsebbet, Legjobbat, Legigazabbat, és az emberiségre nézve különös gondviselő Atyát, ki halhatatlanságra teremtett lelkemet örök hajlékiba fogadja, nem érzérek, nem szeretek, 's nem imádok?

Ezen isteni érzéret által így magamat boldognak érezvén, és egyszer smind arról is tökéletesen meggyőződén, hogy észmérkedő tehetségem főképen azért adatott, hogy általa Istenimádó legyek; már azt is tudom, miben áll az egyedül igaz isteni Tisztelet. T. i.

Az Isten legfőbb 's legtisztább Lélek, E' nem is lelki Való; tehát lelki, nem testi képen kell tisztelnem Őtet; hogyan is gondolhatnám azt, hogy egyedül a' testmozgás, az ajándék, a' külszokás, rendtartás, vagy akár melly más külsőségek által tisztelhetem méltán az Istent! nem volnéke így gyermekes, nem tennéke emberi méltóságom ellen, nem annyi volna e' ez, mint az Istent éppen nem tisztelni, hanem mint bálványok bálványját rútúl meggyalázni? nem, távol legyen e' tőlem, tisztelje a' buta bálványjaít, mivel lelketlen testek, testiképen, én Istenemet, mivel tiszta Lélek, főképen lelki képen tisztelhetem, és így is akarom tisztelni.

Ha az Istent, mint magában is vég nélkül Jót, mindenek felett szeretem, ha mint leg-tökéletesebb Valót példányul vévén bölcsességét jóságát igazságot és szentségét buzgón utánozom; e'kor, 's így tisztellem Őtet igazán.

Ha az Istennek, mint fő Törvényadónak, egész készséggel engedelmeskedem, nem szolgál hanem fiúi félelemből, ha az erkölcsi Törvényt, mint isteni Törvényt, úgy tekintem, hiven tellyesítem, és tellyesítését fő gondomnak és kincsemnek tartom; e'kor, 's így tisztellem Őtet igazán.

Ha a' Természetnek pompás nagy Templomába lépvén, ottan nem csak nézegetek, és élegetek, hanem mindenhol isteni erőt, munkát, intézetet, erányt, eszközt, jótéteményt csudálok, imádok, és mind ezekért forró hálákra fakadok; e'kor, 's így tisztellem Őtet igazán.

Ha az Istenben, mint mindenhatóban, határtalan kegyességű 's jótakaró Atyámban helyheztem minden bizodalमत, ha sorsommal megelégszem, mivel az Isten rendelte, ha csak azt és úgy akarom, és teszem, a' mit 's a' hogy az Isten akar, és tesz; e'kor, 's így tisztellem Őtet igazán.

Ha minden világi Valót, legyen a' por vagy féreg, mivoltához képest isteni mív 's eszköznek nézek, e' szerint becsülök, és használok, ember-társaimat pedig mint ugyanazon felséges eredetű múltóságú és örökségű sorsossaimat, és mint ugyan azon menyeci Atyának fiait, atyafiúsau

szeretem, őrzöm, és boldogítom; így, és e'kor tisztelem az Istent igazán.

Azonban, mivel én tiszta lélek nem vagyok, hanem testből és lélekből állok, 's mind ezem, mind amazom az Istentől van, és függ; felezett, hiányos, 's nem teljes volna isteni Tiszteletem, ha csak úgy, a' mint most elmélkedém, belsőképen, és nem egyszer'smind némelly küljelekkel külsőképen is tisztelném az Istent. Nem azért, mintha Ó nékie — a' Mindentudónak és Mindentbírónak — erre szüksége volna, hiszen a'márra sints; hanem azért, mivel nálam, mint embernél, az igaz szeretet, bizodalom, 's tisztelet benn nem lappanghat, hanem mindig küljelekre fakad, mivel, ha a' lelki és belső, a' testi és külső vett javakért is köteles a' viszónós hála, és mivel a' külső tiszteletpélda itt is, mint máshol, legsikeresebb buzdító eszköz a' hasontselekedetekre.

Nem csak meg nem vetem tehát én az úgy nevezett egyházi szokásokat, rendtartásokat, templomlátogatásokat, áldozatokat, nyilvánkönyörgéseket, énekeket, és más e'féle külső tiszteletjeleket, sőt, hanem szerfelett valók, nem gyermekesek, nem illetlenek, hanem az Istennek méltóságához és az embernek szükségei szabottak, úgy nézem, és tartom, hogy ezek Istenünk eránt köteles tellyes tiszteletünknek annyi alkotó részei, 's kettős természetünkre nézve a' tiszta igaz imádásnak szükséges segédpótlékjai; azért ha velek visszaélést látok, ezen tehetségem

szerént segíték, de olly kiméléssel, ne hogy a' konkolyal a' búzát is kiírtsam, és az ártatlan együgyúséget kártékonyan meg botránkoztassam.

Ez az én istenes Vallásom; ha másoké tudatlanságból, tudós megátalkodásból, vagy akár melly más idegen tekintetből más; sajnálom, de azért őket nem gyűlölöm, nem üldözöm, hanem igazsággal szeretettel és leginkább istenes étetemmel a' magaméhoz édesgetem.

III.

Az Ész bennem tulajdenkép az, a' mi engem minden földi valóktól megkülönböztetvén minden emberi méltóságomnak allapja. Igen is, csak az Ész részesíthet engem azon felsőbb lelki gyönyörűségekben, mellyeket az igaz és jó szül, s mellyek a' testi és érzéki gyönyörködéseknél vég nélkül kellemetesebbek; ő tőle veszem erkölcsi szabadságomat, mellyel nem az inger és baromi ösztön, hanem saját előésszmérésem után határozhatom el magamat, és akaratomat, a' testi kivántsóság ellenére is, erre vagy ama jóra hajthatom; ő általa léphetek ki a' tünemények szük országából az észlények kies tartományába; ő vezetbe a' nagy természet titkaiba, ő emel a' magas égre, ő fogja fel, és nemesíti gondolatimat,

indulatimat, és cselekedeteimet, ő tesz közönséges emberszeretővé és boldogítóvá, ő készít a' kívánt halhatatlanságra, ő, ő, és nem más, mutatbe a' Szentek Szentének is. Mi lenne tehát belőlem, ha Eszemet — ezen legnemesebb lelki tehetségemet — mindenek felett nem becsülném? valóban ki kellene vetkezni emberi méltóságomból, ha azok közé állanék, kik csak testi gyönyörúséget észmérnek, és vadásznak, s' kiket egyedül az állati íngerlet indit, és kecsegtet,

Nem leszek ugyan én olly balgatag, hogy általában minden érzéki gyönyörködést megvessek, és magamtól megtagadjak; mivel úgy is ezt, mint ember, nem tehetem, és ha némelly részben tehetném is, mivel érzékiségem természeti jussairól egészen le nem mondhat, és ha erre erőszakkal kényszerítettik, nagyobb dühösséggel ki rohanván irtóztatóan szokta magát megboszoszszólni, keservesen meglakolnék e' féle kegyetlenkedésemért; de nem is látom, miért ne használhatnám azon örömeket, mellyeket a' bölcs és kegyes Teremtő használásra rendelt, mellyek lelki munkásságomat elevenítik, és az ész kórmányja alatt erkölcsi fáradozásimat könnyebíttik, és édesítik. Hanem csak fő törekedésem nem lesz nekem soha a' testi gyönyörködés, hanem csak eszköz, nem czél gyanánt fogom én mindig használni az érzéki örömeiket, és ha valamikor a' lelkiekkel özszeütközénének, ezeknek fogom adni mindenkor az elsőséget.

Nem azért élek tehát én, hogy egyem, és igyam, hanem azért eszem, és iszom, hogy éljek; és mivel valamint lelkem nemesebb testemnél, úgy lelki életem, mellynek első elemei és alkujai a' szükséges és hasznos észméretek, elsőbb testi életemnél; azért míg élek, a' legnagyobb buzgósággal mindig azon leszek, hogy magamnak minden szükséges és hasznos igaz észméreteket megszerezhessek. Ezen természetes tudni vágyódó kötelességem olly mélyen fekszik szívemben, hogy tőle, ha meghalván egészen kihalnék is, ha minden valómat a' elmébéli gyűjteményeimet ugyan azon sírbolt fedezné is, melly romlandó testemet, elnem állanék, meg nem válnék.

De ez így nintsen; én nem halok ki egészen, csak földi csekélyebb részemet — testemet — fogja vissza adni a' halál anyjának — a' földnek — mint tulajdonát: lelkem pedig minden észméreteivel együtt oda tér vissza, a' honnan jött — a' lelkek országába — tulajdon hazájába — a' Mindiglétbe — a' Halhatatlanságba. Igen is, mivel lelkem önnerejű állat, mivel anyagrészei nem lévén csak Az által lehetne semmivé, a' Ki mindenható erejével semmiből teremtette, Ennek pedig határtalan bölcsessége jósága és igazsága azt nem engedi; ha az ész nem pusztá agyszülemény, ha az erkölcsi törvény ígéreteivel együtt nem sült hazugság, ha az eszes állat nem barom, a' jó nem rossz, az erkölcs nem bűn, — és az Isten Isten —, lelkem remek természetére nézve nem lehet nem

halhatatlan. Élni fogok tehát én mindig, és itten szerzett észmérteimtől a' sirontúl sem foszt meg soha senki.

Tehát, mivel még a'kor is elég okom volna a' folyvást észmérkezésre, ha észmérteim csupán elmegyakorlásul, 's nagyobb felvilágosodásul, és miveltségül szolgálnának; mennyire neyekedhetik most tudnivágyódásom, midőn bizonyos vagyok, hogy az itt lent szerzett észmérteim az ott fent szerzendőknek allapjaik, kezdeteik, és szükséges előkészületeik!

Mivel pedig az érzéki külvilág minden egyéb észmérteimnek bölcsője, és ha nem egyenes kút-fője, bizonyosan első serkentője; e' vonja magára figyelmemet mindenek előtt, e' ketsegteti legelől tudni vágyódásomat: de nem úgy, hogy őtet csak kábán bámuljam, vagy tüneményeit 's változásait vizsgán nézegéljem; hanem azt is akarom én felőle tudni, mi az tulajdonkép, a' mit előmbe állit, hogyan éred, a' mit érkeimnek mutat, mi erők micsoda törvények szerint, 's mi végre munkálkodnak mind külön mind együtt? — Így emelkedem fel az érzéki képzeletekről lépcsőnként azon érzékethaladó észfogásokra, és észképekre, mellyek felsőbb észmérteimnek Világát teszik, melyben legörömostébb mulatozom. A' nagy Világ képe, eredete, végcélja, tökéletessége, természete, rendje, törvényei, részeinek ok és végbeli szövetségeik, ezek azok a' fő tetemes igazságok, mellyekről mindig tovább

tovább kívánok elmélkedni, többet és többet tudni, jobban és jobban meggyőződni, hogy általok a' pórság babonáitól, balvélekedéseitől, tévelgéseitől és előítéleteitől mind magamat, mind másokat inkább és inkább szabadítsam, 's elszoktassam.

Azonban, mivel én ezekre, noha iskolai bölcs Tanítóim által váltig elkészítve, egyedül magam elmélkedésére hagyatva elegendő nem vagyok, most is örömet használom mások oktatását, és főképen az e' tárgyról írott remek könyvek olvasását, hogy ezeknek mint egy vállalkra támaszkodva láthassam, különféle helyeken és időkben ki mit 's miért vélekedett a' kültermészetről, és úgy vélekedett, mint én, a' vagy másképp? Igen is

Az olvasás a' tudni vágyónak — csak válogatott, nyomos, rendes, és sok, nem sokas legyen — egy megbecsülhetetlen eszköz a' több több tanulásra, a' nagyobb és nagyobb elmebeli csinosodásra! — ha meggondolom, melly nehéz és faradságos volt amaz ós időkben valamit tudni, mikor még semmi írás nem lévén csupán szájról szájra menő hagyományok által közölhették az emberek egymással észméreteiket! és midőnmár a' betűk feltaláltattak is, melly sok bajba munkába időbe 's költségbe került csak egy közép nagyságú kéziratnak másolása is; mint kell áldanom a' Gondviselést, hogy én olly időben születtem, mellyben a' Könyvnyomtatás — az emberi csinosodásnak és társaságnak czen kiszám-

lalhatatlan hasznú és becsű elősegítője: — nem csak feltaláltatott, hanem már a' legnagyobb tökéletességre is vitetett; 's mivel érdemesíthetem magamat ezen boldog időkorre inkább, mint a' szorgalmas Könyvolvasás buzgó szeretete által? Egy válogatott Könyvtár — melly nagy kincs biratokosságának! és ha én ilyen nem lehetnék is, már csak az 'is, hogy másokét szabadon használhatom, melly kimeríthetetlen kútfeje egyik legfőbb lelki gyönyörködősemnek! ezen az úton nem csak azt, a' mit e' vagy amaz egyenként, hanem azt is mind sajátomvá tehetem, ha akarom, a' mit ezer meg ezer legjobb elmék századok óta gondoltak, következtettek, találtak, felfedeztek, és tudtak; és én ezt ne akarnám? és én inkább házról házra — társaságból társaságba futkosnék, hogy sem egy két üres órám a' magányos olvasásnak szentelnék? nem — nem kell nekem az időt pénzt és egészséget rabló játékos banda, vég nélkül jobban szeretek én az olvasás után az olvasottakkal értekezni, mint az üres fejű fecsegők feszes köreikben mulatozni.

Azonban mivel mindent tudnom nem lehet, nem is kell, csak annyira fogom terjeszteni észméretem határkörét, a' mennyire tehetségem engedi, 's erányzások szükség vagy haszon gyanánt kívánja. Ugyan azért.

Legelőször is kedves és mód nélkül kedves előttem a' Csillagvizsgálás; mivel ez nyujtja nekem a' nagy Világnak méltó észfogását, ez gerjeszt

leginkább istenes érzésekre, ez emeli fel elmém e',
 tágítja szívem, ez érezteti ugyan csak leghathatósabban emberi felsőségemet is. Valóban valamint a' Csillagjózsolást méltán neveti, és megveti a' bölcs, úgy a' Csillagtudományt egy legkedvesebb szent haszonnal gyönyörködtető foglalatosságának nézi a' magát és Istenét okosan kereső és illendően becsülő ember. Tudja t. i. ő, és hálátadva tudja, hogy már testének természeti alkotása is nem csupán a' földre le, mint a' barmot, hanem főképen az égre fel tekinteni készíti, mennél inkább beavatkozott tehát ennek felséges tudományába, annál elragadóbb tiszta örömmel telik meg lelke a' csillagos ég vizsgálásában, tegye bár ezt a' Reaumür hőmérőjének fagypontján húsz lépcsővel alább, vagy a' tenger és föld örökös jéghegyeinek tetein, innét is egy szent megilletődéssel mindig mélyebben és mélyebben néz ő be az egyedül Imádandónak hajlékába, kinek nagy Temploma a' mérhetetlen Világtér, mellyben a' számtalan csillagoknak mindegyike olly szent tornác, honnét bizonyos nemű lelkek a' fő Lelket — Teremtőjüket és Atyjokat — magasztalják, 's vég nélkül áldják. E'kor azután mély alázatossággal ugyan, de leirhatatlan belső örömmel, ezen imádó nagy sereghez kapcsolván magát térdre esik, dicséretet mond, hálát ad, hogy földi porából is olly magasra emelkedhetik, örvend emberi létének, az egek Urára bizza sorsát, és erőssen hiszi további létét még

a'kor is, midón már a' ragyogó eget többé e' föld-
 ról nem szemlélendi, igen is, bizonyos ó arról,
 hogy majd a' midón egy boldogabb csillagba ju-
 tand, eből egy sokkal felségesebb csillagos égre
 fogja emelni már többé semmi homályt nem, ha-
 nem csak tiszta világot látandó, szeméit, mint
 most. Igy érez, a' ki a' Csillagtudományt kedve-
 li, így érzek én is Urániának nemkenettje, —
 mint érezhetnek papjai?

De mivel én még most e' Földön élek, a'
 Földtudomány is igen kedves előttem. Vannak
 ugyan itten néha néha olly emberbőrben lappangó
 dühös tigrisek, 'kik a' Földet, a' mennyire rajtok
 áll, vadak barlangjává akarnák tenni, de mit tehet
 erről a' Föld, 's nem szabadítja-e meg őtet e'féle
 szörnyetegjeitől időről időre a' Világ Ura, mihelyest
 órájok ütött? 's mind e' mellett is már magában
 nem 'olly szép e' ó, hogy figyelmemet magára
 vonja? nintsenneke' nekie' elég edenkertjei, 's báj-
 tájékjai, mellyekben az emberek eléggé mulathat-
 nak? eredj csak, minekutánna a' tiszta éjjeken
 a' csillagos eget völgyeiből gyönyörködve szem-
 lélted, lépjfel néha néha a' tiszta tavaszi napok-
 ban magas bérceire, 's nézz le innena' völgyek-
 re, meglátod, mint fogsz éledni, 's minden földi
 bajaidról felejtkezve boldog jövőödöt sejdíteni!
 kicsiny ugyan e' Föld, és a' Világ nagy testében
 csak egy pont, de magában véve elég nagy, és
 tartományai meg népei olly számosak 's észmér-
 lenek még, hogy ezeknek tudakozásával, és ész-

mérgetéseivel eléggé 's méltán foglalatoskodhatz, a'nál inkább, mivel ez jobban hatalmadban áll, mint az Égtudomány. Valóban nagy gyalázatodra válnék, még azon planétát sem észmérni, melly legelső lakhelyed, és ha csak azért lézengvén rajta, hogy kenyered keresd, 's egyed, a' nélkül, hogy ennek természetőjéről életedben valaha gondolkodtál volna, nem érdemlenéd-e' meg, hogy majd ha egykor belőle ama boldogabb hazádba által költözöl, előbbeni lakhelyedbe vissza utasítass, hogy ennek illendő észmérétevel érdemesítsd előbb magadat amannak birtokára?

Ezen végre legalkalmasabb mód volna ugyan az utazás, hozzá értvén, hogy nem csupán pénz keresésért, vagy vesztegetésért, a' vagy csupán azért utazol, hogy azt, mondhasd, hogy utaztál, 's külföldön is voltál: azonban mivel erre nem kiki alkalmas, és a' ki a' volna is, honi foglalatosságal, 's házi körülállásai otthol tartóztatják, azután az egész életében utazó is végre csak ugyan haza kívánkozik, vagy ha nem kívánkoznék, a' földet talán, ha sebes hajóra kapna, és sokáig élne, megkerülhetné, és egy két partnál ki is köthetne, de belsőjébe csak Afrikának is nem tudom mikor, és hogyan érne? — Utazzanak tehát mások, én a' többséggel itthon maradván; csak gondolatban utazok utánnok, 's azzal megelégszem, hogy az utazásírókat olvashatom; meg is elégedhetem, mivel ezek után, ha hitelesek, ott gondolhatom magamat, a' hol ők voltak, bejár-

hatom, minden baj és kölcség nélkül, a' földnek nagy részét kevés idő alatt, 's többet tudhatok tartományairól 's népeiről, mintha mindenhol magam szemeskedném, ma a' tengeren, holnap a' szárazon, most a' hegyekben és völgyekben, máskor a' népes városokban vagy magányos barlangokban, reggel keleti, délben déli, estve nyugoti Indiában lehetek. Igen szeretem tehát én az utazások leírását, és mivel elég számosakhoz és hitelesekhez juthatok, buzgóbban, mert nagyobb haszonnal; olvasgatom ezeket, mint a' tündér románokat, vagy az igazat szépet és jót színlett alakkal festető játékszíni darabokat. Kiváltképen pedig azon rövid kivonatok tetszenek nekem, melyeket némelly tudósok másoknak bővebb munkáikból válogatva öszszeszedegettek, és melyek az egész Föld leírását nagyolva közlelbről tárgyazzák; mert ezek által nem csak a' drága időben nyerek, melly egyéb hivatalos foglalatosságaimra is szükséges, hanem minden igazat és jót is, a' mit máskép amazokból sok bajjal 's fáradsággal keresgélnek, ezekben kiválasztva együtt találok, és tudományos akár melly nemű foglalatosságaimban röviden és bátran használhatok.

Már mi legyen azon igaz és jó, a' miért én az e'féle Irókat fő rangra emelem, és minden nemű tudományok első dajkálóiknak nézem? igen könyű kitalálni. Nem áll t. i. az a' föld részeinek és nevezetesebb természeti ritkaságainak bár melly töké-

tökéletes és bájoló előszámlálásában, hanem leginkább a' földön lakó különféle nemzeteknek körülállásos leírásokban; már csak az emberek sokfelekezete is, annál inkább istenes véleményeik, szokásaik, életmódjok, társaságos intézeteik, tudományaik, és mestermíveik, melly bájoló és tanúságos mulatságul szolgálnak nékem! mint bámúlom én ezekből nem csak az embereknek hanem más földi Valóknak is számlálhatatlan lépcsős sokaságaikat 's folyton folyó kifejtődéseiket! mint tanulom becsülni a' már ma annyira haladott emberi csinosodást, 's melly boldognak érzem magamat, hogy a'kor léptem ki Anyám méhéből e' Földre, midőn a' csinosodás már nagy mértékben itthonozott!

De a' nyövevények és barmok országa is nem kevesben érdekel engem, ugyan azért ezekről is kedves nekem azoknak tudósítások, kik az utazók leírására támaszkodva, a' Földtudományt dolgoztatják; mert a' barmoknak és nyövevényeknek különbségeik is már magokban, hát még az a' csudálandó mód, melly szerint táplálásokról a' természet maga anyáskodva gondoskodott, melly felséges új mulattató gondolatot nyújt nékem! azon takarékos gondoskodás, mellyel a' természet őket egyenként ápolgatja, talán sokban fekülmulja azt, mellyet a' szabad emberek szabad világokban magok eránt úznak; a' legalább bizonyos, hogy minden barom csak ott honoz, hol mindenkép jól van dolga, és min-

den nyövevény csak ott, hol mindenkép jól nyöli, és ha akar a' barmot, akar a' nyövevényt hazájából meszsze földre viszik, mind ez, mind amaz vagy elvesz, vagy minden mesterség és gyámolás mellett is alig tenyész annyira, mint honjában és szülő földén egészen magára hagyatva.

Úgy de te így, azt mondhatná valaki, a' Földtudományt egészen össze kevered a' Természettudománnyal; igen is, ha a' Természettudomány annyi, mint mindent természetesen tudni megfejteni addig, míg valami a' természetet felül nem múlja, és mindent megfoghatni, mint történi természetesen, az e' féle fejtegetéseket, érintsek bár melly részét a' természetnek, igen becsülöm én; mivel ezek a' kültermészetnek és üneményeinek pusztá bámúlását termékeny átható csudálásra változtatják, az értelmet felségesen mivelik, és gazdagítják, elúzik a' babonát és pórfélelmet, 's ott is természetes folyamattal 's oksággal biztatnak, a' hol még illyest észbe nem vehettem. Ugyan azért áldom én azokat, kik e' féle észméröttekkel bővelkedtetnek, és mivel tudom, melly nagy szükségben volt ezeknek az ós világ, örülök, hogy most élek, 's nem irigylem a' későbbi kor szerencsáját, melly bizonyosan többet fog tudni a' mostaninál, ha szorgalma nem unatkozik, vagy haszontalan meddő keresetekkel nem akadályoztatik!

Valamint pedig, a' mint már mondám, sokkal inkább érdekel engem a' Nemzeteknek leírása,

mint a' Tartományoké: úgy éppen az okból nagyobb észzetszést találok az emberiség történetében, mint csupán a' Föld történetében. Igen is, az emberi Nemzet Története egy felséges közhasznú tudomány; ez által élhet az ember ezer meg ezer évek előtt úgy mint jelenkorában, ez észmérteti meg velünk Nemzetünknek közönséges viszontagrágait, ez tanítja, mint emelkedett fel mint egy porából az Emberiség időről időre számtalan nyomorúságai mellett is, és melly atyáskodva vezéreltetett egy felsőbb láthatatlan kéz által minden ügyeiben; ő állítja, elő minden éghajlatból és időkorból a' Népek és Nemzetek Eldődjeiket jó vagy rossz tulajdonságaikkal és tetteikkel boldog vagy boldogtalan vóltokkal úgy a' mint éltek, hogy példájokból tanulja a' maradék, mi a' jó és követni való, vagy a' rossz, és kerülni való; ő láttatja, mint támadtak a' Nemzetek, 's mint tűntek el, mint kezdődtek az Országok, 's mint dőltek vissza omladékjaikba; sőt mivel valamint az ugyanazon okok ugyanazon okozatokat szülnek, úgy az ugyanazon esetek ugyan azon változásokat szoktak magok után húzni; az Emberiség Története olly időket is oktat jöven-delni, mellyek előtt élünk, 's mellyeket már mi el nem érünk.

Azonban valamint a' Nemzetek Története sokkal fontosabb a' Föld pusztá Leírásánál: úgy azon Nemzetnek Történettudománya, mellyhez tartozom, sokkal jobban von engem magához, mint

az Emberiségnek közönséges, vagy valamely más idegen Nemzetnek különös Története; valóban ha még Nemzetemért sem verne különösen szívem, nem volnék méltó, hogy kebeléből származtam, annal kevesebbé, hogy kebelében neveltetem, 's emberé lettem; hát nem nékie köszönhetem e' mind azt, a' mi vagyok, a' mim van, 's a' mit tehetek? igen is nagy becsú szeretett Magyar Hazám! tiéd nálam a' Föld minden Tartományai között az elsőség, igen is bajnok nyílt szívű Nemzetem! te vagy én előttem az Emberiségnek legnemesebb része, és azért Történeted is állandóan gyönyörködtető, 's gyönyörködve oktató legkedvesebb időtöltésem; nem válik e' néked szégyenedre, sőt a' Nemzetek évkönyvében olly kitündöklő csillágnak a', mellyet noha a' mostoha idők, 's némelly kül 's belszörnycetgek néha néha fergetes felyhókbe rejtettek is, mindig még 'is, la' zivatar megszűnvén, új ragyogóbb fényre derült, 's keletről nyugotra, délről éjszakra sugárzott; elhalgatom, úgy is világszerte nevezetes dicsó Királyaidat Vezérideket 's Fiaidat, kikkel az egykori nemzetek nagy aszszonya is — Róma — a' hősök anyja — dicsekedett volna, 's kiket hajdani Attika — a' bölcsek Honja — sem szégyenlett volna.

Ha tehát, mivel mindenhova magam nem utazhatok, elég gondolatban azokkal utaznom, kik saját utazásaikat leírták, 's ezek után a' Földtudományban magamat inkább és inkább tökéletesí-

tenem: szinte úgy, mivel mindig nem élhettem, elég gondolatban azokkal élnem, kik magok időkorát feljegyezték, 's általak a' Történettudományba tovább tovább mennem; igen is, mivel ezek nélkül az előttem történteokról semmit sem tudhatnék, olly becsesek nekem a' Történetírók, mint a' Földtudományt mivelők, és pedig nem csak azok, kik csupán magok időkoráról hagytak tudósításokat, hanem azok is, sőt még azok inkább, kik sok más előbbieneknek történeti tudósításaikat öszszegyűjték, 's tudományrendbe szerkeztették. Hamár ezen az úton hitelesen tudván, itt vagy amott azázadok és ezredek előtt mi, hogyan, 's miért történt? valaha oda találok jutni, a' hol a' történet, melly kellemetessé válik utazásom, melly édes a' visszaemlékezés! mert csak ugyan az Emberiségnek régi nevezetességei sokkal számosabbak 's csudálatosabbak, mint az embereket tápláló Földnek többnyire egyenlő természeti ritkaságai.

Hát ha, mivel, a' mint emlitém, magyar Nemzetem Története különösen érdekel engem, azon tájékokra és helyekre lépek, a' hol e' valaha nemzeti létét nyerte, 's védelmezte, a' hol polgári alkotmányát 's honi törvényeit szerzette, a' hol hős fiai Hazájokért és Királyaikért vagy Szabadságokért bajnokúl viaskodtak, és haltak, melly bájos érzet, melly szívható öröm, melly nemes tökélet lepi 's foglalja el egész valómat! melly hálát zeng a' Világ Urának — a' Magyarok Iste-

nének — nyelvem! melly boldognak kiáltom magam, hogy Magyar vagyok!; ha pedig Hazám ligeteit erdeit és barlangjait, mellyekben Ázsiai pogány Apáim nem az egyetlen egy Láthatatlannak, hanem a' sokas költött bálványának áldoztak, bejárván, pompás templomainkba térek, már nem csak azért áldom a' Gondviselést, hogy Magyar vagyok, hanem főképen azért, hogy nyolcz század előtt Magyar nem voltam; mert szép ugyan a' nemzeti lét és szabadság, de csak akkor dicsőséges és boldog, ha a' mivelt észről vezéreltetik, ha igazsággal és szeretettel nevekedik, és ha az egy igaz Istennek hitében gondviselésében 's imádásában állapodik, és nyugszik.

Előbb mondom már, hogy az, a' ki földi lakhelyéről életében soha sem gondolkozott, megérdemlené, hogy előbb e'be újra vissza idéztessék, hogy sem más jobb lakhelybe jusson: úgy arról is azt vélem, a' ki tulajdon Testét csak egy futó meggondolásra sem méltatja soha, méltó volna, hogy minekelőtte új dicsőséges testbe kívánczónék, előbbenijében vissza tartóztassék; mert ha igaz is, hogy az emberi Test milliöm bajak alá van vetve, mellyek alkotmányát számtalanszor megzavarják, nem mutat e' még is illy töredékenysége mellett is százados tartósságának elég példáit? ha igaz is, hogy végre csak ugyan előbb vagy utóbb, hamarabb v. később, hirtelen vagy huzamosan egészen össze rokad, nem remekmive e' ő azért a' természetnek az egész földi

Testvilágban? köszönet néktek boncztudósok, kik engem ezen gondolatra legelőször juttattatok, 's benne meg is erősítettetek! óh ha Énemet is úgy felvilágosíthatnátok, mint Testemet! de ezt tőletek okosan nem kívánhatom, a' ti bár melly szorgalmatos fáradhatatlan munkásságtok csak addig terjedhet, meddig bonczoló késeitek éle, 's gyógyító üvegeitek világa hathat; Énem nektek is, mint nekem, örök titok marad; 's melly hasznos ez nékem! — nem volnék e' vakmerő mindent tudni akarván, midőn magam magamnak megfajthatatlan titok vagyok? 's nem mindig maradandóé, a' már magában tellyességgel meg nem magyarázható? Istenem! ilyen vagy Te — 's óh égi örööm! — ilyen leszek, én is! —

Hogy Testünknek helyes észmérete, köteles fentartására, szükséges és sok haszonnal járó foglalatosság, és hogy igen szégyen 's káros az Embernek más idegen testek vizsgálásával annyit vesződni, a' magáéről egészen megfeledkezvén, a' magából is érthető; és még is, hogy még mais — a' tudósok között is — elegen találtak olytanok, kik látnak, hallanak, lélegzenek, emésztnek, és ezekről csak annyit tudnak, mint a' harminc évvel ezelő jégvillám 's más e'féle természeti tünemények eredetéről. 's mivoltáról, jól tudom, de velek tartani szégyenlem; mert noha nem minden ember lehet, nem is szükséges, hogy boncztudós legyen, és noha minden ember láthat, halhat, emészthet, 's a' t. a' nélkül, hogy kiki tudná, azok mint mennek.

végbe; mindazonáltal csak ugyan illendőbb az emberhez, mint nem esztelen hanem eszes állathoz, hogy ezekre is kielégítve tudjon magának felelni. Én legalább mennél könnyebben 's világosabban felelhetek ezekre is, annál jobban csudálom, annál többre becsülöm Testemnek felséges alkotását, és annál buzgóbban észmérem, 's imádom a' Mindentteremtőnek e' kis Világalkotmányban is kimutatott véghetetlen hatalmát, bölcsességét és szeretetét: hiszen tudom már én, hogy mint eszes teremtménynek fő kötelességem 's becsem az Istenimádás, és az e'ben való tisztább szivesebb és szivesebb szünetlen nevedezés: ilyen né pedig legrövidebb 's közelebb úton Testemnek, melly hozzám a' Külvilágból legközelebb áll, helyes észmérete által lehetek: mert valamint a' Földtudomány inkább hatalmamban van, mint az Égtudomány, úgy megint az emberi Testtudományhoz könnyebben 's közelebb haszonnal juthatok, mint a' Földtudományhoz, melly már ma honi nyelvünkön is — noha az Odrysiai széleken, és barbarus határokon !!! — olvasható. Örömmel olvasom tehát én az emberi Testről értekező tudós munkákat is, hogy ezekből is tanulhassam, mint kellessék emberi valómat becsülnöm, 's Teremtőmet imádnom? —

Igy gondolkodom földi rendeltetésemről is; mivel noha ez is olly mulékony, mint testem, e' miatt úgy meg nem vethetem, mint ezt, és méltán parancsolatnék valaha vissza újra kezdésére,

hogya mostan pontosan nem tellyesíteném; hiszen ha nem volna is a' jövendő felségesbrendeltetésemnek allapja, — pedig az — elég, hogy most nekie tökéletesen megfelelni földi munkásságom egyik fő hivatala, és magam magam előtt elkellene pirúlnom, ha tellyesítését szívenre nem venném. Nem illik e' azért e'ben is nagyobb jártasságra törekednem, 's földi rendeltetésem tellyesítését mindig és mindig inkább könnyítenem? legyen tehát a' bár melly észméret, melly e' végre segéd eszközül szolgál, örömmel fogadom ezt is, és magamévá teszem, mert csak ugyan szégyen a' hivatalban levőnek hivatalos tudományában és életében vesztogleni, és az előre siető Időkorról nem haladni, holott az előre menő kézmives is sokkal becsesebb, de boldogabb ember is, mint a' régi mellett vesztogló.

Általában tehát én mindent szűnet nélkül tanúlok, a' mit tanulhatok, és a' mit magamban magamnak és másoknak szükségesnek vagy hasznosnak látok, ezt tudhatni és tudni, nekem mindig új öröm, új nyereség, és dicsőség; mert e' természeti vágyom, foglalatosságom, gyönyöröm, földi boldogságom, lelki gazdagságom, paradicsomi kapum! —

IV.

A' mint előbb említém, eszem által és után birok én erkölcsi szabadsággal; — felséges birtok, melly engem minden egyéb földi élők felé magasztal! úgy van, valamint csak én érzérek, 's minden más csak általam érzérettetik: úgy csak én magam határozhatom el magamat eszem 's észméretem után, midőn az egész baromi Világ csupán állati inger 's természeti vak ösztön által kényserítettetik. És ebben áll az én isteni képem 's hasonlatosságom — de csak az alsóbb — csak ez adatott nekem, a' felsőbbet önnön magamnak kell adnom; nem csak szabadon tehetni, t. i. mint az Isten, hanem mindig csak jót tenni, mint az Isten, ez az én fő kötelességem; nem csak értelmemet több több észmérettel bővíteni, mivel eszes Való vagyok, hanem akaratomat is mindig több több jótettekkel nemesíteni, mivel szabadsággal birok, ez az én legfőbb rendeltetésem, e' valódi erkölcsi szabadságom, 's emberi díszem. Ha valamely rosszra okoskodva vetemedném, melly rúttól élnek vissza okoskodó tehetségemmel, melly gyalázatosan alacsonyítánám le magam a' vad állatok alá, mellyek csupán vak ingerből szoktak rosszsak lenni! nem — nem csak Igazérzet van belsemben, melly a' hazudozást nem szenved, hanem Jóérzet is, melly a' rosszat kárhóztatja, és ha amaz meg

nem győzhetem, 's el nem fojthatom, ezt — a' még szentebbet és hasznossabbat — hogyan nyomhatnám, 's némíthatnám el? pedig ezt tenném, ha az észimért rosszat 's nem a' tudva lévő jót választanám, 's jaj nekem! ha a' nemigasztól rettegek, és a' nemjótól nem borzadok! — és még is nem gyakorosott e' ez? nem látom e' sokszor a' jót, 's még is a' rosszat követem? — mi ez? hogyan lehet ez?

Gondolkozzék más máskép, én azt tartom, hogy ezt azon természeti különbség okozza, melly a' kellemetést a' Jótól elválasztja. Ugyan is, ha a' jó és illendő egy volna a' kellemetessel, soha se vetemednék egy ember sem a' rosszra, soha sem tenne illetlent, hanem az egész Világ csak jót és illendőt cselekedne. Ugy de, kérdezheti valaki, mire való tehát az a' boldogtalan egyenlenség a' jó és kellemetes között, melly az erkölcsi Világban annyi rosszat szül? egyenesen felelek, arra, mivel szükséges, hogy az ember, mint érzékes-lelki állat, erkölcsi szabadságából valódi erkölcsi Jóságra emelkedhessék; mivel, ha a' Jót, csak mint egyszer'smind kellemetést, és érzékiségünknek tetszót választanók, csupán ingerből 's vak ösztönből választanók: most pedig azon Kellemetes és Jó között való különbségből az Érzékiség és Ész között olly harcz támad, mellynek kimenetelétől függ, ha vallyon szabad választásunk becsületünkre válik e', vagy sem. Ugy de ezen kimenetel az ember hatalmában áll;

iparkodjék tehát azon harcban erősebben 's erősebben megállani; győzni; 's mindig tovább győzni, győzedelme mindenkor bizonyos, csak a' rosszat kerülje; bár melly kellemetes, és a' jét válasza, bár melly kellemetlen reá nézve. Erre való esze; élyen csak ezzel, érzékiségen bizonyosan győzedelmeskedik, élyen csak mindig buzgóbban, mindig dicsőségesebb borostyánnal léphet ki a' harczból, és erkölcsi szabadságát mindig nagyobb és nagyobb erkölcsi Jóságra és méltóságra emeli. Nincs tehát mit panaszkodni, hogy azon Jó és kellemetes között való különbség mindent elront az erkölcsi Világban, sőt inkább meg kell vallani, hogy a' nélkül semmi vagy igen kevés jó történék a'ban.

Azonban, azt veszem észbe, hogy ezen szent 's reám nézve igen igen fontos tárgyról, még egy kevesebbövebben szükséges magammal értekezni és beszélgetni; legyen meg tehát!

Érzékiségemet nem nézem, nem is nézhetem én általában 's magában megvetendőnek; hanem csak énemen való feleskedését és uralkodását; mert egészen más érzékisen élni, minden érzéki ingert vaktában követni, csak a' testi örömeknek hódolni, 's test rabjává lenni, mint érzékekkel élni, érzéki benyomásokat szenvedni, testi ingereket érezni, 's emberisen kielégíteni; az ész által vezéreltetett érzékiség legyen tehát az én tulajdonom.

Valóban balgatagság volna tőlem, azt mint magában megvetendőt kárhoytatni, a' mi az emberi eszes természetnek allapja, az észnek kifejtője, minden munkálkodásunknak eredeti kútfeje, és a' mi nélkül alig tehetünk valamit földi életünkben; e' pedig az érzekiség, melly nélkül valamint a' Külvilág velem, úgy én a' Külvilággal semmi összeköttetésben nem lehetnék, és minden földvilági munkásságom megszűnne; így pedig mi Jenne belőlem, 's mire való volna földi létem? Becsülöm tehát én érzekiségemet, 's mind addig őrzöm 's tökéletesítem, míg talán valaha más sokkal finomabbal fel nem ruhásztattom, a' nál inkább, mivel hozzá lévén kötve, bár mint kegyetlenkednék is ellene, bár mint keresném is egész valóm tiszta lelkiiségét, semmire se mennék, é tőle csak ugyan nem szabadulnék, sőt újabb megújabb ingerét érezném, mellyet ha csak tenyészni kívánnék is ez életben, lehetetlen volna ki nem elégítenem.

Ártatlanok tehát és jók magokban az érzeki ingerek, mert szinte úgy teremtsémivék, mint énem; és csak a'kor válnának ártalmasakká, ha őket nem csupa testi hanem lelki állat létemre is egyedül követném; 's ha erkölcsi természetem szégyenére, minden gondolatom kívánatom és tselekedetem fő törvényévé 's rúgójává tenném, — kivévén azon szükségéseket, mellyekben a' tanácsadó esz okoskodásával készűl szokott érkezni — e'kor, a' mi gyakran megtörténik, szabad,

mivel mást nem lehet, azt tennem, a' mit hirtelen érzelki ingerem javasol, és hogy ezt jól tessez, 's tettemet azután az ész is jóváhagyja, tudják azok, kiknek életök valaha akár az emberekétől, akár a' vad állatoktól, vagy dühösködő elemektől hirtelen veszélyel fenyegettetett. Mindenkor követhetem tehát érzelkeim ingereit, ha nem az erkölcsi jó vagy rossz, nem az illó vagy illetlen, nem a' szabados vagy tilalmas, nem az igazságos vagy igazságtalan forog kérdésben.

Máskor pedig, midőn ezekről van szó, és az ész jólkor érkezik, mindig és minden tetteimre nézve, az észé az elsőség, főbíróság, ösztönözés tanácslás és végrehajtás. Ha tehát az ész azt kiáltja, e' nem szükséges — e' sok — ez illetlen — e' rossz — ez igazságtalan — e'kor halgatni kell az érzelknek, 's némán engedelmeskedni; így jól fog kiütni a' felebb említett harcz; így helyt áll az emberi méltóság: ellenben, ha még e'kor is az érzelkiség uralkodnék, ha még ezekben is a' testi ingerek vezérkednének, oda vólnál ember, 's elvesztvén észbeli felsőségedet testes párává — baromá — lennél! — Nem, ezt nem engedheted; hiszen gyakran egy váratlan eset, egy nyavalya, meg az idő is meg szokta némítani uralkodásra vágó ingereidet, 's eszed — az elsőbb, és erősebb — ezt nem tehetné? és éppen a'kor ne temé, — a' fő parancsoló — midőn amazok legjobb ereikben lévén őtet győzedelmi dicsőségétől, 's téged erkölcsi valódtól dia-

dalmasan megakarnak fosztani? — azért, hogy mindenkor erőt nem vehetz rajtok, ne csüggedezz, sőt mivel többet vehetz, mint nem, bátorodj, új harcra kelj! végre csak ugyan győzől, hiszen tudod, hogy a' többszöri harc gyengíti az erőtle-
nebb ellenfélt, mennél bajosabb a' munka, a' nál edésebb a' nyugalom, és mennél keményebb a' viadal, annál dicsőbb a' győzelem, 's a' győzedelmi koszorú! —

De talán jobb volna az embernek, ha úgy teremtetett volna, hogy nem mint most előbb érzékisége, azután esze, hanem előbb esze, azután érzékisége fejtődnek ki? de mivel ez olly lehetlenség lett volna, mint az, hogy a' fát megelőzze bimbója, azt csak kérdezni is képtelenség. E' tekintetben is annyit tett t. i. a' Gondviselés az emberrel, a' mennyit természetéhez képest bölcsességéből 's atyai jóságából tehetett; mert noha mindig igaz marad az, hogy éppen azért, mivel az emberben sokkal megelőzi az érzékenység az eszeskedést, az érzékiség is sokkal korábban hatalmaskodik bennünk, mint az ész, 's azért igen sok bajába kerül ennek, hogy amaval hatalmát csak megoszthassa is; és ha még ehhez gondoljuk ama természetes megoszlást a' jó és kellemetés között, ezért történik, hogy annyi ember, magáról egészen megfeledkezvén, mivelti méltóságából annyira kivetkezik, noha ez, mondom, mindig igaz is: de az is bizonyos ám, hogy

ezen rosszszón a' jó nevelés igen sokat segíthet, 's megbecsülhetetlen szerentsénkre valóban segít is.

Igen is, ha a' gyermeket, midőn még eszé-
vel keveset vagy éppen semmit sem tud élni, és
azért csupán érzékiségéből egészen ártatlanul
rosszra vetemedik, mivel ezt kellemetesnek talál-
ja, azok, kiknek felvigyázása alatt nevededik,
okossan intik, 's a' kellemetes rosztól elvonják,
melly kimondhatatlan jót téznek vele! csak így
is már előre igen megzaboláztatik érzékiségének
feletteskedése, hát ha azután maga is mindig job-
ban és jobban kifejtődő eszével buzgón folytatja
a' munkát, mely tökéletes ember válhat, 's vál is,
bá! valóban alig hihető, hogy egy életének
első két tizedében így nevelt ifjú valaha, bár melly
nagy vagy legnagyobb világba lépven is, gonosz-
tévő lehessen: de szinte úgy ellenben, ha ellen-
kező a' nevelés, ha a' gyenge eszű gyermek éret-
tebb eszű övéi által vissza nemtartóztatván, a'
kiválasztott kellemetes rossz mellett kénye szerént
megmaradhat, ha nevelői ezen választását jóvá-
hagyva nevetik, vagy — a' mi legfőbb nevelési
hiba — ezek magok is így választanak, 's vá-
lasztott kellemetes rosszokban nevendékök lát-
tára és tudtára szemtelenül gyönyörködnek, 's
botránkoztató példájokat az egész nevelés végéig
folytatják, iszonyú kárt okoznak nekik, a' legfel-
sőbb lépcsőre emelik kirúgó érzékiségét, 's már
ifjú korában kész gonoszá teszik. Áldjad tehát
a' Gondviselést, hogy ha nem így, hanem a' műgy
nevel-

neveltetél, és azért inkább áldjad, mintha már bölcsődben kész emberré lettél volna; de a' tiéd által illy jól kezdett nevelésedet azután te magad is folytatd egész életedben szünet nélkül, mert tudod, hogy földi léted nem más, nem is lehet, mint öröklétedre készítő nevelésed, és azt, hogy ember, nem más valami állat, lettél, azzal mutasd meg, hogy magadból mindig derékabb és derékabb embert fejteszki, így Az, a' ki mindenneknek közönséges, néked pedig különös gondviselő Atyád, majd egykor, ha e' földi nevelő házából örök hajlékába szállítand, úgy fog helyheztetni és boldogítani, a' mint parancsolatja szerint nevelésed által magadat alkalmassá, és méltóvá teted. •

De van még a' jó nevelésnek egy nagyobb gyümölcse és haszna is. T. i. ha minden érzéki ingerek összetódulnának az emberben az ész ellen, igen sok baja volna megzabolázásokkal, de ez ugyanazon emberben egyszerre soha sem történik meg, és ha megtörténnék, a' kor csupa nézőjök lehetne az ész, mint rontanák le kölcsönösen egymást; az az, minden emberben megvan ugyan együtt minden érzéki ingerek, de egyszerre egyben sem törnek ki, mint annyi indulatok, hanem a' mennyiben hatalmaskodik az egyik, annyit vesz erejéből a' másik, úgy hogy általában az egyik indulat a' másikat lehetetlennek teszi, és így az ész viaskodását és győzedelmét maga ellen is segíti. Azonban valamint lehetetlen, hogy minden

ingerek együtt felzúduljanak az emberben `esze ellen: úgy azt sem lehet várni, hogy egyszerre le-
tsillapodván, egyarányúan megésszmérjék az ész
felségét, illyes természetű fia Ádámnak még nem
született, de úgy nem is fog születni soha, a' mint
amaz, míg az ember ember — nem tiszta an-
gyal, se nem tiszta ördög — marad, hanem csak egy
inger indúlatoskodik, 's támad fel közönségesen
minden emberben az ész ellen; ezen indúlatnak
gyökere és kútfeje a' testi mértéklet, mert a' ta-
pasztalás bizonyítja, hogy annyi féle az emberek-
ben az indúlat, a' mennyi a' mértéklet, hogy két
ellenkező mértékletű ember, ellenkező indúlatú
is, és hogy mihelyest valakiben mértéklete kifej-
lik, érzéki ingere is tüstént elő áll, 's indúlatos-
kodásra törekedik. Mivel pedig azt a' nevelők
nevendékeiken könnyen észrevehetik, ezt felfe-
dezni, mérsékleni, 's észkormány alá szoktatni,
és szorítani, mindjárt eleintén fő kötelességök, 's
azon kimondhatatlan hasznú és gyümölcsű gond-
jok legyen, mellyet előbb említék.

Azonban, mivel bár mint tellyesítsék is e'béli
szent kötelességöket nevelőink, mégis csak ugyan
egész életünkben legveszedelmesebb ellensége
marad erkölcsi jóságunknak uralkodó érzéki in-
gerünk, és erre kell leginkább gyakran még öreg-
ségünkben is vigyáznunk, 's ellene eszünkkel fő-
képen viaskodnunk; azért kettőztetni kell az ész-
nek ezen ellensége ellen szemességét buzgóságát
és harczolását, annál inkább, mivel csak egy illyes

uralkodó indulat is elég arra, hogy az egész embert egészen megrontsa. Mennél szabadabb pórásra bocsáttatik t. i. ez, annál inkább dühösködik, 's mennél több kedvezést tapasztal, annál többet kíván, még pedig végtére minden kötelességnek — bár melly szent légyen is ez — melly vele öszsze ütközik, csúfos és gyászos megtapodásával: de ha e' nem volna is, a' minden esetben bizonyos, hogy szívünknek leggyengébb részéről fenyegettetik leginkább az erény, e' pedig mindnyájunknál az uralkodó testi inger, mihelyest tehát ez mutogatja magát, mihelyest harcra indul, ellene minden lelki fegyverünkkel, 's vissza vele kórlátjai közé!.

Észmérem én szívemet mint ábrázatomat, sőt azt még jobban mint ezt; és ha nem észmérném, ki volna az oka, mint én,? tudom én, hogy nincs illőbb 's hasznosabb foglalatosság, mint a' minden reggeli és esti szoros önavizsgálat, és ha az üvegtükörből tudhatom külső képvonásimat, miért ne tudhatnám az erkölcstükörből, mellyet eszem mindig lelki szemeim előtt tart, belső milyenségemet? ha pedig ezt tudom, azt is jól látom, mellyik legyen szívemnek gyengébb része? 's ezt leginkább szemmeltartván, könnyen segíthetek rajta. Minden érzéki ingernek t. i. bizonyos saját alkalmi vannak, mellyek indulatra késztetik; mihelyest tehát olly valamelly alkalmat veszek észbe, mellyben akar mellyik ingerem indulatot 's uralkodó indulatot jázhatnak, azonnal

így intem magamat: vigyázz, most mutasd ki, hogy eszes való vagy, hathatós ellenfegyvert ragadj, legkeményebb ellenséged készül meg támadni, 's emberi méltóságodat kegyetlenül feldúlni: ha ellene nem állasz, gyáva vagy, méltatlan vagy, boldogtalan bűnrab vagy!" — De talán mindig jobb volna az ellenséget bevárni, vele szembeszálni, 's megütközni, mint illy gondos előkészületekkel elhárítani, vagy kikerülni? igen is, ha időt nem enged, reád rohant, és győzedelmed bizonyos, harczolnod kell, nem futnod, 's így is csúfos rabbá lenned: de minek ott a' káros ütközet, a' hol hasznosabb a' kikerülés? minek a' haszontalan erőpazarlás, holott annyi más esetekben szükséges a' kikerülhetetlen harczra az erő? a' szív, az erény mindig veszedelemben forog, gazdálkodj tehát lelki fegyvereddel, és csak akkor ütközz meg, ha az ütközet kikerülhetetlen, ne keresd a' roszra vivő alkalmatosságot, hanem kerüld, és csak ha nem kerülheted, a'kor állj ellene; mit itélnél az olyan emberről, a' ki keresett veszedelmekre tenné ki úgy is annyi veszedelmekben forgó testi egészségét, csak hogy erejét 's izmosságát gyakorolja, vagy mások előtt híján fitogtathassa? nem de, ha intésed rajta nem fogna, megvetnéd, és kárhoztatnád? intsd tehát — de leginkább példáddal intsd azokat is, kik lelki egészségöknek veszedelmeit, midőn még kerülhetnék, nem kerülük, sőt vakmerően keresik, 's ha ezer e'féle vakmerőknek szerencsétlen szomorú régi és mos-

tani példáikból sem tanulnának, vesd meg őket, és kerüld; ne hogy velek — ha ugyan az indulatod — együtt boldogtalan légy!

Igen is, minden Erénytanítók azt tanácsolják, hogy a' velünk hasonindulatú emberhez soha sem adjuk magunkat; mivel tehát engem erre leghajlandóbbá tesz érzékiségem, itt kell felszólítani a' leghathatósabb ellentállásra eszességem; úgy vagy, nem barátom nekem a' hozzám hasonindulatú, hanem az érzékiség ellenkező földszarkán álló, ez önnön felvigyázásom mellett legbátorságosabb védlóm uralkodni vágyó ingereim, ellen, ilyen barátomnak társasága nem csak kecsegtető alkalmatosságot nem nyújt azoknak indulatoskodásokra, sőt állandó legfoganatosabb példát 's ellenszert megzabolázásokra; valahányszor én az illyes barátomra tekintek, ki a' rajtam hatalmaskodó testi ingernek tökéletes ura, annyiszor megszegyenülök, érzem erkölcsi felsőbbségét, többre becsülöm őtet, mint magamat, 's megilletődve ezt gondolom „ügyekezz magadnak úgy tetszeni, mint barátod, uralkodj magadon, mint ő, változtasd erkölcsi felsőbbségét egyarányosságra, hiszen ezt megteheted, tedd meg tehát!” meg is teszem, mivel azt is kívánom én, hogy ő örömet legyen barátom, 's állandóan a' maradjon, holott sem ezt sem amazt nem nyerhetném meg, ha akaratumk nyilván ellenkeznék, 's kívánságunk állandóan összeütköznek, meg kell tehát ezen ellenkezést és összeütközést szüntetnem, 's mennél előbb

Ielki egyességbe lépnem ; egyébiránt úgy is az igaz barátságnak legszebb célja haszna és disze, a' barátoknak kölcsönös szives jebbitások's erkölcsi tökéletesítésök ; ezt a' hatalmat adom tehát reám nézve én is barátomnak, és hogy vele szemei előtt uralkodni vágyó testi kívánságaim ellen éljen legelőször, nyájassan kérem, és hogy ezt örömet megteszi, — a' jó, a' nem testemet vagy más külsőmet, hanem Ielkemet és belsőmet kereső's tisztán szerető — éppen nem kétlem.

Azt is tanúltam én tisztelve szeretett Oktatómtól, hogy mint eszes való, minden fontosabb ügyemet nagy vigyázással's komoly meggondolással kezdjem, és vigyem: úgy de lehet e egy fontosabb ügyem, mint az, hogy semmiféle érzéki ingerem ne váljék indulattá, annál kevesebbé uralkodó's állandó indulattá? itt vehetem tehát én legnagyobb hasznát a' komoly meggondolásnak, itt's ez ügyemben nézek legszemesebben körül, itt fontolok meg mindent legbuzgóbban, 's legszorosabban. Azonban mivel nem elég csak néha és általában gondolóra venni, melly mélyen alácsillyedek, ha indulataim elragadnak, hanem arról is szükséges gyakran gondolkodnom, különösen mint alacsonyítom le magamat, ha e' vagy ama' magányos indulatomnak felettes uralkodást engedek ; azért nem csak az emberi indulatoskodás közönséges ellenszerét keresem én, hanem különösen, 's nagyobb meggondolással, még az amához járuló személyes indulatoskodásomnak

saját honi gyógyszerét is, és mindig a' marad fő gondom, ha ezen házi ellenségemnek nem csak kezet adok, hanem elsőséget is engedek, mint fog ártani, és pedig igen és kipótolhatatlanul ártani erkölcsi javamnak, már itt, már amott, már jobbról, már balról! az e'féle többszöri gondolatok lehetetlen, hogy meg ne rontsák, és törjék fenyegető hatalmát.

Illy hasznot reménylek az erkölcsi könyvek olvasásából is; mellyek az uralkodni vágyó indulatokon nyertt győzedelmeknek idegen példáit festegetvén, engem is hasonlóval biztatnak. Mihelyest tehát olly könyv 'jut kezembe, melly erkölcsi szabadságomnak javamnak és felségemnek ezen fő ellenségéről értekezik, ezt figyelmetesen átolvasom, és ha tanúságosnak találom, ismét kettőztetett figyelemmel olvasom, 's hasznomra fordítom. Ha pedig az e'féle könyvek között, egy ollyasra is akadok, melly ollyan embernek életét írja le, a' ki éppen éneméhez hasonló fő belső ellenségével viaskodott, 's dicsőségesen győzött, az illyesnek nem kétszeri, hanem tízszeri olvasását is legszebb időtöltésnek tartom, nem csak azt tanulhatván belőle, hogy más is győzött, tehát én is győzhetek, hanem azt is, mivel és hogyan győzött? tehát én is mivel és hogyan kezdhetem a' viadalt, mivel 's hogyan győzhetek hasonló dicsóséggel? Hát ha még ezen Könyv nem csak Életírás, hanem Sajátéletírás is, és pedig, a' mi azonnal látható, talpigbecsületes

Sajátéleltírás! már az illyest eléggé soha sem olvashatom; mert egy olyan embert előttem elevenen leírva látni, a' ki mindig szabadon munkálkodott, minden ingereinek ura volt, 's a' kit soha egy indulat se ragadott el, melly felséges látvány, melly serkentő példány! — ez engem szükségképen így gondolköztet „lásd, ez is ember volt, nem több, 's még is mennyire ment? ha ő ennyit tehetett, tégy te is, te is ember vagy, mint ő“. Óh valóban mélyebben, 's foganatosabban hat az e'féle valópéldány belsőmbé, mint a' románok vagy théátramok ezer költött erényhőseik, kiknek bár melly bajnoki ditső tetteiket minden hasonra buzdító erőiktől egyszerre megfoszt azon egy gondolat,, e' soha sem volt így, e' nem való, nem természet, hanem játék, képzelgés, erőltetés, tettetés, és csalás“, hogyan követnéd azokat, kik soha sem éltek, hogyan törekednél oda, hová a' képzelgő, vagy szintjádzó erő is ritkán, 's ekor is ügyel bajjal juthat? itt is csak az igaz gyűjt, buzdít, és erősít, mint máshól, hadd el tehát ezen tündérvilág bajnokit, keresd fel azon valódi hőőket, kik valaha éltek, 's úgy éltek, mint te is élhetz, ezektől, nem amazoktól, tanulj, való, ne játék után indulj, ember, ne tündér példányokat keresz: és igen könnyen találhatz, előtted állanak, csak őszsze kell gyűjtened, becsúlnöd, és szeretned, minden időkor és éghajlat mutat illyeneket, 's bár mint gyalázza az unatkozott nemzetét, voltak, vannak is, a'hol az ész elegendő miveltségre ka-

pott, oly nagyok és nemesek, kik tökéletes ész-
 bajnokok, 's minden indulataiknak teljes hatal-
 mú uraik. Igen is, ezen valódi derékek, kik er-
 kölcsei szabadságokat erkölcsi tökéleteségre emel-
 vén minden ellenek álló akadályt meggyőztek,
 ezek az én kedveseim, ezek szeretett vezéreim !,
 Nem bánt ugyan engem sem nemzeti büzkesség,
 sem irigység, és megvetés, de annak mégis örülök,
 's örülhetek is, hogy illy erényhősökkel nem
 csak a' Görögök és Rómaiak, hanem a' Magya-
 rok is bővelkednek, és dicsekedhetnek; szinte
 így nem gögösködöm ugyan én, másokat meg-
 vettve, istenes érzetemben vagy vallásos felekeze-
 temben, de hogy keresztény vagyok, 's olly egy-
 házi felekezetnek tagja, mellynek Szerzője Taní-
 tója 's Feje magához hasonlókat keres, a' — Názá-
 reti Jézus —, ki az erénytökéleteségnek legfőbb
 lépcsőjére emelkedett, ennek csak ugyan örülök,
 's méltán is örülhetek; az ő Életírásának olva-
 sása is egyedül elég lehet annak, kinek kedve
 van az öntehetséghez, 's öntehetségének kifejté-
 séhez 's megerősítéséhez; mivel az az ő egész élet-
 téből mindenhol kitündöklő lelki csend és belső
 nyugalom, mellyet minden indulatin vett tö-
 kéletes győzedelme által nyert, és érzett, mást
 is akárcit követésére szólít, és buzdít. Azt lehetne
 ugyan Ó róla mondani — nem említvén, hogy
 Istenember volt — 's az is mondatott, hogy ná-
 la az uralkodó fő indulat a' jóra való inger volt,
 melly minden egyéb ingerein hatalmaskodott, 's

mint annyi rabszolgákon teljes hatalommal uralkodott: de nekem ezen isteni ingert indulatnak nevezni, nem tetszik, mivel ha ez így volna, úgy azon legtetemesebb törvényt, mellyet már előbb szabtam magamnak, így kellene kiejtenem,, jóra való ingered tedd uralkodó indulatoddá“ pedig én ezt jobb szeretem így mondani „kényszerítsd minden érzékeidet az ész kormánya alá, és leginkább azokat, mellyek ellene különösen ki kelnek.“

Én is tehát az Ó követői közé állok, én is a Názáreti Férjfiúnak — kihez képest a' Mekki félbarom — utánozására buzdúlok, példája után megyek, 's minden indulataimnak, mint Ó, ura leszek; de hogy is ne lennék! hiszen nem vagyok e' annál boldogabb, mennél nagyobb ura vagyok mind annak, minek indulat a' neve? Ijeszes állat vagyok én, és hogy ez, 's nem más vagyok, áldom, 's örökre áldom a' minden állatok Teremtőjét, úgy de ezt csak a'kor érdemlem meg, ha eszes valómat testiségemnek megzabolázása által kimutatni ügyekszen, és tudom; és ezt mennél ügyesebben tudom, annál magasabbra emeltem észméltóságomat; boldogító gondolat! te tehát mindig inkább és inkább a' lehet, a' minek kell lenned, megbecsülhetetlen belső csend, 's valódi nemes büszkeség, minden indulataidon tudni uralkodni, mindenikén győzedelmeskedni! már így ne féltsd lelki nyugodalmadat, mert ha mernének is még valamit ellened tenni ingereid,

eszednek egy hatalomszava — eddig, 's nem tovább! — elég le csendesítésökre, melyly mennél gyakrabban menydörög ellenek, ánnal inkább elijednek, még utóljára az ellentállásra minden kedvöket elvesztik, 's téged az igaznak és jónak birtokában, 's a' szépnek és nemesnek használásában többé igen ritkán, vagy éppen nem háborgatnak. Igen is, külsőképen is annál nyugottabban, 's az egész külvilágtól függetlenebben élhetek én, mennél nagyobbra vittem mind a' felett, a' mi rendetlen indulat, uraságomat, minden körüitem dühösködő zivatarok között is, mivel belsőmben semmi zivatar sincs, békével lakom én kisdéd gunyhómat; sokat nem kívánok, kevéssel megelégszem, a' mihez nem juthatok, arról, mivel kívánatimnak ura vagyok, önként le mondok; forogjon a' világ fel vagy alá, én magam utján bátran tovább lépek, annyi jót teszek, a' mennyit tehetek, 's annyi rőszszat szenvedek, a' mennyit szenvedhetek, bízván a' Világ Urában, 's az emberek Közatyjában, hogy a' jóban csüggedni és a' rosz alatt leroskadni kegyessége soha sem enged. Boldogság tehát nékem minden részről, csak érzékiségemnek ura legyek, 's annál nagyobb, meg nagyobb boldogság, mennél többre és többre emeltem eszem uradalmát!

V.

Valómnak nagy Alkatója még valami különöst is rendelt könnyebbségemre, hogy pusztá erkölcsi szabadságomat valóságos erkölcsi jóságra emelhessem, és így alsóbb Istenképemet, mellyet tőle vettem, felsőbbre, mellyet egyedül magam adhatok magamnak, változtathassam. Emberséggel készítette fel kegyesen természetemet, színté úgy, mint észszel, sőt, a' mi több, úgy intézte azt, hogy sokkal előbb fejtődjek ki bennem, mint ez. Valóban szép kárpótalék azért, hogy érzéki-segem annyira megelőzte eszemet, mivel annyira meg kellett előznie!

Emberség — de hát mi ez, 's mit kíván tőlem? annyi, mint különbség nélkül minden ember' okos becsülése, és tiszta szeretése, mivel minden ember hozzám hasonló természetű, becsű, törvényű, és végcélú eszes teremtmény, tehát illik, hogy e' béli méltóságát megéleszmerjem, szeressem, és becsüljem; e' pedig azt hozza magával, hogy másoknak mind javokban, mind bajokban résztvegyek, hogy ha másnak jól foly dolga, úgy vegyem, mint ha nekem is jól folyna, és ha más szenved, úgy nézzem, mintha magam is szenvednék; Együttérzés tehát más szóval az Emberség, együttérezni pedig annyi, mint a' vígakkal vígadni, a' sírókkal sírni, 's

mind az idegen örömben, mind a' fájdalomban férfias részt venni: ellene a' Baromság — Embertelenség — melly a' sírókat neveti, a' vígakat siratja, melly nem csak idegen javat ront, hanem kárörömmel rosszat is okoz. A' ragadozó baromnak adott a' természet Ura baromságot — az embernek Emberséget.

Hogy mind e' kettő igaz, mutatják, a' tigris és emberfiak; a' tigris ragadoz és tép, mihelyest erőre kap, a' kis ember pedig vígad a' vígakkal, sír a' sírókkal, mihelyest — mié? talán esze? — nem, csak látása van is, hogy a' vígakat és sírókat megkülönböztetheti. E' noha bizonyos, vanuak még is, kik nem hiszik, és az emberre olly természeti rosszakat tolnak embertelenül, mellyek tulajdonkép egyedül a' rosz embernevelésnek természeti Valónkat rútító csúfos szüleményei. Igaz ugyan, hogy az embert valamint Emberségre, úgy Baromságra is lehet nevelni; mihelyest, tudni illik, a' kisdéd szemeit elegendően használhatván olyanokat gyakran lát, kik a' vígak mellett sírnak, a' sírókon nevetnek, kik mások javán szomorkodnak, kárán pedig örvendnek, maga is, mivel még esze olly erőre nem kapott, mint látó érzéke, más kárának örülni, 's az idegen hasznon szomorkodni fog; de van ám ellenben elég példájok olly gyermekeknek is, kiknél már a' látás egészen othonoz, az ész pedig még csak ajtón kopog, és még is így szólítgatják szülőiket „apám, hogyan sirhatsz te, midőn szomszé-

dod vígad? anyám! hogyan vígadhatsz te — és éppen te — midőn szomszédnéd siránkozik?. Ezen igazságról, melly a' gyermekkorok következőleg az emberi természetnek becsületét is védelmezi embertelen rágalmazói ellen, kiki meggyőzheti magát, csak egy ép egységű, még alig esztendő kisedet vegyen karjaira, 's tartsa maga előtt, a' nélkül hogy nevetne, vagy sirna, tapasztalni fogja, hogy e' kised is reá bámulva, se sírni se nevetni nem fog; kezdjen azután nevetni, nevetve simúl hozzá ez is, sírjon, sírva vonakodik vissza ő is. Ezen velünk termett, és még a' kisedkorban ép Emberség volt az, a' mi a' Názareti nagy Profétát is annyira vonta a' kisedekhez, kinek isteni ajakiból soha sem esett ki egy neheztelő szó is az eredeti embertermészet ellen, sőt mindenkor méltóságát magasztalta, 's a' jó nevelés útján szóval és tettel ajánlotta. Nem csak a' bizonyos tehát, hogy az Emberség úgy megelőzi bennünk az Észet, mint az Érzékiség, hanem az is igaz, hogy az Érzékiséggel 's általa fejt ki egyszerre magát, következőleg hogy Érzékiségünk miat nincs miért, annyit epekednünk.

Már ezen természetünk jótévő készsége — az Emberség — valamint igen korán jelengeti magát a' kisednél; úgy a' feslett meglett embernél is, sőt még a' legnagyobb gonosztévőnél is mutogatja némelly maradványait. Nem új bizonyosága e ez megint annak, hogy természeti adományunk, 's mi-volti tagadhatlan készségünk az Emberség? mi is

volna az más, a' mi már a' még ártatlan kised korbán is megjelen, és azután az egészen megrogzött roszban is gyakran jelengeti magát? És hogy ez úgy van, hitelesen bizonyítják az Itélőszékeknek okleveleik; a' rablók, p. ó. kik ragadományaikkal szerencsésen megtérvén barlangjaikba útfélen egy félmezítelen koldusra bukkantak, örömet vetettek ennek egy két darabot az elrablott ruhákból; a' gyilkosok öldöklésöket végezvén hazamenet láttak egy gyermeket a' vízpartról lebukni, gyorsan utánna ugrottak, megszabadították, 's örültek, hogy megszabadították.

Hát könnyítette e csak ugyan Teremtóm az által erkölcsi tökéletesülésemet, és szabadsági nemesedésemet, hogy Emberséggel alkatott? igen is, én azt tartom; mert a' ki másnak ügyében emberségesen részt vesz, az annak nem csak nem szerez, 's nem szaporít bajt, sőt minden baján segíteni, mindenben javát keresni, fentartani, és gyarapítani ügyekszik: e' pedig már magas lépcsője az erkölcsi jóságnak, 's igen nemes használása az emberi szabadságnak!

Ha pedig így az Emberség erkölcsi jóságomnak allapja is egyszersmind — mint valóban az is —, há természetembe van a' mélyen szöve, — a' mint csak ugyan úgy van —, ha előbb fejjel ki onnan, mint Eszem — a' mi szinte igaz —; miről kell már most legnagyobb buzgósággal gondoskodnom? magából érthető a' felelet, 's nem más lehet, mint ez „nekem, ki már Eszemnek tel-

lyes birtokában vagyok, Emberségemet kell legnagyobb gondal dajkálnom, és ápolgatnom” hiszen Eszem egészen részére van, valamint testi indulatimnak egyenesen ellenökre, hiszen ezek minden erkölcsi jónak nyilvánságos megrontói, a’ma pedig — az Emberség — minden Erénynek allapítója ’s egyszersmind véggyámolója; hogyan tehát? mint gyermek csupán érzékenységből emberséges voltam, és mint embernyi embereszem tökéletes kifejlése mellett is embertelen, ’s nem inkább még emberségesebb lennék? nem, becses és szent előttem Emberségemnek dajkálása, és ápolgatása. Úgy de hogyan tehetem ezt illendően? erről, mivel emberi méltóságomnak valódi fenntartását ’s diszesítését tulajdonkép közelebről érdekli, bővebben ’s nyomosabban akarok magammal értekezni, tudván hogy nála nélkül ember nevet sem érdelek.

Nyilvánvaló, hogy az egyik hivatal és helyzet alkalmasabb az Emberség ápolására, mint a’ másik; ugyan azért boldog, a’ ki a’ magáét maga választhatja, ’s e’ válaszban mind magáról mind másról okosan ’s jótévőleg gondoskodhatik: de teszem, hogy már én olly helyzetben, és hivatalban élek, ’s folyvást élni kénytelenítetek, mellyben az Emberség nem éppen szokott tenyészni, hogyan segítsék magamon? azt kell ugyan mondanom, elég bajos, hogy illy állapotban helyezek, de azért tudom, mit kell tennem. Ha p. o. olly sok, nehéz, testfárasztó, ’s ez által lelki

vi-

vidámságomat — melly nélkül az Emberség 's felebaráti érzet tehetetlen, — tikkasztó munkákkal kell foglalatostkodnom, az e' fele munkáimat, mikor csak lehet, félbeszakasztom, és a' pihenésre engedett órákban olly tárgyakkal mulatozok, mellyek újra fel vidámítanak, és pedig nem csak látszósan és futólag, mint a' pórság durva mulatozásai, hanem valóban 's állandólag felvidámítanak; szinte úgy, ha olly hivatalba jutottam volna, mellynek minden pontjait az Emberség megsértése nélkül tellyesíteni, alig lehet, különös egy két órát választok ki magamnak, mellyekben így elmélkedém „ne vidd által azon kemény hangot, 's komoly lelket, mellyre mint tisztviselő kényszerítetel, egyébbb társaságos életedbe, sőt a'kor is csak tettesd; különböztesd az embert az embertől, 's ne zavard öszsze azokat, kik ellen keménykedned kell, azokkal, kiknek Emberségedhez tökéletes jogok van, sőt amozok eránt is mérsékeld magadat, a' mennyire lehet, és illik, gyűlöld tetteket, szeresd személyöket.“ Oh ha így gondolkodnának, 's e'kép szólíthatnák gyakran magokat mind azon Elöljárók, kiknek sok alattvalóik vannak, kiváltkép a' Katonarendben! melly kevesen találkoznának köztök, kiknek embertelenségök a' baromsággal határos, 's kik nem csak alattvalóiknál, kikkel különbség nélkül kegyetlenül bánanak, hanem más polgártársaiknál is, mivel mindenhol csak parancsolni akarnak, gyűlöletesekké teszik magokat. Valóban sajnálandó, mivel szóba jött, a'

Katonarendnek állapotja, hogy háború idején embertársain kegyetlenkedni kénytelen: de mivel ezt gyakran az igazságtalanul megsértett nemzeti jog és bátorság védelme 's fentartása kívánja; az ész és emberség azt parancsolja, hogy az illy okból harczoló barbár soha se legyen, hogy foglyaival szelíden bánjon, hogy a' rablást utálja, a' fegyvertelent kímélje, 's hazájába a' had mezejéről békességgel térjen, — így lesz a' háború emberi viadal, nem dühödő vadharcz!. Ellenben melly boldog a' Tudóskar az Emberség dajkálására nézve! nints ennek semmi oka, annál inkább szüksége az Embertelenségre, sőt a' szép művészetek és tudományok körében a' nemesebb érzetekre igazi kifejtő iskolája; hogyan is kellene valakinek emberségesnek lenni, ha a' tudós is embertelen? 's ha a' tudós sem szánakodó, nem jóakaró, nem emberszerető, sőt kevély, durva, irigy, roszkívánó, 's más kárán örülő, mit várhatni a' tudatlantól? valóban ha még a' szelíd Musák és Grátiák társaságában sem szelídül meg valaki, az ugyan nem csak a' tudósok közé nem, hanem az emberek közé sem illik.

Valamint pedig azért, hogy egy két embertelen tudós és művész itt amott találkozott, nem szüntek meg a' szép tudományok és művészetek Emberség dajkálói lenni, úgy, hogy vannak, vagy voltak nevezetesen egy két embertelen Hittanítók is, azért mindig megczáfolhatatlanul igaz marad az, hogy az Istenség — a' Religió — iskolája,

az Emberségre 's finom érzetre még sikeresebben oktató iskola, mint a' szép művészeteké vagy tudományoké; ugyan is nem az tanítja e' legvilágosabban, hogy az Istent csak jótett által lehet tisztelni? és másokat igazán szeretni, nem a' legszebb 's nem a' legnagyobb jótette'? éleszd csak és melegítsd szivedet isteni hittel 's tisztelettel, majd meg lásd, egyszer'smind emberi szeretettel is éleszted, és melegíted. — Ha pedig ez a' Religió iskolájáról általában igaz, főképen igaz a' keresztény Hit iskolájáról; nézz tsak e'be — de tiszta szemekkel! — mindeneszeretet, tanítása szeretet, fő törvénye szeretet, egyedűt egy parancsolatja szeretet, követése szeretet, eredete szeretet, kormánya szeretet, boldogítása szeretet, Szerzője 's Tanítója a' legtisztább szeretetnek 's legnemesebb emberségnek eleven képe, 's tökéletes példánya; örvendj tehát létednek, hogy ez iskolában születél, észmérkedj meg vele, szentül tellyesítsd parancsolatit, tiszteld isteni eredését, használd boldogító erejét, nézz nagy Mesterére, híven másold szeretete példáját, sírj, mint Ó, a' síránkozókkal, vígadj, mint Ó, a' vígadókkal, a' lészel, ne kételkedj, a' ki Ó — emberséges.

. Ezeken kívül a' Barátság is és Szerelem — a' Nemszeretet t. i. — igen nagy ápolói az Emberségnek; de hogyan is ne volnának, holott ezek már magokban véve is az Emberségnek legérzékenyebb anyai gyakorlatai, és azon tiszta szívesség, meg nyájas gyengédség, melly a' bará-

tok és igazi szeretők között uralkodik, lehetetlen hogy ne nevelje, 's erősítse általában a' szives érzetet, 's nyájasszeretetet, pedig ezek a' valódi Emberségnek elemei; de kik is tehetnének bennünket akárki eránt hajlandóbbakká a' szives részvételre, mint azok, kik velünk mindenöket megosztják, kikért olly örömet teszünk mindent, kiknek példájikat legkönyebben követjük, 's kiknek csak egy szavok is sikeresen buzdít az emberi szeretetre? nem okosabban 's jobban tselekszik e' tehát az, a' ki egy két szeretett meghittének kiseded körében mulatván keresi enyhülését, mint más, ki csak a' lármás sokaságban, 's nagy társaságokban érzi jól magát? igen is, csak az illyes meghittek kiseded körében lakozik az őszinteség, melly a' szívet tettetés nélkül minden jónak felnyitja, itt tenyész a' vídámság, melly az akaratot erőltetés nélkül kölcsönszeretetre gerjeszti, itt honoz a' bizodalmasság, melly a' társakat az egész világ eránt, ha nem bizodalomra is, legalább nyájasságra készíti, itten olly beszédek értekezések és szívömlendezések fordulnak elé, mellyek az emberségnek egyik vagy másik osztályába egyenesen vagy melleleg bevágván, annak szelíd tüzet szívről szívre gyújtják, 's mindig tisztábban és tisztábban lángoltatják, míg közjótévő lobogásra nem birják.

Mivel pedig a' Nemszeretetnek még nagyobb ereje van az Emberség kifejtésére, mint a' Barátság, mennyivel jobban 's illendőbben gondos-

kodik szívéből az, a' ki nem a' búja testi szerelmet vadászsa, hanem annak idejében magához illő életpárt választ, 's ehez állandóan a' legtisztább szeretettel ragaszkodik! le nem lehet azt voltaképp írni, az egymást így igazán szerető házas pár mint nemesíti, finomítja, mint emberesíti, 's boldogítja kölcsönösen egymást; hogy egymásnak mindig jobban tessenek, hogy egymást mindig többre becsüljék, vetélkednek ók a' legszebb érzelmekben, 's mint egy előre összebeszélvén szorgalmasan kikerülik mind azt, a' mi kedvetlén, nyers, durva, komor, durczás, 's embertelen, azért Együttlétöket 's Elválhatatlanságokat legfőbb földi örömöknek, 's boldogságoknak tartják; és méltán is tartják, mert csak szeretni tesz annyit, mint élni, és csak így szeretni, annyi, mint boldogul élni!

Ellenben nézd a' fajtalan bújaszerelmest, és borzadj! — A' csontváz, melly előtted vánszorog, virág volt, mostszáraz kóró, nem sokára Vénus tüze pernyéje; teste erőtlen, képén halálpenész, mindene undokság; szemei elevenségöktől megfosztva gödreikben mélyen beesve, képvonásai zavarva, mindenén nyavalya nyom; — izomereje oda, álma semmi, vagy rettegő, tagjai lusták, emésztése nehéz, lábai tántorgók, kezei reszketők, mindene iszonyan fáj; de ha ezen bajaktól ment volna is, érzékei tompák, nyelve rebegő, értelme bamba, elméje semmi, képzelgése lusta és ocsmány, emlékezete hűtelen, akaratja gonosz,

szíve embertelen; lelkiésmérete kínzó 's kárhoztató, erszénye üres, neve becstelen, barátja senki, gyűlölője minden jó, élete únalom, halála, ha nem erőszakos, csúfos, jövődjé mindig rettentő, 's kétségbeesése bizonyos, bűne súlja nagy, büntetése örökös!

Fiatal ember! láttad a' boldog szerető párt, láttad a' boldogtalan Vénus rabját is; vigyázz tehát, és igen gondosan vigyázz nemző ingeredre; ember vagy, nem barom, itt is eszed kormányozzon; zabolázd bűja gerjedelmeidet, kerüld ennek veszedelmes ingerlőit — a' puhaságot, a' restelkedést, a' dobzódást, torkosságot, a' trágárságot, a' parázna fejer népet, a' bűja képeket és rajzolatokat, a' mocskos tollú költőket és mesélőket, a' tettetett erényt gyászos házasságra kerítő színjádzókat —, és szent törvényül-vévén, hogy a' nemző erővel csak a' házasságban, 's e'ben is csak erkölcsi módon és végből — melly gyermekszülés, és nevelés — illik élni, szűzességedet mindaddig őrizd, míg eszed fel nem szólít, hogy párosodj, 's olly személlyel egyesülj, ki nemes érzete 's erkölcsi jósága miatt még akkor is szeretetedet érdemelje, ha ennek mulékony külcecsei — a' szépség, gazdagság, 's fiatal tűz — idővel megszűnnek; hiddel, így a' míveltségnek és emberségnek legmagasabb polczára lépven, az ifúságnak példája, a' férfikornak remeke, az öregségnek disze, a' legboldogabb ember vagy.

Azonban el ne felejtöd , hogy a' Házasság az emberi nemzet fentartása végett csak általában alkutlan kötelessége az Emberiségnek, egyenként pedig kinek kinek csak bizonyos alkuk alatt úgy, ha a' házasesletnek megfelelő szükséges tulajdonokkal bir, ha tehát valaki illy tulajdonságok nélkül szükkölködik, p. o. nemzö tehetetlensége miatt, vagy ha okossan sejdítheti, hogy a' páros életben erkölcsi felsöbb rendeltetésének személyes akadályai miatt igen nehezen, vagy éppen nem tehet eleget, a' nem a' házasságra, hanem inkább a' nótelenségre köteleztetik, és valamint az, kit semmi okos akadály nem tartóztathat a' házaseslettöl, ha nótelenül kappankodik, embertelen: úgy az is, a' ki egészen elégtelennek érezvén arra magát, házasesodik, — önnön és más kárára — emberséges ember nem lehet. Annál inkább

Mivel valamint más czélokra, úgy az Emberség kívánatos ápolására és kifejtésére is egynek ez, másnak más életmód alkalmasabb, és a' házasesági örömeiken kívül vannak még egyebek is, mellyek a' nótelent is emberséges érzetekre gerjeszthetik, 's valódi emberszeretövé tehetik, csak azokat czélarányosan válaszsza, 's okos mérzsékléssel használja.

Illy ártatlan 's illy foganatosan emberesítö örömeiket nyújt egyebek előtt a' szép kültermészetben való gyakormulatozás; nézd csak, melly szelid, nyájas, nyiltszívü, jámbor, 's ha más mi meg nem vesztegeti, melly talpig emberséges a' pásztori nép, 's mi ennek az oka? mint a', mivel

életének nagy részét a' szép természetnek szabad ölében tölti, és e' nem elég indító ok e' neked is, hogy hivatalodtól, legyen a' bár mellyik, üres egy két órát illy nemű ártatlan életnek szenteld? annál inkább, mivel te nem vagy kénytelen, mint a' szegény pásztor, bár melly kellemetlen időben is az ég alatt tanyázni, hanem szabadon járulhatz a' természethez, mikor akarsz, 's tetszésed szerint választhatod használására a' legszebb napot, és időjárást. De előleg is meggyőződhetz arról, hogy a' természet örömei az emberséges érzeteknek igen hathatós gerjesztőik, 's valódi táplálójik. Hát, nem munkálkodnak e', midőn köztök mulatozol, körülted mindenhol ezer meg ezer jótévő, 's áldást hozó erők? és te ezt nézhetnéd csak egy perczenetig is, a' nélkül, hogy tüstént minden részről a' jóakarásnak 's jótévőségnek egy szent íhletét énedben ne érzened? mennyj érzéketlen, így kellene önnmegvetéssel magamat szólítanom, mennyj a' földalatti üregekbe, a' hol csak halál uralkodik, rejtezz a' sírboltokban, hol a' pondrók kukatzok 's más bűdös férgek a' holt testeken nyüszögve undorkodnak, idevaló vagy, nem a' földfeletti szép természet ékes kecséibe, sem embert bájoló kellemeibe! — De még máskép is ösztönözhet a' természeti mulatás az Emberségre; állj csak egy szép tavaszi vagy nyári napon valamelly magasabb tájra, 's nézz le innen a' mélységbe, mit fogsz érezni? nem azt e', hogy úgy kelletik minden felé jöltévőleg kiterjedned, 's mindent boldogíta-

nod, mint az alattadi 's körültedi természet minden boldogító kincseit kifejti, és terjeszti örömeidre? lépj fel máskor egy tiszta éjszakán csak egy kisdudombra is, emeld innen szemeidet a' csillagos égre 's a' szelíden feléd világító teljes holdra, mint fog verni szíved? nem úgy e', ha tiszta, mint az ég, hogy neked is jótetteiddel olly magasan kell mindenfelé ragyognod, mint a' csillagnak, 's olly szelíden világítnod társaidhoz, mint a' telthold hozzád? hát a' kellemetes napkelet vagy naplement, a' búja gyenge vagy érett vetemények, a' virágos jó illatú kies rétek, a' csendesen-csorgedező patakok, a' bájhangú tollas énekesek, sőt maga a' szabad tiszta levegyszívás, nem annyi szelíd kegyes jótkivánó 's emberséges gerjedelmeknek szövetséges ingerlőik, dajkálók, ápolójik, 's gyarapítójik e' mind ezek? igen is azok; ugyan azért seholy sem mulatozok én örömeimnél, mint ezen szelíd tanítóim között, kiknek becsöket még két más örömgondolat is neveli előttem. —

Az első az, hogy a' természet gyönyöreiben kivétel nélkül minden ember részesülhet, mihe-lyest akar, 's kötve vagy fogva nints, ambár szegény, nem gazdag, sem előkelő; ugyan is, hol kívánnak azért pénzt, hogy valaki a' felséges nap feljööttét nézhesse, vagy a' tavaszi örömeimben a' szabadon részesülhessen, vagy a' hegyekről kies tájnézetekben gyönyörködhessek, vagy akár melly más ártatlan mulatságért, melly csupán a' természet kebelében, nem a' korcsmákban, csap-

székekben, vagy tánczházakban kerestetik? az illyesekre ugyan még eddig a' legzsugoribb úr sem vetett adót, és ha vetne, az egész világ gyűlölettel meg vetné! — Nem szükséges tehát ide a' gazdagság, de nem szükséges az előkelő nagy uraság sem, sőt éppen ez sokaknak elzárja, zavarja, 's keseríti a' természet édes örömeit; ugyan is, találkozik e' mindenhol egy népész ezer juhászhoz képest, a' ki olly sokszor, mint ezek, a' csillagos égre nézván, vagy a' napot felkelni 's lemenni látván, ezen oktatta gyönyörködtető természet-tüneteknél úgy érezné magát, mint ezek? nem az előkelők gyakorbaja e', a' tavaszi szép estéket úgy eldorbézolni, mint a' novemberieket, és azután a' következő szép tavaszreggeleket szinte úgy elhortyogni, mint a' decemberieket? igen is, azt is nem ritkán láthatni, hogy az e'félék midőn mezőn mulatoznak is, többnyire nem a' természet szabad tágas kebelében, hanem a' sokas feszes társaságokban— mint melyfojtó piknikjeikben—keresik multságokat, és a' természetnek legszebb tájékeit sem találják elég szépeknek a' játékasztal nélkül, a' melly pedig csak annyira táplálja, 's fejtegeti az Emberséget a' fülemiléktől környékezett rózsa-lomb alatt is, mint a' füstölgő kandalló mellett; sőt némelyekről azt is halhatni, hogy jobban kedvelvén itt is a' matadórgágogást, mint a' fülemile zengést, ezen hivatlan kiálthatatlan fülhasítót leveles színökről elűzetik, vagy agyon lövetik. Nyugottan játszhatnak már most, 's nagyban forog

a' pénz! nézd csak, ha undor nélkül nézheted, képeiket, melly szelíd, melly szánakodó vonások, harag, méreg, irígység, kajánság, káröröm egész voltok, úgy e' szép emberi érzések, nemde derék Emberségre készítók? fuss tehát, és ha szived 's émbertársad' szereted, meszsze fuss embertelen bandájoktól.

A' második örömgondolatom az, hogy valamint minden egészséges és szabad ember, akár gazdag, akár szegény, nagy vagy alacsony sorsú, részesülhet a' természet örömeiben: úgy ezekhez minden kinek különbség nélkül természeti vonzódása is van. Láthatni ezt az egészséges gyermekekben; kik sehol sem tartózkodnak örömeitől, sehol nem vídámabbak, mint a' kellemetes szabad ég alatt; ha valaha nagy városban voltál, és a' két három emeletű házakba zárt kisdedeket szemlélted, tapasztalhattad, mint örültek a' vasárnapnak, vagy innepnek, hogy magas rekeszeikből a' mezőre vagy mulató kertbe mehettek, 's mint síránkoztak, ha kimenetelőket eső, vagy más időváltozás, akadályoztatta; azt is észbe veheted, hogy fogamatossabban semmi által nem indultak inkább a' jó viseletre, mintha hétközben is rendkívös kísétálással buzdítottak; 's honnan ez, ha az embernek szinte úgy nem természeti vágyódása a' szabad levegői külmulatozás, mint nevendékje az emberséggyakorlás? bizonyára önmagával ellenkeznék természetünk, ha ez mi-volti rendelkezése nem volna: mivel pedig az;

fő kötelességüknek nézzek a' nevelők ezen természeti szép ajándékot nevendékeikben mennél korábban kifejtetni, és szorgalmas ügyességgel ápolgatni. Az Emberiség első nagy Nevelője a' föld legszebb tájékában — paradiesomban — nevelte Ádámot, és Évát; tanuljunk Tőle, vigyük mi is gyermekeinket, valahányszor csak lehet, a' szabad levegőre, az ollyas ember, a' ki már kisded korában hozzá szoktattik a' kültermészet használásához, azután egész életében főképen abban találja örömeit, 's általa neveli emberséges érzeteit, legalább soha sem szenved játékkórságot, ezen minden emberségünk gyászos előlőjét: valamint ellenben jaj az ollyan gyermekeknek, kik már szülőknek karjaikon kártyajátékokhoz édesgettettek, 's illyesekkel mulattatnak. Úgy de játszani kell a' kisdedeket, játék a' gyermekkor dolga? igen is játék, de testmozgással 's haszonnal járó mulattató munkás nemű játék: ezt pedig legkönnyebben 's leggyönyörűségesebben a' kültermészet kebelében lehet eszközölni; jádzék a' gyermek virágok plánták fátskák 's más nyövények ültetésével 's ápolásával, így örömet 's haszonnal jádszik, és ha annyának illy ártatlan kertészkedéséből csak egy violát szakajthat is, melly leirhatatlan érzelem mind a' két részről! — Azt pedig, mennyi igazat szépet 's milly könnyen, mint egy jádzva, és melly foganattal lehet a' szép természet örömei között a' gyermekeknek mondani, és szívökre kötni! ha nem mondom is, tudják, 's

dicséretessen használják sok mai nevelők ; csak a' kár, hogy némelyek nevendékeik testi gyakorlásával — a' lelkit hátra hagyván — igen meszsze mennek, és belőlök mint egy annyi vívó, úszó, lovagló, birkozó, 's kötélén tánczoló mestereket készítenek!.

VI.

A' Vadászat is természeti mulatságnak tartatik sokaktól, és mint ilyen az Emberséget ápoló örömek és gyönyörkódések közé számítatik, és ajáltatik; mit mondjak én erre? azt örömet meg engedem, hogy a' Vadászat is a' természet kebelében szokott történni; de szép kikeleti napjaiban e'? ha e'kor, úgy a' szegény éneklő pacsirtál lövi le a' levegőből, és így a' természet szépeit ugyan csak derekassan becsüli! az Emberségre pedig ellenkezőleg igen szépen készít! hát ha még, a' mi legroszszabb, 's többnyire megesisik, együttjár a' baromkínzással? így ugyan azon kevés hasznát, mellyet néha nyújt mulattatása által az emberiségnek, tekintetbe sem méltó venni azon tetemes károkhoz képest, mellyeket okoz kegyetlenkedő barbársága által.

Becsülök én minden rendű 's hivatalú embert, tudván hogy kiki a' maga körében illendően

rendelkezve magának 's másoknak is hasznos lehet: de azt még is különösnek látom, hogy valamin a' pásztorok között leginkább otthozik a' szelíd emberség, úgy a' Vadászoknál többnyire mutatkozik a' durva embertelenség; melly fonákságnak mi más oka lehet, ha nem ez, hogy más pásztorokodni, 's más vadászni, más az oktan állatokkal jótteni, más azokat öldökleni, más hegyet völgyet mezőt ligetet nyájlegeltetéssel bejárni, és más haláltszóró fegyverekkel azokat élő barmaiktól minden ok 's kémelés nélkül megfosztani; amaz emberségre vezérel, ez embertelenségre, egyik kegyetlenkedés másikat szül, és a' baromkíezés végre emberölést, sőt mondhatnék, ha irtóztató 's közeli nem volna, példát — atyagyilkolást — ha nem okoz, könyít.

Más ugyan a' Vadászatot is hivatalos kötelességből, más csupán kedvtelésből úzni; a' ki amúgy vadász, nem hibáz, ha nem kegyetlenkedik, ha kötelességét még a' ragadozó vadak pusztításában is a' legsebesebb ügyességgel végzi, azt pedig soha sem felejtí, hogy ezek is Isten teremtményei, hogy nálók nélkül sok más ártalmas volna, és hogy ragadományait természetí vak ingerből, többnyire szükségből, 's mindig pillantati sebességgel öldösik, következésképen, hogy ha ő másképen tenna, már nem ember, hanem ezeknél is sokkal alább való lenne: a' mi pedig a' pusztá kedvtelésből úzni szokott vadászatot illeti, erről eszem általában így szól: „ha szívedet 's ember-

társadat szereted, úgy ne szeresd indúlatoosan a' vadászatot, mint a' kártyajátékot, és ha minden emberséges érzetedet el nem akarod fojtani, úgy kerüld a' hajtós nagy vadászatokat, mint a' vak-játékasztalokat, sőt még inkább, mert a' barmokat csupán negédségből üldözni, készült kegyetlenséggel öldösni, 's öldösésökben gyönyörködni, több mint embertelennek lenni!"

Mondják ugyan némellyek, hogy az embernek természeti vágyódása a' baromkíezés, azért már gyermekkorában is reá kiváltképen hajlandó: de én ezt — Nemzetünk becsületére legyen mondva — nem hihetem, sőt kereken tagadom; csak azért is, mert a' mi természeti vágyódásunk, p. o. szeretni, boldogúlni, 's a' t. az mindnyájunkban megvan; hány gyermeket láthatni pedig, a' ki nem csak nem kíezza a' házi állatokat, sőt, leginkább ha övéi, kelletnél jobban szereti, vesztökön pedig vigasztalhatatlanúl szomorkodik!. Hogy elég kised baromkíezók is vannak, hogy ezen rosra sok gyermek különösen hajlandó, ha megengedném is, a'ból még sem következnek, hogy a' baromkíezés az emberben természeti készség és vágyódás; mert vagy önmagoktól vetemednek a' gyermekek ezen rosra, vagy nem; ha önmagoktól, nem gonoszságból teszik, hanem tudatlanságból, 's nem azért kíezzik az állatokat, hogy kíezzik, hanem hogy magokat mulassák, 's erőiket gyakorolhassák, ha t. i. az általok felingerlett állat valamely szokatlan hangot ad, vagy nevel-

séges furcsa mozdulást 's ugrást tesz, azt gondolják a' még eszeket nem használó kis bohók, hogy ez nékie tetszik, 's örülnek pajkosságoknak; e'kor azután kötelességök a' nevelőknek elevenen közbeszólaniok, és érzékenyen értésőkre adniok, hogy a' szegény állat általok szenved, 's azon jelek által fájdalmát panaszolja; erre majdnem közönségesen bánkodva felhagynak a' féle pajkosságokkal, vagy ha felnem hagynának, egy e'kor éppen elnemmaradható kisedt testi büntetés' 's közbevetett egy pár illyes feddő szó "szilaj gyermek, mivel te a' szegény állatot minden ok nélkül bántodtad, bántódj te is, ő tőled hízelkedése mellett is fájdalmakat szenvedett, szenvedj tehát te is, 's ezután szelídebb légy"! bizonyosan a'ban hagyatja velek. — De többnyire nem magoktól, hanem mások példája után vetemednek a' gyermekek baromkínzásra; látják t. í. ők, hogy ezt más körülöklevők is úzik, 's mulatságból úzik, sőt őket is már korán így mulattatják; a' dajkák, a' szoptatók, sőt gyakran magok az anyák is, hogy a' nyughatatlan gyermekeket lecsillapíthassák, 's tőlök könnyebben menekedhessenek, legyeket és bogarakat fogdosztatnak velek, vagy, ha ez nem tetszenék, kutyákat 's matskákot nyomnak kezeikbe, meghagyván, legmulatóbban mint kínozzák; sok házakban a' sertésölés vagy marhavágás nagy készülletű gyermekinnep, mellyen minden gyermeknek megkell jelennie, 's gyönyörködve néznie, melly ügyes huzomossággal kergettetik, fogattatik,

ve-

verettetik, kínoztatik, ölettetik az emberi táplálásra rendeltetett nyomorúlt pára; a' szakácsok és szakácsnék is midőn egy gégemetszéssel végezhetnék kötelességöket, a' jelenlévő vagy odahívott gyermekek kedvéért féligmetzve vagy fülbeszúrva repdestetik véreikben a' szegény csibéket, rétzéket, ludakat, pulykákát, 's más eledeli szárnyas állatokat; sőt gyakran a' közönséges nagy hajtó vadászatokra is magokkal szokták vinni a' szülők még alig hat hét esztendőös gyermekeiket, hogy, a' mint nékiek előre nyilván jelentik, ezen legfelségesebb mulattató játékban ők is gyönyörködhessenek. De ha így nem mulattatnak is a' gyermekek, látván azonban másokat, leginkább gyermektársaikat, így mulatozni, ők is hasonlókra vetemednek, úgy hogy egy gazgyermek e'ben is, mint egyebekben, száz magakorúakat is megvesztegethet; ha tehát a' szülők magzatjaiknak javokat kívánják, soha sem engedjék őket felvígyázat nélkül körülfutkosni, sem az e'féle csábító útszás emberporondokkal társalkodni, kiknek a' lipéken békákon madárfiakon 's más ártatlan kisdéd állatokon elkövetni szokott kegyetlenségeiket ha nem büntetheti, valóban undorodás 's boszszonkodás nélkül egy emberséges ember sem nézheti. Kelle' még több bizonyosítás, hogy a' gyermekek már igen korán a' baromkíezés iskolájában találkoznak? vedd a' leghasznosabb igás állatot — a' derék lovat — melly kegyetlenül bánnak vele! midőn már fülét, már farkát vágják,

midőn hánba vagy nyereg alá készítik, midőn a' gatyás vagy nadrágos betyár sarkantyúba veszi, midőn a' vad szekeres ereit haladó terhes szekerébe fogja, úzi, veri, kínozza! így van e' minden más házi kerti 's mezei állatokkal is, mellyeknek mindennapi kegyetlen büntetéseiket, 's huzamos irtóztató öldökléseiket látván, 's tőlök idején el nem ijesztetvén a' gyermek — a' mi igen könnyű, és szükséges — azokat maga is nem sokára utánozza.

Ennyit elmélkedvén a' nem Emberséghez, hanem baromsághoz szoktató baromkínzásról, 's forróán óhajtván, hogy ellene a' régi Izraél dicséretes törvényei a' keresztényeknél is tellyesítetnének, más ártatlanabb és a' szép természet örömeihez közelítőbb ápolóit keresem, és szeretem én az Emberségnek; ilyenre akadok a' bájos hangzáiban — a' musikában —; mellynek nagy hathatású 's általános foganatú erejét az emberi szívre nézve senki sem tagadja: de nem is tagadhatja, mert ha nem igaz is, hogy a' régi világ csudafi hangászszaí 's énekessei még a' vadállatokat sőt a' fákat és köveket is tánczra birták, annyi mindazonáltal bizonyos, hogy a' későbbi időben a' táborig musika és hadi dal egész hadiseregeket — a' már csüggedőket is — tűzbe ragadott, 's győzedelmeskedtetett immár. Ha pedig a' lármás vad musika az emberi szívvél ennyire mehet, mennyire nem birhatja azt a' szelíd és csendes, számtalan példák mutatják mind a'

régi mind a' mostani mind a' honi mind a' külföldi történetekből; azt szüli t. i. a' szelíd musikának szeretete, a' mit a' szép természeté, ez emberi érzeteket gerjeszt, a' mint felebb mondtam, amaz is, ez szívet lágyít, 's vídámít, amaz is, ez emberséget nevel és erősít, ezt miveli amaz is; a' mi éppen nem csuda, mivel szinte úgy bájolóknak a' kellemetes hangzatok a' fülnek, mint a' természet szépei a' szemnek, azért valamint az együgyű pásztori élet, úgy a' szelíd musika kedvelés is legtöbb emberséges embereket állíthat elé; nem értem t. i. én itt az ügyetlenül ezintzógó vagy fülhasigatva harsogó fekete vagy fejeér a' féle himpelléreket, hanem Euterpének kedves fiait, 's valódi kenettjeit, valamint az Emberséget sem veszem én ama meddón hívalkodó's mindent puszta édes kegyeszókkal végző érzelgésnek, hanem olly hathatós szívérzelemnek, melly mindig munkás, mindig kegyes, mindig jót akaró, 's foganiatossan cselekvő is. Hogy pedig a' pásztori élet újra eszembe jutott, 's valahányszor az igazi Emberségről gondolkodom, a' mezei életet sem felejtethetem, az az oka, mivel ebben a' szelíd musikának is bájolóbb ereje, és szívemelőbb kelleme, mint akár melly fényű mulató tündérpalotákban; óh igen is, egy ügyes pásztor kiseded sípjával vagy furoglájával a' nyájja mellett, leginkább éjszánként; melly hasonlíthatatlan egy bár melly gyakorlott trombitához, doboshoz; vagy akár melly illyes harsogóhoz! egy magányos hárfá-

vagy guitarre 's hozzá egy jó énekes egy szép est-
vén távolról hallva, melly szép, melly sziveme-
lő! hát egy lassú musikazajd hozzáértő hangászok-
tól egy kies tájékon néhány egymást szeretőktől
környékezve, melly bájoló, melly felséges érzel-
mekre ingerlő! valóban illy valamit hallván, csak
az egészen buta és érzéketlen nem indul szelíd ér-
zetekre, 's lángoló Emberségre.

De hagyjuk magokra az e'féle érzéketlen
félembereket, hiszen az ajtatosság nevelésére is
majd nem közönségessen minden istenes gyüleke-
zetekben használtatott a' musika: 's nem is ok
nélkül; nem hallottam ugyan én sem a' Jeruzsá-
lemi sem a' Római templommusikát, melly an-
nyira dícsértetik, de azt mondhatom, hogy tem-
plomaink hangászszeit és énekesseit ajtatos megín-
dülés és istenes felemelkedés nélkül soha sem
hallgathatom; tudom ugyan én, hogy az egyházi
nyilvánóságos gyülekezetekben nem a' musika —
főképen a' rossz, harsogó 's theátrumi hangú —
hanem az Isten igéje, és az istenes ének, meg az
áldozó imádság a' fő dolog, de azt is tapasztal-
tam ám, a' mit már ma az illyesektől eddig ide-
genkedők is megvallonak, 's imígy amúgy pótol-
gatnak is, hogy valamint az ügyetlen egyházi szó-
nok, a' komorcsend, és kellemetlen hangú musi-
ka, vagy ének, ki szokták üríteni vagy ásító unal-
mas helyekké tenni a' templomokat, úgy az előre
bocsátott ékes pontosságú beszéd, és az ezt kö-
vető szelíd — kiváltkép az együgyű orgona —

musika, meg hozzá az érthető és szép hangzatú köz-ének nem csak neveli a' templomlátogatók számát, hanem ajtatosságokat is édesíti, és gyarapítja. Igaz tehát, hogy a' szelíd musika különösen előmozdítja az ajtatosságot: ha pedig ez igaz, az sem lehet nem igaz, hogy emeli az emberséget is; mert a' tiszta ajtatosság Istenszeretetet, az Istenszeretet pedig egy állapotú az emberszeretettel, és a' ki a' Közatyát igazán szereti, lehetetlen hogy ne szeresse Annak gyermekeit is. Szeretem tehát én, noha magam nem úzom is, 's becsülöm a' musikát, mert valamint a' természetnek gyönyörködtető szépei, úgy az ő szelíd kellemű hangjai is emberségemet emelik, és nemesítik.

Illy jótévő ápolója az Emberségnek a' kisdedek közt való örömeztetés is; mert még az illye ártatlanoknak és semmikép' meg nem vesztegetettéknak egész valójok csupa tiszta Emberség, természeti jó 's tisztaszívökből vígak még ők a' vígakkal, és szomorúak a' szomorúkkal; ha tehát te olly idősebbekkel kénytelenítetel gyakran társalkodni, kiknél nem egyebet látsz irigységnél 's kárörömnél, fuss az itt leírt kisdedek közé, és annál gyakrabban fuss, mennél többször kell lenned amazokkal, tapasztalni fogod, hogy azon kellemetlen érzéseket, mellyeket a' nagyobbaknak irigységök 's kárörömök által szenvedtél, ezen ártatlanoknak résztvevő szeretetök 's szánakodások egészen kiirtják szívedből, és nem csak újrameg-békéltettnek az emberi természettel, hanem, ha

talán már amaz elfajúltak miatt embergyűlölő let-
tél volna is, emberszeretővé változtattnak. Kine-
vetik ugyan a' gyermekbarátokat ama közmon-
dással „hasonlót szeret, a' hasonló“ némelly ka-
ján gúnyolók: de az illyes embertelenek, rosz szí-
vöket mutatván, csak magok magokat gúnyolják,
és becstelenítik; mert nem azt mondom, és kívá-
nom én, hogy a' gyermekekkel együtt jádzanak
— noha így is jobban jádzanának, mint szülőik-
kel a' Fáraóasztalnál —, se nem azt akarom,
hogy tőlök valami újat tanuljanak, hanem hogy
szelíd társaságokban az elfelejtett régi jóra — az
Emberségre — vissza emlékezzenek. Én részem-
ről azt tartom, és a' tapasztalás is bizonyítja, nem
osalatkozom, hogy a' szép természetet, szelíd
musikát, 's az ártatlan kisdedeket nem, szerető
emberszerető sem szokott lenni; ugyan azért az
ezen szent hármát megvető embersalak nekem
nem emberem, nem barátom.

Az is eszembe jutott még ezen elmélkedésem-
hez befejezésül, hogy sokan irigyleni szokták az
Uralkodóknak alattvalóiktól a' nagy adókat, a' föld-
birtokosoknak jobbágyaiktól a' sok robotot: én
nem ezeket, hanem azt irigylem nékiek, hogy
alattvalóiknak 's jobbágyaiknak tetszésök szerint
gyakran olly közmultságokat, falu vagy népün-
nepeket adhatnak, mellyek valamint az ő ember-
ségöket bizonyítják, úgy ezeket ártatlanul álta-
lában előmozdítják; mert csak ugyan sok minden
nemű és korú ollyas embereknek, kik magoktól

ritkán részesülhetnek a' közörömekben, egész se-
regöket együttvígadva látni, 's e' mellett azt gon-
dolhatni „te általad ezek ilyen vígak.“ valamint
szerfelett gyönyörködtető, úgy a' közemberszere-
tetre szívrepdesve ragadó látomány!. Ha tehát
olly boldog helyzetted, hogy e'féle közvígsá-
gokat adhatsz, örömmel adjál, mert emberséget
ápolsz, és szaporítasz; hapedig nem adhatsz, adj
szívessen azt és annyit, a' mennyit adhatsz; menj,
valahányszor mehetz, serény 's munkás embersze-
retettel a' mohos kunyhókba, enyhítsd ott a' maga-
nyos szenvedőnek fájdalmait, szárítsd a' siránko-
zónak könnyeit, vidd vissza a' nyomorútnak
elragadott örömeit! Isten angyalaként fog áldani
egész háznépe, angyali érzeteket táplálsz kebeled-
ben voltaképen. És ez a' legszebb és legtermésze-
tesebb általmenet arra, a' mi az Emberiségnek
legfőbb tulajdoni dolga, — a' Jótévőségre — .

VII.

T. i. a' mint már felebb is említém, eszem
helyezettett azon állapotba is, hogy körültem
mindenfelé hasznót és áldást terjeszthetek, és
ittvoltomnak magam után legszebb nyomait hagy-
hatom, a' nemes jótettekkel szerzett érdemeim
által, mellyek földi létemnek fő elemei, emberi

méltóságomnak díszszei, 's jövendő boldogságomnak szükséges eszközei. Úgy vagyon, valamint az igaz észmérésére és az erkölcsi jó gyakorlására általában, úgy a' jótéviségre is különösen eszem tett engem minden földi valók közúl egyedül alkalmassá. Érzem én mint ember lelki tehetéseimet 's hatalmas erőimet, érték azoknak használásokhoz, 's a' mint akarom, úgy használhatom, de azt is tudom, hogy csak a' jó a' nemes és boldogító tettekre szabad és illik azokat használnom; változtatni tehát, de nem rosszszabrá, hanem jobbra, szerzeni, de nem rosszszat, hanem jót, terjeszteni, de nem átkot, hanem áldást! ez az én kedves jelszóm, ez legillendőbb tisztém és munkám, az egész külvilág, de főképen a' hozám hasonlók, az emberi társaság 's Emberiség eránt; tudván, hogy így közelíthetek leginkább Istenemhez, ki képeré teremtet, ki tiszta jóság, és nem csak jóakarójok, hanem jótévőjök is kivétel nélkül mindeneknek.

Hallottam ugyan én sok szépet és dicséretet némelly barmoknak nemes jótéviségökről is, de erre már a'kor is azt gondoltam, hogy szójáték, helytelen észfogás, és az emberi legszebb tulajdonnak csúfos elidegenítése; mert a' nemes tettere és munkálkodásra nem elég csak használni, hanem meggondolt szándékból saját szabad akarrattal használni, és a' jót azért, mert jót tesz, tenni: e' pedig a' földön egyedül az embernek tulajdona, 's minden mást kirekesztó magas sőt leg-

magasabb elsősége, midőn a' barom, ha használ, 's valami jót tesz, soha sem szabadon, ritkán önkényesen, többnyire külső, 's mindig belső szükségből tesz, mellynek vaköszton mívinger vagy legfelebb hasonész a' neve. Nem is lehet a' más-kép; mert a' baromnak van ugyan lelke, de csak érzékes, van képzelő érző 's képzelődő ereje, de nintsen értelme, van néha külső, de soha sints belső szabadsága, sajdít, de nem okoskodik, nem akar, csak kíván, és így minden tette kénytelen, vagy kényszerített, némellykor hasznos és jó, de soha sem jót vagy hasznost akaró; vagy talán a' méhek nem magokért gyűjtik a' mézet, hanem azokért, kik kasokból kidobolják, vagy a' hörcsögök nem magoknak hordják ősze-a'téli eleséget, hanem azoknak, a' kik azt ki ásák? igaz ugyan, hogy sok baromfajak, megszelídítettvén 's tanítottván az emberek által, sok hasznaikra is vannak tanítóiknák, de miért? mivel kényszerítettnek: az is igaz, hogy az ember nem ember sőt a' baromnál is alábbvaló volna, ha a' javára fáradozó barmot illendően nem tartaná's jutalmazná, de nem azért, mintha erre kényszerítettnek, vagy igás barma azt megérdemlené, hanem azért, mivel hasznát látja, 's táplálván továbbra is akarja használni; valóban ha ez másképp volna, a' mormogva tánczoló medve is készakarva és azon feltett szándékból tánczolna, hogy gazdájának pénzt szerezzen, és a' körülálló csoportot mulatgassa, pedig nézz csak a' nyo-

morúlnak szemei közé, majd meg látod, melly fenegető kedvvel 's mérgelődő örömmel ugrándoz természete ellen!

Ha tehát egyedül az ember fogható e' földön a' valódi jó és nemes tettekhez, mennyire lealacsonyítám magamat a' jóra való restség és dologtalan henyélés által? félre azért és meszsze tőlem mind a' kettővel, hogy nem csak az emberi társaságnak, hanem az egész külvilágnak javára is minden erőmből jótévőleg munkálkodhassam.

A' föld! szép lehet ugyan emberi kéz nélkül is, de csak ott, hol kedvező felette az éghajlat, 's ott is állandóan e', kérdés?—a' pedig bizonyos, hogy több szép tájékjait az embernek köszönheti; az embernek, mintegyedül való földi eszes teremtménynek, azért adatott t. i. a' föld, nem tsak hogy uralkodva birja, hanem hogy mívelje, javítsa, és szépíttse is. Meg is felelt ő ezen természeti hivatalának eleitől fogva mindig jobban és jobban; mert nem csak számtalan falukat és különféle városokat az építésnek legpompásabb míveivel ékesítve épített a' földre, hanem általában a' művészetet is egyesítette rajta a' természettel, így mutatván, hogy a' természet csak előre dolgozhat, a' művészetnek pedig utánna kell dolgoznia, hogy valami tökéletes egész készülhessen; az ember változtatta a' járhatatlan tájékokat járhatókká, a' terméketleneket termékenyekké, a' lakhatatlanakat lakhatókká; ő készített — még a' legmeredekebb helyeken és kősziklákon keresztül is — ország-

utakat, ő irtotta a vadonerdőket, ő szárította ki a bűdös mocsárokat és posványokat; ő az ártalmas vadállatokat megkevesítette, a' hasznosokat szaporította; ő a' kopárföldeket termékeny rétekké, a' sivatag pusztákat kies ligetekké s' földi paradicsomokká változtatta, 's ezeket nem csak honi hanem meszsze földi veteményekkel virágokkal 's gyümölcsfákkal is gazdagította; és így csak ugyan bizonyos, hogy a' földet az embenszépítette és ékesítette: de szépítheti azt még most is, tehát kötelességem nekem is, ezen szépítésben annyi részt vennem, a' mennyit vehetek, és ha nagyban nem, legalább kicsinyben vennem; így az emberi társaságnak is használok, pedig hogy ennek minden módon 's minden erőből használjak, oly szoros kötelességem, mellyet ha elmulasztanék, nem csak alávaló, hanem gyalázatos háládatlan is volnék. Ugyan is

Nem az emberi társaság által lettem e' mindenestül azzá; a' mi vagyok? nintsen e' még az most is szüntelen mozgásban hasznomért? 's illik e' mindig tsak mástól vennem, és vissza soha semmit sem adnom? hiszen a' mit az emberi társaságnak adok, azt tsak vissza adom, 's általa adományát lassan lassan vissza térítem; ő olly jó volt hozzám, hogy már a'kor, midőn semmi zálogot nem mutathattam, hitelre méltatott, és én olly rossz legyek eránta, hogy köteles adósságomat, noha lefizethetném, le ne fizessem, sőt még ezután is hitelezését kívánjam hívtelen fize-

tője, a' nélkül hogy tartozásom lefizetéséhez tsak reménysége is lehetne? így ugyan megérdemleném, hogy még ma, nem holnap, csúfossan kivessen kebeléből.

De talán elég senkinek nem ártani, a' másét nem bántani, 's annyi kárt nem okozni a' társaságnak, mint mások okoztak, 's mi is okozhatnánk? így gondolkodnak némelly restelkedő önhaszont keresők; de én velek nem tartok, mert ha talán e' szerént jobban boldogúlna is az emberi nemzet, mint ma, midón az emberszeretetről, 's közjótévőségről annyit szólunk, és irunk, és még is egymásnak annyit ártunk, a' mennyit árthatunk, az mindazonáltal bizonyos, hogy nem csak nem ártani, hanem jótenni is, nem csak a' másokét nem bántani, hanem másoknak adni is, nem tsak társaságban élni, hanem társainknak használni is, és így kölcsönös tartozásainkat lefizetni, szent kötelesség, 's olly észtörvény, melly gyáva megszégőit a'kor szokta büntetni legfájdalmasabban, midón, a' mi velek is gyakran megesis, a' külsegedelemre legnagyobb szükségök lévén e' tőlök viszonzva megtagadtatik. Ezen szent 's boldogító kötelességnek szentelem tehát én egész életemet, és hogy benne annál könnyebben és sikeresebben eljárhassak, szeretem én, és annyira szeretem a' bizonyos meghatározott életrendet, és társaságos hívatalt, hogy, ha minden hívatalt nélkül élhetnék is, így élni tulajdon becsületem 's méltóságom végett nem kívánnék.

Ha más máskép gondolkozik, ha a' nem hivatalos életet jobbnak és édesebbnek tartja, lássa, nem bánom; csak arra kérem, ne mindig a' rossz részt, hanem a' jobbat is tekintse, ne csak a' hivatali súlyos bilincsekről 's rablánczokról, hanem a' könyű kötelekről is emlékezzék; hiszen a' barátságnak és szerelemnek is vannak kötelei, mellyeket olly örömet viselünk, miért ne tehát a' hivatalét is? melly nem máshoz kötelez, mint ama' nemes közremunkálkodáshoz, mellyre kiki esze által köteleztetik, 's mellynek, ha hozzá igazi kedve van — a' mint nem lenni nem lehet — hogy a' hivatalos életben sokkal könnyebben hívebben és biztosabban megfelelhessen, mint azon kívül, magából érthető, és éppen nem tagadható. Tudok ugyan én hivatal nélkül is elég emberszeretőket 's nagy közjótévőket, de sokkal nagyobb számmal tudok olly gyáva heréket is, kik csak azért látszanak a' hivatalos életet kerülni, hogy könnyebben restelkedhessenek, és a' föld gyümölcsseiből mások rovására heverve tengődhessenek; vagy, ha rólok balúl itélnék, mondják hát ki, mi mással szépíthetik észmérletes vesztelésöket? talán a' val, hogy így minden hivatali kötéltől szabadok lévén, magok határozhatják meg magoknak, hogyan, mikor, mennyit, 's kinek használjanak? adná az Isten! de én tartok, hogy az e'féle szabadság nem más mint szabadkozás, és csak arra szolgáló köpenyeg, hogy utóljára sehogy soha semmit senkinek sem használjanak,

mert az illyes szabadkozók először választgatnak, azután haboznak, végre az időből kifogyván többnyire semmi jót sem tesznek; mennyivel jobban áll tehát ezen legfontosabb emberi ügyben is az, a' ki egy bizonyos jólválasztott polgári hivatalban él! a' hivatalbeli embernek általában ki van szabva hivatala által munkássága köre, tudja tehát ő azonnal mint, mit, 's mikor kell munkálkodnia, 's mihelyest hivatala kívánja, tüstént munkához fog, bizonyos sikerrel munkálkodik, 's hasznosvoltáról mindentig bizonyos, mivel pedig mindig ugyan azon munkával foglalatoskodik, mindig ügyesebben tehát hasznosabban is munkálkodhatik. Ugyan azért ismételem előbbeni mondásomat, hogy, ha helyezésem engedné is, még sem szeretnék soha hivatal nélkül élni, annyira becsülöm a' hivatalos életet.

De teszem, hogy máskép' gondolkoznék, és mivel reá nem szorúltam, semmi polgári hivatalt nem vállalnék, marad egy hivatal — az ember-szeretet — mellybe eszes természetem iktatott, mellyről lemondanom soha sem szabad, 's mellyet hogy minden előjövő alkalommal tellyesítsek, emberségem becsülete 's rendeltetésem kötelez, és már ezen állapotomban annál szorosabban kötelez, mivel semmi polgári hivatalra 's tiszti kenyerre nem szorúlván, mind időm mind tehetségem több marad tellyesítésére. Természeti hivatalos kötelességem volna tehát, ha kőrültem hirtelen veszedelem kiáltatik, tüstént ott termeni,

segedelmet vinni , rendelni , és fizetni ; kötelességem , az árvák és elhagyatott gyermekek neveléséről gondoskodni , 's nevelőikre szorgalmatosan felvigyázni ; kötelességem , a' szegény betegeket ápolgatni , vagy ápolgattatni , és hogy ápolóik nem magokat ápolják e' inkább , néha néha mohos kunyhóikban is meglátogatni ; kötelességem , a' kárvallott vagy véletlenül elszegényedett serény házi gazdákat ingen vagy kölcsön adott's másoktól is gyűjtögetett pénzzel felsegíteni , 's mint használják , reájok szemessen felügyelni ; kötelességem , a' jó elméjű és indulatú szegény ifjakat taníttatni , 's mind értelmi mind erkölcsi előmenetelőkről számot kérni ; kötelességem , a' közhasznú intézeteket előmozdítani , mellettek szólani , írni , és nem csak tartósságokat , hanem tökéletesülésöket is tanácsommal 's munkás részvételemmel eszközölni , 's minden pénz vagy más jutalom nélkül is buzgón elősegíteni ; kötelességem , az elcsábítottakat jóra vezetni , az üldözötteket oltalmazni , az ártatlanokat védelmezni , az ellenkezőket összszebékéltetni , az ügyefogyottaknak a' hatalmasak ellen pártjokat fogni , és a' közjónak felszólítás nélkül is örömezt áldozni ; tehát röviden szólván , kötelességem volna , mindenhol és mindennek annyit tenni , és szolgálni , a' mennyit tehetek , és szolgálhatok . Tsak így engedhetném meg magaimnak , hogy minden polgári hivatal nélkül éljek , és csak így tarthatnék számot különbözőféle hivatalaikban serényen fáradozó polgár-

társaimnak igaz szeretetökre, 's kölcsönös tiszteletökre.

Azonban midőn a' hivatalos életet ennyire magasztalom, magából érthető, a'hoz a' hivatali hűséget is előre felteszem, 's megkívánom; mert mit használna akár kinek, bizonyos hivatalban élvén, tudnia, mint, hol, mikor, 's kinek kell jöttennie, ha jótteni, 's másoknak szolgálni nem szeret? noha tehát elegen vannak, kik hivatalos dolgaikat elmulasztják, immel ámmal végzik, 's miattok magoktól semmit meg nem tagadnak, én részemről a' legmegvetendőbb társasági tagnak nézném magamat, ha minden becsületesemet a'ban nem helyhezteném, hogy közējök nem tartozom; igen is, szent, és olly szent nekem a' különös polgári hivatal, mellyben bizonyos kijelelt módon jóttehetek, mint a' közönséges emberi hivatal, mellyben általában akár kinek használhatok, csak nekie kívánok én tulajdonkép élni, 's az által a' társaságnak is megmutatni, hogy, áldásait áldásimmal jótéteményeit jótéteményeimmal hálátadva viszonozván, ' méltó tagja lenni szíves ügyekezetem, 's eltökélt szándékom.

Ha tehát valamikor valamelly hivatalos foglalatosságom e' vagy ama' mulatozásommal össze ütköznek, minden hosszszas tünődés nélkül előbb amazt tellyesíteném, következőleg ha akár melly ártatlan vígadozásom között is hivatalom váratlanul ide vagy amoda parancsolna, azt tüstént abban hagynám, vagy legalább addig halasztanám,

míg

míg ennek eleget tennék, és pedig pontosan, teljessen, 's örömet, nem felületessen, félig-meddig, vagy boszszonkódva, ha bár az által társaságot bontanék vagy zavarnék is, feltéven, sőt méltán megkívánhatván, hogy a' mulató társok ha másért nem is, e'féle hivatali áldozatomért inég inkább kedveljenek, 's többre becsüljenek.

Panaszolkodni pedig hivatalom terhei ellen, engem ugyan hallani soha senki sem fog; mert akár magam választottam, akár mástól vettem azt, elég hogy már benne vagyok, 's illik, hogy megszokjam, 's örömet viseljem, ha bár egyből másba léphetnék is tetszésem szerént, mivel mindig kérdezhetném, hová, és mellyikbe? és mivel már egyszer a' panaszt megszoktam, 's minden hivatalnak mind kellemes mind kellemetlen részé van, (a' mit távolról ritkán, hanem többnyire csak közélről, sőt közében észmérhetni) azt új hivatalom ellen is folytatnám, ebből is másba kíváncznék, míg végtére csúfos álhatatlanságom vagy mindenikből kiúzne, vagy, a' mit elég példa bizonyít, a' legelsőbbbe, noha gyakran késűn, vissza kényszerítene; okosabbnak tartom tehát, inkább, hogy sem mindig nyughatatlankodjam, magamat hivatalomhoz szoktatni, 's benne állhatatos hívséggel megmaradni; hiszen elég betegeket tudok, kik legsúlyosabb nyavalyáikon is a'val könnyítettek, hogy idővel egészen megszokták, 's békével túrték, hát az egészséges ember miért ne viselhetné hivatali terheit annál könnyebben, és könnyeb-

ben, mennél tovább viseli, 's mennél jobban hozzájok szokik? e'ben is t. i., mint a' súlyos betegségben, az idő legfogatosabb gyógyszer, itt is, mint akár melly más szomorú koránvesztességi fájdalom, a' hosszszas megszokás 's békességes túrés minden bajon könnyít.

Sőt, ha az igaz barát és hív szerető nem csak mindennapi, hanem rendkívülvaló terheket is vállal, és örömet szenved barátjáért, és kedveltjéért, én is hivatalomnak nem csak közönséges terheit, hanem néha néha közbejövő nagyobb súlyjait is minden panasz nélkül szívessen viselem, és a' jóért, valamint általában mindenhol, annál inkább hivatalomban mindenemet örömet feláldozom, sőt, ha kell, tisztí hívségemnek vértanúja is lézsek; ez az én erős fogadásom, ez eltökélt szándékom, ennek férfias tellyesítése nemes büszkeségem, emberi méltóságom, társasági érdemem, polgári koszorúm, földi boldogságom, és sírtúli reményem!;

Ezt pedig így hívén, sőt tellyes meggyőződésből tudván, azt is tudom már, meddig tartozom hívén maradni hivatalomhoz? addig t. i. míg birhatom, 's hozzá megkívántató erőm engedi. Boldog a' ki hivatalát haláláig viheti, sőt annak tisztas ágyán, mint a' derék vitéz a' csatamezőn, életét végezheti! ezt kívánom én is, de ha kívánságom már előbb annyira roskadozó erőm miatt, hogy hivatalos szolgálatom által többet ártanék a' társaságnak, mint használnék, nem tellyesít-

hetném; oly szent kötelességemnek tartom ezt e'kor letenni, mint előbb soha le nem tenni, tudván, hogy a' hivatalban kifáradtnak oly jussa van a' nyugalomra, mint az előtt kötelessége volt a' fáradságtalan munkásságra.

Mivel pedig már említém, hogy a' becsületes embernek hivatalán kívül is kötelessége annyi jót tenni, mennyit ideje 's tehetsége enged; én is tehát valamint hivatalom körében, kívülről is, ha a' szükség úgy kívánja, emberszerető 's közönséges jótévő akarok lenni, következésképpen ha valamely szű kölködő embertársom külső segítségére szorul, nem várom, hogy más segítsen rajta, hanem jól észmértvén a' munkás emberi szeretetnek édes örömeit, 's tudván, hogy így kettős érdemem, 's teljes lény méltóságom, magam fogok tehetségem szerént a' jótévő munkához, 's magam nyújtok segédelmet, még pedig nem csak akkor, midőn ezt hivatali üres időm megengedi, hanem a'kor is, midőn a' segedelem sürgetős, és hivatali foglalatosságaim után el nem halasztható; hogy ha azután ez által valami hátramaradást szenvedne hivatalom, ezt az első alkalmatossággal kötelezésétől szabad óráimban tüstént helyre hozom, 's a' legbuzgóbb serénységgel egészen kipótolom.

VIII.

Ennyit tudván az emberi társaságot közön-
 ségessen illető jótévős nemes munkásságomról, már
 azt is igen könnyű kitalálnom, mellyik nevezete-
 sen azon társaság, mellynek azzal tartozom? .
 Ugyan is, arra építettem én előbb e' béli kötelezte-
 tésemet, hogy minden, a' mi vagyok, az emberi
 társaság által lettem: úgy de ezt a' közönseges
 emberi társaságról nem állíthatom, mert ugyan meg-
 jártam volna, ha anyám mindjárt születésemkor
 a' világpolgárság vagy valamely idegen társaság
 ápolására bízott volna: most pedig mivel a' honi
 polgártársaság fogadott kebelébe, ezt illeti jélesőn
 jötmiveltető kötelességem. Igen is, e' szült, e'
 nevelt, 's e' tett engem mind azzá, a' mi vagyok,
 nékie tartozom tehát én is mindenek előtt és
 felett legtöbb kölcsönös jótettekkel, legszívesebb
 javát és díszét buzgóan eszközlő 's előmozdító
 szolgálatokkal; azt kívánja nem csak a' termé-
 szetes vonszódás, nem csak a' hálás szeretet,
 hanem a' legszorosabb igazság is; és valamint
 nem illenek, az egyes jótévéimről vett adományok-
 ért egyedül másoknak kedveskedni, 's nem főké-
 pen nékiek, úgy igazságtalan rút hálátlanság volna,
 Honomról megfélelkezvén csupán a' külföldnek
 szolgálni, annál inkább, ha magányos jótévéim nem
 élnek már, vagy ha élnek, szolgálatomra nem

szorúlnak, Hazám pedig — ezen közjótévőm — él még, élni is fog, 's vizsonzolgálatomra mindenkor' igazságos számot tart, és azon legnemesebb 's legdicsőitőbb erényre szólít, mellynek polgári Erény, Hazafiság, és Hazaszeretet nagy neve.

Tehát — Haza! — Magyar Haza! — valahányszor e' szót említem, pedig melly gyakran, 's melly örömet említem! dagadozz, magasra emelkedj, 's készen állj szívem, Hazámban és Hazámért mindent tenni, 's mindent szenvedni.

Hiszem ugyan én, sőt már meggyőződve is tudom, hogy e' földnél felsőbb Hazám is van, hogy nem csak a' bölcsek felekezete, mint a' régiek gondolák, hanem az egész emberiség is égi gyarmat, és származék, hogy e' földön csak zselékedem — 's ott oda fenn — a' lelkek dicsőbb lakhelyében, fogok honozni tulajdonkép; hogy a' természet nagy rendje, és tökéletes egybehangzása, az emberi határtalan boldogságvágy, az itteni aránytalan sors, a' tanútlan vagy üldözött erény, a' jóért magát feláldozó hőstett, a' szülői és gyermeki keservköny, a' szerelem, és barátság is azokon kívül, mellyeket felebb említek, annyi legbiztosabb kezessem azért, hogy élni fogok, 's fenmaradni még a'kor is, midőn már magyar Hazánknak, sőt talán földcsillagunknak sem lesz többé nyoma. Nem foghatom ugyan meg tökéletesen, mi, hol, 's minő legyen az a' boldog lelkek közönséges nagy hazája? de ez nints semmi káromra, elég, {hogy nem csak ömledező szí-

vem sajdítja, hanem okoskodó eszem is tagadhatatlanul bizonyosítja létét; azt sem érhetem egészen, hogyan származtam valaha onnét ide, 's mikép' térendek ismét egykor innét oda? de ez sem árt semmit, elég, hogy mind eszem mind hittem után e' tekintetben én is azt mondhatom, a' mit a' Nazareti nagy Jézus valaha mondott, menyei Atyám te tőled jöttem e' földre, 's tehozzád térek vissza!

Nem csak tántoríthatatlanul hiszem tehát én földfeletti, vagy a' mint szokták nevezni, menyei dicső Hazámat, hanem nagyra becsülvén mélyen is tisztelem: de azért földi Hazámat sem felejthetem, vagy tagadhatom el hálátlan egészen, hogyan is tehetném ezt? hiszen a' jövőd dicsőbb Hazába csak úgy juthatok, ha a' mostani eránt polgári kötelességeimnek szentül eleget teszek, hiszen az itteni élet szükséges előkészület a' sírtúli boldogabbra, hát testemet, mellyben most honozom, 's tudomra legelőször honozom, nem e' földből vettem-e? és nem ezen földi testemben, tehát e' földön lettem a' mind azzá, a' mi vagyok? szeretem tehát én, és különösen becsülöm földi Hazámat is.

Úgy de; azt mondja talán erre valaki, így ne beszélj tsak egy különös földrésről, annál kevesebbet csupán kisdéd magyar Hazádról, hanem közönséges itteni Hazádról, az egész Föld gömbölyéről. Igen is, az ugyan igaz, hogy a' természet a' különböző Népségeket 's innen támadott

számtalan kisebb 's nagyobb Nemzeteket, Hazákat, Országokat és Tartományokat nem alkotta, hogy az úgy nevezett határszéleket és határköveket az ember, nem a' természet állította, hogy maga a' természet csak folyókat és tengereket hegyeket és heglánczokat rendelt, 's ezeket sem az emberiség szétválasztása, hanem alkalmasabb lakhatása végett; azért már a' régi emberek is nem csak a' magas heglánczokat általmászták, és a' túllévőkkel is szövetségbe 's kereskedésbe léptek, hanem még a' széles tengereket is áthajózták, és noha itt ott tengertúli atyafiaiknak többet ártott, mint használt látogatások, általában mégis ez által is kimondhatatlan sokat nyert az emberiség.

Noha tehát kétséget sem szenved, hogy a' természet az emberek eredeti közegyesületét sem meg nem bontotta, sem megbontani nem akarta, és hogy a' számtalan különös emberi egyesületek úgy nem az ő mivei, mint a' különféle nyelvek, nemzeti szokások, polgári törvények és alkotmányok: az is bizonyos mindazonáltal, hogy az emberi nemzet mindenkori, akármely nevű, csinosodását és miveltségét legelőször egyedül a' nemzetedéseknek és polgári társaságoknak, következőleg a' kisebb honföldeknek köszönheti, és hogy ezek nélkül sem igaz, sem jó, sem szép, sem tudomány, sem erény, sőt semmi birtok, vagy életbátorság sem tenyészhetett volna soha földi csillagunkban. Dicsérje tehát bár más a' termé-

szeti helyzetet, és hazátlan életet, én a' polgári alkotmányt magasztalom, és ha ez itt ott, sőt mindenhol fogyatkozott is, azt tartom, hogy semmi emberi intézet sem lehet minden hiba nélkül, hogy ezen kell segíteni, nem amazt kárhóztatni, hogy a' keveset zavaros rend is jobb a' tökéletes rendtelenségnél, következésképp hogy a' legtökéletlenebb polgári rendelkezés is tűrhetőbb a' hontalan semmi rendelkezésnél, nem mintha mentegeném a' polgári rossz kormányozókat, hanem hogy vigasztaljam, és az észhez időhöz 's gondviseléshez utasítsam még a' vas kormánypálcza alatt sanyargókat is.

Ezeket előre bocsátván, azt vizsgálom már, mi tehát az a' nagy nevű polgári Erény, Hazafiság, vagy Honszeretet? mellyet, leginkább ma nálunk is, mindenki emleget, de nem mindenki észmér, 's nem mindenki gyakorol, vagy ha gyakorol, nem mint illenék, gyakorol.

Én két Honszeretetet tanultam észmérni, természetit és erkölcsit; amaz anyaföldünkhöz mások előtt vonzó olly édes hajlodalom, melly velünk születvén, mivel csupa természeti ingerből ered, és a' barmokban is látható, magában minden erkölcsi becs nélkül szülkölködik: e' pedig vagy is a' valódi Honszeretet, egy olly állandó eszes munkásság, mellyel az ember Hazájának javait fentartani és előmozdítani minden erejéből iparkodik, és mivel ezt nem önhaszon vagy kár fejében teszi, hanem azért, mert az ész paran-

csolja, és illik, már polgári, és csak így — valódi — Erény a' neve és értéke.

Mivel pedig, valamint testünk nem élhet fő és tagok nélkül, úgy a' polgári társaság sem állhat fő és alpolgárok, uralkodó és alattvalók nélkül, és valamint úgy éegességes a' test, ha mind feje, mint tagjai közre munkálkodnak, úgy a' Haza is csak a'kor boldog, ha mind fő mind alpolgárjai kötelességeiket híven tellyesítik, és ha az alattvaló nem hűtelenebb jobbágya Uralkodójának, mint buzgó polgárja Hazájának; ezekre nézve a' valódi Hazaszeretetet mást kíván az Uralkodótól, mást az alattvalótól, és az alattvalótól mást Uralkodója, mást társai 's földieit eránt. Mit kíván az Uralkodótól, ama fejedelmi okföböl „a' közjó fő törvény legyen”! tudom, de mivel én jobbágy vagyok, 's mostani felséges Urunknak 's kegyes Atyánknak minden tetteiből tündökleni látom, elhalgatom: a' mi pedig engemet, mint alattvalót, illet, az előbb leírtt polgári Erény értékéhez képest azt tartom, hogy valamint Királyomnak csak úgy 's akkor vagyok hű jobbágya, ha alacsony hízelledéssel égbe ugyan nem emelem, 's Isten gyanánt nem imádom, de Isten után e' földön főképen tisztetem, és szeretem, ha egyszerű patriarkai munkás életét, igazság szeretetét, nagy lelkűségét, állhatatosságát, és leereszkedő szelíd-ségét utánozom, ha kormánysegédjeinek, tanácsossainak, vezéreinek, 's más felhatalmazott tisztviselőinek örömet engedelmeskedem, ha a' köz-

czélokra szükséges adókat és vámokat gyorsan ,
 és híven fizetem , ha gyáván soha sem panaszo-
 kodom , sőt még a' törvénytelen színű terheket
 is , rajtok másképp nem segíthetvén , inkább neme-
 sen tűröm , mint sem erőszakos akár melly nemű
 elhárítások által a' közjó szent köteleit széttépjem ,
 ha Királyomért 's Uramért a' Királyok Királya-
 nak 's Urak Urának ájtatosan esedezem : úgy csak
 a'kor 's az által vagyok valódi polgárja Hazámnak ,
 ha helyheztetésének 's alkotmányának elemeit
 részeit 's hasznait jól tudván , elsőségének 's előme-
 netelének örülök , és azt mind jobban jobban fej-
 tegetem , hátra maradását ellenben látván , ellene
 haszontalan panaszra nem fakadok , sem idegenek
 előtt azt nem kürtölöm , hanem kettőztetett fárado-
 zással kútfejeit nyomozom , 's feltaláván rajtok
 tehetségem szerént segíték ; ha honi helyhezteté-
 semmel megelégszem , és a' henye vagy csavargó
 életet kerülvén , olly hivatalokat 's munkákat vá-
 lalok , mellyekben értelmemet csinosítván , aka-
 ratomat nemesítvén , tapasztalásomat 's ügyessé-
 gemet nevelvén , mind magamnak mind másoknak
 használhatok ; ha Nemzetem nyelvét tökéletesen
 tudom , 's beszélem , tudóssait 's mivészszzeit becsü-
 löm , bűzdítom , 's ápolom , régi szép szokásait
 híven megtartom , 's csinos sorsomhoz illő öltö-
 zetet örömezt viselem ; ha földieimet általában
 kivétel nélkül szeretem , és nem csak védem ,
 hanem segítem is ; ha mindenkinek meg adom a'
 magájét , és a' másé elvételét szinte úgy gyűlölöm ,

mint a' magaméról minden ok nélkül könnyen lemondani, gyávaságnak tartom; ha vissza emlékezvén Hazámnak azon gyászos sebeire, mellyeket rajta viszálkodó fiai ejtettek, ezeken az egyetértés, és együttmunkálkodás által segítek; ha a' szükölködőknek nem csak kenyeret adok, hanem a' közintézetek által olly állapotba is helyheztettem, hogy magok magoknak még kalácsot is szerezhessenek; ha mind azokat kerülöm 's gyűlölöm, mellyek a' törvények és előljárok tekintetét, polgártársaim igazait vagy hasznait, és Hazám nyugodalmát vagy dicsóságát, megdönthetnék, vagy kisebbíthetnék, minők p. o. a' pártütés, hazaárulás, a' felségbántás, alattomos czimborálás, és akár melly gyanús szövetekezés; ha a' közjóért mindent örömet szenvedek, és áldozok; ha a' Religiót, mint földi boldogságunknak is gyámolát, 's Hazánk legdrágább kincsét, becsülöm, gyakorlom, őrzöm, 's polgártársaimnál is nem czivakodva, hanem tisztán előadva, 's példásan mutatva, szerettetem, és kedveltetem; ha végre, midőn a' szükség kívánja, valamint törvényes Királyomért véretem ontani, úgy Hazámért halni is, szent édes kötelességnek, 's halhatatlan dicsőségnek tartom.

Úgy de talán a' Hazafiság, mellyre magam illy szorossan kötelezve érzem, egészszen kitiltja szívemből a' Világfiságot 's Világpolgári érzetet? éppen nem; másképp felebb nem mondhattam volna, hogy a' közönséges emberi egyesület ter-

mészeti intézet, sem azt nem állíthatam volna, hogy a' föld közönséges Hazám, 's tágas értelményben minden földi földim, és ha azért tartozom magyar Hazámnak különösen legtöbbel, mivel tőle legtöbb jót vettem, nem tartozom e' közönségessen legalább valamivel a' Külföldnek is, melly honi csinosodásomat 's mind testi mind lelki itteni boldogságomat, ha nem szerzette, bizonyossan sokban segítette? Úgy vagyon —

Ha csak testi csinosodásomat 's javamat tekintem is, már nem keveset köszönhetek a' Külföldnek; mert igaz ugyan, hogy szeretett Magyar Hazám annyi áldásival bővelkedik a' természetnek, leginkább már ma fiainak iparkodása által, hogy élelem és ruházat miatt idegenekre, ha fényt nem űzünk, nem szorúlunk: de azt sem tagadhatni ám, hogy Europai Atyáinknak jobb élelmököt, és csinosabb ruházatokat, mint Ásiai Őseinké volt, szomszédjainknak köszönhetjük, hogy most is, a' mi asztalinkon nemesebb, és táplálóbb, 's ruháinkban házi 's gazdasági készületünkben becsesebb és ékesebb, többnyire a' Külföldtől vettük, vagy tanúltuk, sőt ma is, nem kevésben, onnan veszszük, vagy tanuljuk, és tökéletesítjük. Úgy van ez legszükségesebb gyógyszerünkkel is, mellyeknek nagy részöket ma is vagy egyenesen a' külföld — és pedig a' meszsze külföld — küldi gyógyszerárainkba, vagy ha már nálunk is tenyésznek, külföldi magról vagy gyökérről tenyésznek. Hát ha lelki felvilágosodásomat, és műveltségemet

tekintem, mennyivel becsesebb elöttem a' Külföld! mert noha hálálva megvallom, hogy én erre magyar Hazámban tettem szert, elemeit ugyan csak és legszebb eszközeit ennek is a' közel vagy távol külföld adta mind a' mostani mind a' hájdankorban; mert valamint szép mívészeteink, úgy felsőbb tudományaink is, a' Külföldtől eredtek, és tökéletesítettek, azon számtalan könyvek is, melyeknek olvasásából mind magam mind oktatóim által az igaznak szépnek és jónak érzéseit merítettem, és merítem, többnyire a' Görög Római Franczia Olasz és Német földön íratattak, vagy ha itthon íratattak, és nem fordítattak, tudományos velősségöket, és ízlésöket ezek is észrevehetetlenül is eredetikép csak ugyan idegenektől nyerték, sőt még nyelvünk is mostani csínosodását, hogy tudományos tekintetben a' Külföldtől vette, csak az tagadhatja, a' ki magyar romek munkáinkban egészen járatlan, 's' könyvtára csak olly nyomorúlt, mint konyhája, vagy gyógytára. Hála tehát néktek, és örökös hála részemről Nemzetem jeles Mívészzei és Tudóssai, de hála néktek is, Görög Római Franczia, Angol Olasz 's' kiváltkép' szomszéd Német Tudósok, és Mívészek, kiknek Oskoláikban honi Mestereink neveltettek, vagy tökéletesítettek.

Azonban nem akarom én az itt mondattak által Hazaszeretetemet gyengíteni, sem a' Világfissággal kérkedő gyalázatos hontalanságot szépiteni, hanem az igazi Honfisságot a' valódi Világ-

fisággal okossan párosítani, 's mindenhol és mindenkinék a' magáét megadván 's jó tetteit hálálva viszonyván, jó Hazafi 's egyszersmind jó Világfi, munkás Világpolgár, de fáradhatatlan Honpolgár is lenni. Nem is látok én ebben semmi nehézséget; mert mit vesztek én, vagy földieim az által, ha a' külföldieknek is jól 's boldogul foly. dolgok, sőt, ha emberi szívem van, nem nyereség-e ez is reám nézve? vagy talán azon érzéketlen dúsgazdagok sorába ne szégyeneljek lépni, kiket millióm nyomorúlt embertársaiknak inségeik sem zavarnak dobozásaikban? a' vagy azon embertelen nagy haramiákkal tartani, kiket kegyetlen rablánczaikban kínlódó számtalan foglyaiknak keserveik sem indítanak könyörületességre, sőt új tigrisi dühösségre? — nem, ezt én csak gondolni is gyalázatos vadságnak tartom, sőt szívemre, mely az egész Emberiséget magában hordozza, esküszöm, hogy nem csak Hazám és Nemzetem javát igazán kívánom, hanem azt is forróan óhajtom, hogy mindenhol, a' hol ember otthonoz, a' mennyire az ég és föld engedi, emberi boldogság is otthonozzon! — Örvendek tehát én, ha hallom, vagy olvasom, hogy itt, vagy amott, legyen az akár hol, az emberi boldogság emelkedik, valamint végnélkül szomorkodom, ha itt vagy amott, legyen az akár hol, köznyomórúságot támadni hallok, vagy olvasok; tapasztalom p. o. hogy azon idegen Nemzetek, kik előbb egymással háborúskodtak, újra megbékültek, 's még-

hasznosabb szövetségbe léptek, hallom, hogy ott, a' hol előbb setétség, most világosság uralkodik, olvasom, hogy azon Nép, melly ezelőtt rab-iga alatt nyögött, szerencsésen felszabadult, 's lánczait emberisen lerázta, úgy ver, úgy érez szívem, mintha javokban én is részes volnék, mintha én is hozzájuk tartoznék: ellenben ha hire fut, hogy a' pusztító háború ismét kiütött valahol, hogy az alig támadt világosság itt vagy amott megint setétségre változik, hogy e' vagy ama Nép újra nyomattatik, 's szabadságát veszti, úgy elszomorodom; mintha magam is illy esetben szenvednék. Az Emberségnek második alkotó része — a' közsajnálkodás — melly az idegen nemzeteket és külföldieket is illeti, eléggé visszatarthat engem, hogy ha árthatnék is, ne ártsak nékik: a' közörvendezés pedig — melly előbb mivoltija az Emberségnek — arra bír, hogy ha segíhetek, segítsek is rajtuk. Melly szép és dicsó volna, ha az ember az egész világ javát előmozdíthatná, mint a' Isten, ki azért legboldogabb Való, mivel mindenkit boldogíthat! ha én világi uralkodó volnék, nyomdokait követném, és először ugyan tulajdon népemet boldogítanám, de itt meg nem állapodnám, hanem birodalmam határain kívül is, a' hegyeken és tengereken túl is éreztetném embertársaimmal boldogító hatalmamot: de ha ennyit nem tehetek is, sorsomhoz és helyzetemhez képest szoros kötelességem a' Világ javát általában, és az Emberiségét közönségesen, a'

mennyire tehetségem időm 's körülményeim kívánják és engedik, állandóan eszközölni, 's előmozdítani. Melly boldogok e' tekintetben a' tudós írók 's könyvszerzők, kik derék munkáik által az egész Emberiségnek használhatnak! melly szerencsések a' gazdagok, kik nem csak honfiaiakon, hanem a' szülőkölködő külföldieken is segíthetnek!. Én legalább ha közülök egy volnék, nem osak a' Hazámra is jótévéleg visszazaható külföldi közintézetekben résztvennék, hanem az a' kar honnan hirtelen támadt idegen közinségeken is tehetségem szerént könyebbítenék, hálát adván a' Gondviselésnek, hogy Hazám az illyesektől ment, 's nem csak erkölcsi kötelességnek, hanem nemzeti dicsőségnek is tartván, hogy idegen szülőkölködővel is jóttehettem; nem is várnám én az e'féle jótévélségre a' nyilvános felszólítást, vagy a' közönséges unszolást, hanem eszem sürgető intését, és szívem szent hajlandóságát isteni parancsolat gyanánt követvén, alattomban is erszényemhez nyúlnék, 's félre tévén, mint a' semmi nemzeti különséget nem észmérő jótévé természet, minden idegen tekintetet, emberséget mutatnék. Azon ellenvetés, hogy így a' honi pénz és vagyon idegen földre menne, figyelmet sem érdemel; mert elhalgatván, hogy ezt többnyire csak azok szokták szép szín alatt tenni, kik sem itthon sem otthon nem örömet adakoznak, ha kötelesség, hogy kiki tehetsége szerént segítsen szülőkölködő magányos felebarátján, az is kötelesség, hogy

mi-

minden honi község segédelmet nyújtson az in-
séget szenvedő másik községnek, következőleg
az egyik egész nemzet is a' másik szűkölködőnek,
másképp oda nem csak a' keresztény hanem az
emberszeretetet is; azután, ha minden nemzet illy
emberségesen gondolkozik, nem bizvást várhatja
e' Hazánk is a' hasonló balesetekben, mellyektől
mentse az Isten! a' külföldi viszonszegedelmet?
és így nem juthat e' újra, mint egy kölcsön adott
pénzéhez? Ah, — csak valljuk meg az igazat,
sok más, valóban káros és becstelen, utakon vándorol
ki pénzünk a' külföldre! részént azon sok-
féle kőborló idegenek által, kik nálunk csavarog-
ván nemzeti ízlésünket erényünket és vagyono-
nunkat vesztegetik, részént azon méltatlan földi-
eink által, kik Hazájokat megvetvén, a' külföldön
pazérolják honi jövedelmeiket! — Boldog
tehát, és azért boldog főképen a' gazdag, hogy
az imént leírtt nemes módon, mind jó Hazafi, mind
jó Világfi lehet: de teszem, hogy te nem vagy illy
gazdag, hanem csak annyid van, hogy másra nem
szorúlván naponként jól élhetz, fogadd magyar
szívességgel 's vendégszeretettel szegény háza-
nál külföldi látogatódat, ajánld hatalmasabb föld-
eidnek, kik rajta segíthetnek, 's közügyét,
mellyben fáradozik, előmozdíthatják; te is hazafi-
ságod mellett világfi, 's szinte boldog lehetz. Hogy
pedig végre az igaz érdemet, jót, szépet, és ne-
mest a' legtávolabb külföldiben is úgy kellessék e'
tisztelni, és becsülni, mint legközelebb honfink-

ban? csak az kérdezheti, a' ki a' hajdankorról meglepetkezvén csupán kortársait tiszteli, és becsüli; mert ugyan az a' helyre nézve a' külföld, és honföld, a' mi az időre nézve a' hajdankor, és mostankor, és valamint a' nemzetséggög, melly a' gyáva nemeskedőknél otthoноzik, úgy a' nemzetgög, melly a' buta vadaknál uralkodik, nem illik a' Hazájáért lángoló, de a' külföldet is becsülő emberséges Magyarhoz.

IX.

Ha ennyivel tartozom az emberi Társaságnak, viszont én is méltán megkívánhatom, hogy benne, és általa boldoguljak; mert mit ér a' lét, ha nem jó lét? kérdezd, majd megmondja a' szegény, kinek alig van száraz kenyere, a' nyomorúlt, kinek semmi ápolá, a' rab, kinek csupán lélekzete szabad; a' jóllétöszton szinte úgy természetében van az embernek, mint a' létezésinger, és ha ezt nem szabad kiirtania, amazt sem köteles elfojtania, annál inkább képtelen megtagadásában becsületét, és méltóságát keresnie, kivéven azon esetet, mellyben az ész nemesebb ösztönei hősfeládozásokot kívánják. Tudom ugyan én, hogy voltak, vannak is, olly komor erkölctanítók, és kemény oskolás tanácsadók, kik mást tartanak,

és javasolnak, de azt is tudom, hogy ők is, ha gyakorlatra, 's életre kerül a' dolog, csak olly földi, nem égi valók, mint Ádám egyéb fia, csak úgy keresik, és kedvelik ők is a' jóélést, mint más embertársaik, sőt némellyek közülök is Zénót hallgatván Epikúrust követik. Egyébiránt úgy is Zénó sem kívánta, de tekintvén az emberi ket-tős természetet, okossan nem is kívánhatta, hogy az erkölcs barátja minden földi külső javakról egészen lemondjon, hanem csak, hogy ezekben fő és tökéletes javát ne keresse, ne helyeztesse, és ha illendőleg hozzájuk nem juthat, magában lelje boldogságát, 's ezzel megelégedjék; így én is Zé-nóval tartok, 's vele is kell, ha az erkölcsi töké-letességet veszem földi fő javamnak, tartanom:— de erről majd későbbben többet —.

Elvesztegetheti ugyan az ember jóllétét szinte úgy, mint létét, 's e'kor maga teszi magát boldogta-laná: de a' ki egyikét sem vesztegeti el, annak csak ugyan törvényes úton is jussa van, mind addig míg a' természet engedi; valamint létehez, úgy jóllé-téhez is; ha tehát én is léteimet el nem vesztege-tem, tökéletes jussom van annak folytatására mind addig, míg életerőm nem hanyatlik, és ha jólléte-met magam meg nem röntöm, birhatnom kell azt mind addig, míg többé nem birhatom, ha pedig még közhasznú nemes tetteim által meg is érdem-lettem jólléteimet, már e'kor méltatlan megtaga-rlásáért kettős jussal panaszkodhatom az em-beri társaság ellen, melly csak úgy 's akkor lehet

igazságos, és boldog, ha tagjainak nagy érdemeit nagy jutalmak nélkül nem hagyja: Azt is felhozhatom még önboldogító forró vágyomnak így kórlátózott védelmére, hogy a' boldog ember másokat is könnyebben boldogíthat; mert noha megengedem, hogy az ügyes ember eszével is és tudományával egyedül sok jót tehet, és hogy a' gazdagság és hatalom csak az ész kezén boldogíthat bizonyosan és igazán: de ellenben azt is tudom ám, hogy legyen bár valakinek angyali elméje, sőt hozzá szerafimi szíve, pénz és vagyon, tekintet és becsület nélkül csak ugyan ott is kénytelen lesz kezét vissza húzni, a' hol legbuzgóbban kívánna mind magán mind másokon segíteni, csak azért, mivel a' boldogításnak szükséges forrásai — a' külső úgy nevezett szerencsejavarok — előtte zárva vannak. De azt sem foghatom én meg, miért volna reám nézve olly szoros szent kötelesség mások boldogítása, önmagamé ellenben vétkes és tilalmas? és ha más méltán kívánhatja tőlem, hogy ha lehet, boldogítsam, miért ne kívánhatnám én is, hogy engem is tehetsége szerént viszont boldogíttson, vagy legalább önboldogításom nemes keresésében ne hátráltasson? mondom „nemes keresésében“ mert nekem szent törvényem“ csak nemes tettek által akarni boldogulni, 's csupán becsületes utakon kívánni szerencsés lenni”.

Hogy sokan vannak olyanok, kik az e'féle szerencsekeresésre nem szorúlnak, mivel őket

a' szerencse maga kereste fel, mások pedig nem kevesen, kik halálig keresik szerencséjüket, a' nélkül hogy valaha fel találnák, és hogy e'ből kimondhatatlan sok rosz árad az emberi társaságra; ez engem az Isteni Gondviselés eránt való hitemben és tiszteletemben nem csak meg nem tántorít, sőt inkább újra megerősít; mert nem tagadhatni, hogy az erkölcsi világrend szerint minden ember dolgának úgy és éppen úgy kellessék folyni, a' mint azt megérdemli: de azt sem kell ám az e'féle áranctalanság megítélésében elefejtteni, hogy valamint nem mind szerencsés, ki szerencsést játszik, úgy nem mind szerencsétlen, ki ilyennek látszik, és hogy az emberiség közönséges nagy ügyének mostani egész elrendelése jövendő tökéletesebb boldoglétére legbölcsebbül intézett készítése. A' mi pedig azon megszámlálhatatlan roszat illeti, melly most a'ból támad, hogy sok embert maga keres fel a' szerencse, a' mindenkor tapasztalásból olly bizonyos, hogy ha valaki az emberi nemzet történetéből a' jelesebbeket ki akarná írni, annak az e' fajta szerencsefiakon kellene munkáját kezdenie.

Legszámosabbak közöttök azok, kiket a' szerencse már a'kor keresett meg, midőn még nem is voltak; ez ugyan különösen csudálatossan 's ha úgy tetszik, kábítólag is hangzik: de nem jöhetnek 'e az így megkábúlt szerencsefiak, p. o. a' született előkelők és gazdagok, kábóságokból azonnal eszök-re, mihelyest meggondolják, hogy egy kised

születési csere egész szerencséjüket egy perczenet alatt megronthatta volna, úgy hogy, ha helyettök pompás bölcsőjökbe valamely a'kori idejű szegény koldúsgyermekek tétetett volna, és ők ezeknek rongyos vatzokjaikba, ezek urak, ők nyomorúlt koldúsok lehetek volna, sőt lettek is már valóban fajtájokból ilyenek elegen, ha a' hiteles történetek nem menve mondák! — Nem is menthetik kába gőgösségüket a' csupán születési többségüket mások felett hánytatók semmivel mással, hanem ha azt hitetthetnék el, hogy a' mostani életen kívül a' jövő helyett, mellyhez nem sok kedvök lehet, egy nem régmúlt élet is van, mellyben ők nagy érdemeikért jutalom nélkül hagyatván, mostani második életöknek mindjárt kezdetén születési rangjaikban igazságossan jutalmaztattnak: a' mit azonban egy okos ember sem fogsoha nekik hinni, sőt inkább régi hite mellett maradván azt tartani, hogy az emberi mostan-élet első, nem második élet, és tőlök méltán azt kívánni, hogy nemérdemlett születési kedvező sorsokat még azután érdemeljék meg; én tehát, ha sorsossok volnék, erre magamat mások által nem sürgettetném, hanem a' magam eránt köteles tiszteletből 's természeti becsületérzetből így itélnék: nem illet téged semmi jó, ha semmi jót nem tettél, nem vagy méltó semmiszerencsédre, ha senkit sem szerencséltettél, igazságosan kifizülheti földi bár szultánpalotából ragyogó méltóságodat az egész világ, ha arra magadat nem

érdemesítetted, vagy ha előbb nem érdemesíthetted, utóbb nem érdemesítended. Ha erre valaki azt mondaná: te igen is szorossan veszed a' dolgot, hiszen az csak annyi, hogy mindjárt születésedkor gazdaggá vagy hatalmassá lettél, mint az, hogy ugyan a'kor emberfiává rendeltétél, ez a' megkülömböztetésed is, mint amaz, csupán egy felsőbb önkénynek adományja; én nékie azt felelném: igen is, nem egészen helytelen hasonlításod, mert csak ugyan embernek lenni, már, magában is annyi, mint igazán hatalmasnak 's gazdagnak lenni, de bezzeg ezt is, éppen azért mivel előbb meg nem érdemlettük, utóbb kell megérdemlenünk, 's jaj annak 'a' ki azt nem teszi! mert emberi méltóságát maga maga csúfóssan megsemmisíti, melly nem a' külső alakban vagy birtokban, sem a' felsőbb lelki tehetségekben, hanem leginkább és egyedül ezeknek nemes használásokban áll voltaképen.

Másokat megint későbbben keres fel a' szerencse, midőn nála nélkül elég sokáig tengődtek; t. i. egy váratlan eset, helyzet, vagy körülmény sokakat minden tudtok és tettök nélkül is felemelt már születési porokból a' legfőbb polczokra; elég gazdagok vannak, kik véletlenül egy gödörösáskor, egy szerencse játékban, vagy végintézetben lelték aranybányaikat, vagy rongyszedésből építették pompás palotáikat: hát nagyságost mennyit láthatsz, kit egy vagy más hatalmas pártfogó minden valódi érdeme nélkül, csupán tetszős kül-

sójéért csúszó mászó udvariságáért, vagy mivel tehetette, semmiből nagygyá tette? az pedig világszerte tudva van, hogy ugyan azon elmék, ugyan azon ügyességek és érdemek nem mindig nyernek ugyan azon megkülönböztető jutalmakat, és hogy némelly embernek, minden gyáva sága mellett is, minden könnyen, másnak pedig, minden szorgalma 's nemes fáradozása után is, minden nehezen megy e' földön. Ez valamint bizonyos — noha elég szomorú — : úgy azt sem tagadhatni, hogy az e' fajta szerencsefiaknak is ugyan az kötelességük, a' mi az előbbieneké, hogy nékiek is, ha közmegvetést nem keresnek, előbb nem érdemlett szerencsés voltokat utóbb kell megérdemleniök, mint amazoknak, sőt ha anyira mennyire érdemesítették is előbb magokat, azután is új érdemekre szert tenniök, és azokkal, kik hasonló vagy talán sokkal nagyobb érdemeik után sem boldogúlhattak úgy, szerény önmérsékléssel bánniök, hogy az illyes szemérmes magokviselete által elveszthesse tekintetök azt az irtóztató rút alakot, mellytől minden becsületes ember megundorodhatik, 's méltán is megundorodik!.

A' kit pedig a' szerencse így magától felnem azokott keresni, keresheti azt, és, a' mint már említém, önnön maga gondoskodhatik külső boldogulásáról, de csak nemes utakon, és becsületes eszközök által. Ezek így következnek: mindenek előtt olly észméreteket ügyekezzenek magának gyűj-

teni, 's olly ügyességeket szerezni, mellyekkel mind magának mind a' társaságnak használhasson; a' pénzt és vagyont magokért soha se kívánja, hanem hogy általok mind saját mind mások szükségsein könnyebben segíthessen, és erényi tökéletesülését annál inkább előmozdíthassa; úgy és ott keresse a' gazdagságot, a' hogy és a' hol az erkölcsi törvény, vagy is emberi méltósága és mások igaza megengedi, 's nem ellenzi; a' mint kíván tiszteltetni, olly tisztességesen éljen, és inkább szeresse a' tisztességet tiszteltetés, mint a' tiszteltetést tisztesség nélkül, a' hízelkedést pedig és gyáva földöncsúszást úgy kerülje, mint a' kevélységet és hiú felfuvalkodást. A' ki mind ezek által sem boldogúlhat, elégedjék meg csendes magányjával, 's arany középsorsával, azzal vigasztalván magát, hogy azon nagy tettekre, mellyekhez sok pénz és tekintet kívántatik, nem hívatatos, 's hadja inkább, hogy azt tudakozzák utána az emberek, miért maradott tiszteletlen, mint azt, miért lehetett tiszteletes?

Azt nem akarom fürkészní, kiknek számok nagyobb, azoké e', kik becsülletes vagy legalább szabados utakon boldogították magokat, vagy pedig azoké, kik tiltott sőt gyalázatos eszközök által lettek szerencsésekké? de azt bizonyossan tudom, hogy ha kötelessége az embernek, külboldogságát az erkölcsi jónak feláldozni, szorosabb kötelessége azt tiltott 's becstelen utakon soha nem eszközölni; mit is nyernek azok, kik

é'képen boldogúlnak? ha csak vagyonokat vizsgálják is, önnön magok előtt szégyelhetik igazságtalan birtokokat, és már így is eléggé szerencsétlenek : ha pedig e' szégyen nem fogna szemtelen-ségöken, az csak ugyan büntető pirulásra kényszerítheti, hogy minden becsületes ember reájok újjal mutatván, méltán megvetendi, és azért tartya magát boldognak, hogy úgy, mint ők, nem boldogult.

Azt szokták ugyan az illyes szemtelenek mentességökül mondani, hogy ők igazságtalanul szerzett javaikból vagy becsületlenül keresett hatalmokkal sok jót tévén, azokat még is felülmúlják, kik születésök vagy kedvező körülményök által nyert szerencséjököt utóbb meg nem érdemlik; de erre minden józan gondolkodó azt felelheti nékiek: ha megengedném is, hogy igazat szólótok, noha a' mindennapi szomorú tapasztalás többnyire hazutolja kérkedéstöket, és ha hinném is, hogy ragadományaitok századát, tizedét, sőt felét is közhasznú 's becsületes intézetű czélokra fordítjátok — a' mi megint többször nem igaz, mint az —; tudjátok meg, hogy az igazságtalanul szerzett akármelley vagyont úgy nem igazolhatja meg a' legjobb használás sem, mint a' gonosz eszközt nem szentesítheti a' légszentebb cél is; és ha az nem hivatalos a' sok pénzzel vagy tekintettel járó jö-tetekre, ki minden becsületes ügyekezete mellett sem tehet ezekre szert, ki bízza reátok, hogy ti gyalázatos utakon gyűjtött ragadományaitokból

adakozzatok? így ugyan nem csak a' polgári, hanem az egész erkölcsi világot is felforgatnátok, 's nem volna olly gonosz bár melly nemű gazember, ki példátokkal nem mentegethetné, sőt arczátlan dicselkedéssel nem magasztalhatná legalábbvaló undok tettét is.

Ismételem tehát előbbi mondásomat „a' ki csak az imint leírt módon boldogulhat, a' ki csak így, nem máskép', lehet hatalmas és gazdag, szeresse inkább a' magányos és középszerű életet”; mellyben nem csak azzal vígasztalhatja magát, a' mint már mondtam, hogy erre, nem a' vagyonsabbra, hivatalos, hanem a' val is, hogy benne is, ha akarja, sok jót tehet; valamint t. i. sok jótétemény van, melly nagy hatalmat és gazdagságot kíván: úgy ollyas is elég marad, mellyet a' magánosság és középszerűség is gyakorolhat, sőt, ha ez erőit és körülményeit ügyessen használja, még sikeresebben gyakorolhat, és gyakorlott is már valóban eleget; kérdezd csak a' tapasztalást és történetet, hol láttak először napfényt a' leghasznosabb emberi találmányok? felelet, többnyire a' magányos középszerűségben; hol adattak a' legjobb tanácsok? felelet, többnyire a' magányos középszerűségben; kitől nyertek a' betegek legszívesebb ápolást? felelet, a' magányos középszerűségtől; honnét nyújtatott leghamarább az élet bár melly veszedelmében forgónak szabadító kéz? felelet, ez is többnyire a' magányos középszerűségből; a' jó szív t. i. a' kész akarat, és az ügyes hozzáértés.

egyesülve többet tett már, és tehet ma is, az illyes esetekben, mint a' pusztá hatalomszó vagy a' fénylő arany.

Ezek így lévén, visszatérek elmélkedésem kezdetére; hogy t. i. engemet az a' mostani érdem és jóllét közötti iszonyú nagy aránytalanság nem csak meg nem tántorít az emberi közügyet atyáskodva kormányozó isteni Gondviselést illető hitemben, sőt inkább újra megerősít; mert én csak ugyan azt tartom, hogy valamint a' születési vagy eseti szerencsefi azért helyeztetett illy kedvezőleg, hogy előbb nem érdemlett szerencsáját utóbb érdemelje meg: úgy a' minden becsületes ügykezete mellett is szerencsétlen érdemi azért sa nyargattatik, hogy a' szerencse javakról nagylelkűen lemondván magát égi javakra érdemesítse, és szerencsefi nem lehetvén, kevéssel megelégedve már itten is boldogfi legyen; azt pedig soha sem hihetem, mintha az isteni Gondviselés úgy akarta volna, hogy az érdemetlen szerencsefi felfuvalkodva megvesse az érdemes szerencsétlen de nem kedvetlenkedő boldogfit,

X.

Úgy vagon; nem szabad a' szerencsésnek, ha bár maga magát, ha bár becsületes utakon szerencsésítette is, felfuvalkodni: de nem szabad

ellenben a' szerencsétlennek is, ha bár minden vétke nélkül, sőt becsületes élete mellett szerencsétlenítetett is, kedvetlenkedni; mert valamint a' dőlyfős felfuvalkodás úgy a' békétlenkedő kedvetlenkedés is alacson 's becstelenítő erénybélyegre mutat, és az, ki emberi méltóságáról valamit tart, sem amannak jó napjaiban, sem ennek rosszsaiban nem lehet gyáva rabja.

És még is gyakran ugyan azon emberekben is, kik t. i. előbb szerencsés, azután szerencsétlen életet éltek, egymás után láthatni ezen két gyávaságot; ezek azok a' méltán úgy nevezetett Kicsinyek. — Lássuk, ne hogy velek aljasodjunk, mint szokták magokat viselni?

Szerencséjükben kevélyek, 's felfuvalkodottak voltak ők, azt vélték, hogy jólétök szükséges, és soha sem változhatik rosszra, sőt azt mutatták, hogy még nem eléggé jól folynak dolgaik: a' náloknál tehetetlénobbekre alig vetették méltóságos szemeiket, vagy ha vetették, nagyságokat velek goromba neveltelenséggel éreztették; e' mellett torkig úsztak testi gyönyörűsegeikben, a' nélkül hogy szűkölködő derék polgártársaikat legalább dúsgazdagi asztalok hulladékjaira méltatták volna. Eljött azonban szerencsétlen órájuk, mit tettek? majd kétségbe estek, boszszonkodtak, 's panaszolkodtak mint az eszeveszettek, igazságtalanságról vádolták, 's durva hálátlansággal káromlották a' Gondviselést, átkozták létökét 's rákjárasú szerencséjükét, és makacsan visz-

szá dobván minden segédkezet, nyakas trutzosságokban dermedtek; majd megint földön csúsztak a' gyávák; melyet előbb lábujjhegyökkel alig érintettek, és azok előtt is csúsztak, kikkel előbb megvető dőlyfököt leginkább éreztették, sőt, ha még ez sem használt, nem általlottak a' legalábbvaló eszközökhöz is kapkodni, hogy leroskadt szerencséjüket újra felállíthassák; némellyek, pedig a' hatalmasabbak, még ennyi erővel sem birván, vagy nyakokat szegték a' dühödők, vagy ha esdeklő rimánkodásikra életök meghagyatott, ennek is sírva örültek, mint a' puha gyermekek.

Ezek azért azok, kiket, a' mint mondám, méltán neveznek Kitsinyeknek; lássuk tehát azt is, mint viselte magát erántok a' polgári társaság? úgy t. i. a' mint magok előre tudhatták, és a' mint megérdemlették.

Szerencséjük idején meszsze futotta, 's annyira a' mennyire lehetett, kerülte a' dőlyfösöket minden józanan gondolkozó, 's önmagát becsülő polgár; az, kinek velek valamely hivatalos dolga volt, sietett végrehajtásával, 's örült, hogy tőlök mennél hamarább megszabadúlhatott; ha valaki velek valamely társaságban véletlenül özszejött, vagy tüstént elfutott, vagy oda többé vissza soha sem ment; valódi barátjaik és szíves tisztelőik soha sem, legfelebb tettetett bókolóik és hízelkedő tányérnyalगतóik voltak; ezeken kívül senki sem örvendett szerencséjüknek, hanem minden előtti özszeszólás nélkül is kiki azt ítélte, és a' hol le-

hetett, velek is éreztette, hogy arra méltatlanok, sőt ellenek arról is tanácskoztak, hogyan dönthesék meg igazságtalan szerencsájüket, 's ki állhatatlan dölyfösségöket megalázzván, hogyan tanítsák meg mások illendő becsülésére, és ha jól ütke' béli ügyekezettek, a' mi gyakran megtörténik, minden becsületes ember dicséri tselekedetüket. Szerencsétlenségükben azután alig tapasztaltak másoktól valami más részvételt, mint boszszontó kárörömet, kiváltképen azoktól, kikkel előbb dázosságokat főképen éreztették; közönségesen pedig mindenki azt mondotta, hogy, mivel felsőbb rangokkal 's több vagyonokkal rútvál visszaéltek, semmi szánakodást nem érdemlenek, és a' csalahatatlán igazságú Istentől régen megérdemlett büntetésöket vészik, úgy hogy még a' legszánakodóbb szelídek is, midőn felsegítesőkre kerül a' dolog, nem annyira erántok való irgalmasságból két kézzel, hanem csupán a' közönséges emberi szeretetből többnyire, hogy jobbajok ne tudja, balkézzel szoktak rajtok segíteni.

Tsak az tehát, ítéletem szerint, a' valóban derék ember, a' ki szerencsájében felfuvalkodás és szerencsétlenségében békétlenkedés nélkül tud megjelenni a' világ előtt, tsak őtet, és a' hozzáhasonlókat, nevezik méltán Nagyoknak; és már csak látására is örvend minden jó, annál inkább köztiszteltetésére. De hogyan is ne?

Szerencsájében nyájas ó és leereszkedő, nem reátartó és fenhéjázó; a' felvágó alacsonyság

előtte, és uralkodni ugyan szeret, de előbb, szerencséjét okos mérsékléssel használva, magán, azután, javait jótévéleg megosztva, másokon; csak az igaz tiszta barátságok él, és hal ő, és megveti mind azt, a' minek képmutatás tettetés vagy hízkelkedés és tsúszás mászás gyalázatos nevei; e mellett nagyra becsüli ő, mihelyest megésszéri, a' jó fejű és nemes szívű embereket, megnevvetvén, sőt ápolván szegénységöket; a' legnemesebb bevéő és kiadó ő, mély megilletődéssel és forró hálával fogadja az Ég adományait, de egyszer'smind okos gazdálkodással és nagy szívesseggel osztja ki a' valódi szükségkődőknek szükségtelen vagyonyait. Üssön azután szerencsétlensége órája, olly készen 's indúlatlanúl fogadja azt, mint ha már előre sajdította volna; érzi ugyan ő nagy veszteségét, de jobban érzi elnemvesztett sokkal nagyobb becsü erkölcsi kintsét; beszél nyomorúságát, de nem panaszolja, kesereg szerencsétlenségén, de nem jajgat, könnyít bajain, de nem becstelenkedik, segedelmet kér, de nem koldúl; kevéssel megelégszik, a' multakat felejt, a' jelent túri, a' jövődőről nem töprenkedik; tudja, hogy csak mulékonyt vesztett, hogy nála, szerencsétlenebbek is vannak, hogy mások sokkal több rosszakon is bajnokúl győzedelmeskedtek, de azt sem felejtí soha, hogy ez az élet bajlódás, a' sírtúli kárpótolás, amaz csak ideig, ez, az itteni türedelmes szenvedőnek, örökké fog tartani.

Illyen

Illyen a' valódi nagy férjfé; lássuk, mint viselte magát a' derék eránt a' vele méltán dicsekedő polgári Társaság? —

Szerencséje idején minden jó környékezi, 's társaságában örömet leli; kiki azt mutatja neki, hogy igazán szereti, becsüli, 's haszonkereset nélkül tiszteli; polgártársai nyilván bizonyítják, és hirdetik, hogy szerencséjére érdemes, hogy felmagasztaltatásának szívökből örvendenek, és jaj annak, ki megbuktatására törekedik! minden igazságszeretők és jótbecsülők öszszeszövetkeznek a' gazember ellen, és egyesített erővel megrontják gonosztörekedését; sőt nem csak bátorságba helyeztetik kedvesöknek szerencséjét, hanem vetekevedve emelik is azt; előmozdítják hasznos intézeteit, és újabb meg újabb alkalmakat nyújtanak neki, hogy általok mind magát mind másokat még inkább szerencsétlthesse.

Ha pedig még is azután szerencsétlenségre változnék sorsa, ennek csak hallására is megszorodik minden becsületes ember, e'kor vonsz leginkább magához minden jót, e'kor szeretik, és tisztelik főképen minden barátjai; azonnal felkeresik, vigasztalják, és hathatósan segítik őtet, de a' legnagyobb kémeléssel, és minden haszontalan lárma nélkül, vagy ha nyilván kellene mellette fellépniök, így is örömet megmutatják a' világnak, hogy nyomorúságában résztvenni nem szégyenlik, sőt dicsőségöknek tartják; minden ki szívéből szánakodik rajta, és szánakodását nem

csak szóval, hanem cselekedettel is bizonyítja; ha szerencsétlen sorsát egészen jóra fordíthatják, egyesített erővel eszközlik azt, ha nem, legalább enyhítésén minden módon munkálkodnak; minden javaikban, mellyekben részesülhet, vetekedve részesítik, és olly kémélve részesítik, hogy még hálaszavait is kikerülik; ha pedig mind e' féle ápolásaik mellett is halálkinokkal tusakodik végre a' nagy szenvedő, busongva veszik körül ágyát, biztatják, buzdítják, vigasztaló szókkal a' kezekkel ápolják, örök emlékezetét ígérik, és hideg tetemeit könnyeik záporával áztatván 's illemdően eltakarítván, búcsúzó ígéretöket szentül tellyesítik. Azonban

Az eddig leírtt két szélső nemű embereken kívül, kiket általában Kicsinyeknek vagy Nagyoknak szoktak nevezni, találkoznak még két más középfelekezetűek is, kiket Félkicsinyeknek vagy Félnagyoknak lehet hívni. Vannak t. i. nem kevésen, kik szerencséjökben előbb nagyoknak és jóknak, azután pedig szerencsétlenségökben kicsinyeknek 's rosszszaknak mutatják magokat: mások ellenben szerencsétlenségökben nagyok és jók, azutáni szerencséjökben pedig kicsinyek és rosszszak. Amazokhoz tartoznak azon tüzesvérű gondatlan könnyenélők, kiknek eszökbe sem jut jólétöket meggondolni, kik örülnek ha abban senki által nem zavartatnak, 's örömet részesítnek javaikban másokat is, de ha egyszer jólvoltok rosszra fordul, mintha a' felhőkből hullanának le, vigasz-

talhatatlanok, boszszonkodók, túrhetetlenek, és vesztességökhöz szokni semmi kép' nem tudván bódúltakat, vagy még csalárd gazembereket is játszanak: emezek által pedig azokat értem, kikkel a' születési sors mostohásan anyáskodván, nyomorútt helyzetetésükbe, mivel mást nem tehetek, kénytelenségből bele oltak, és szoktak, hogy ha pedig jobbra fordúlt dolgok, ki álhatatlan dolyfösekké lettek, és midőn azt hitte volna az ember, hogy a' nyomorúságok sanyarú iskolájából jövének, legalázatosabb leghálásabb 's legmértékletesebb hasznos polgárok lesznek, legkevélyebben leghálátlanabbúl és leggorombábban viselték mások eránt magokat, úgy hogy a' közítélet szerint mind nékiek mind a' társaságnak sokkal jobban esett volna, ha előbbi szűkölködésükben és tehetlenségükben marasztaltattak volna.

Igaz ugyan, hogy ennek is, mint az előbbeni kettős vagy felfuvalkodó vagy békétlenkedő illetlen gyávaságnak, legsikeresebb ellenszere a' helyes okoskodás: de az is igaz, hogy ennél az okoskodásnál könnyebb és közönségesebb szerű és alkotású alig van valamely más; én legalább azt egészen köznépiszen részemre e'képen szoktam felfogni: —

Visgáld tsak szemessen mind azon javakat, mellyek az úgy nevezett szerencsét teszik, vannak e' náloknál bizonytalanabbak, változóbbak, múlékonyabbak, és hijúságosabbak? azonnal látni fogod, hogy rólok sokkal inkább elmondhatod

ezeket, mintsem magáról földi ittlétedről; mulékonyságokat a' mi illeti, hol marad kincsed és gazdagságod, vagy hatalmad és méltóságod, majd ha egyszer a' megkérdelhetetlen halál angyala rád kiált „rabom vagy, jöszte velem!“ kincsed talán és gazdagságod örökösseidre fog szállani, de nem mindig hatalmad és méltóságod, melly többnyire veled együtt sírba lép, és semmivé lesz; nézd csak a' halotti gyászdeszán a' leggazdagabbakat, mivel több birtokok a' legszegényebbekénél? nézd a' legméltóságosabbakat, mivel több hatalmok mint a' légtelhetlenebbeké? és haljad azután felettök a' halotti köztörvénytételt, jaj nékiek, ha netalán vagyonkkal vagy hatalmokkal visszaéltek! a' gyalázatos ítélet, ha nem olly pompával is, mint a' régi Egyptomiaknál, bizonyosan kimondattik ellenök, mellyet noha ha már e'kor nem, életökben még előre is hállhattak.

Olly mulékonyak tehát a' földi szerencsejavarak, mint maga a' földi ittlét: de van még azoknak e'felett egy nagy különösségök is; az t. i. hogy mivel a' földi lét vesztét meg nem mérni, az azt, ki jövendőt merne nemhinni, sajnosan nem érezné: ellenben, mivel a' földi szerencsejavarak vesztét még gyakran e' földi életben is megérhetni, fájdalomosan is kellek azt sokszor már itten érezni; miről hogy bizonyos lehess, nem szükség a' hajdankor írott évkönyveit átforgatnod, tekíncs csak a' mostankoréba, 's nézd azon nem írott történeteket, mellyek szemeid előtt mentek vagy mennek végbe,

látni fogsz elég gazdagokból lett szegényeket, és nemkevés tehetésekből vált tehetetleneket, és pedig többnyire tulajdon vétkök nélkül egészen ártatlanul; mit használt azután akár amazoknak birtok de elvesztett gazdagságok, akár ezeknek volt de elrablott méltóságok? tudhatod, ha tőlök nem halod is.

Ezeket mind jól megfontolván, 's rólok így gyakran elmékedvén, lehetetlen, hogy szerencséd idején kevély, és szerenesétlen napjaidban békétlen légy; azon egy gyondolat ugyan is „magazdag, tiszteletes, hatalmas, holnap szegény, megvetett, 's nyomorúlt lehetsz“?, elég hogy a' kevélykedéstől, és ezen másik „tudtad, hogy a' földi javak mulandók“ elég, hogy a' gyáva békétlenkedéstől ment lehess. Hát ha még azt is ide gondold, hogy a' szerencsejavak egyedül, valamint birtokokkal érdemessé, úgy hiánokkal érdemetlenné sem téged sem mást nem tehetnek, nem is tesznek soha; mert ha csak a' mindennapi tapasztalást kérdezed is, azt fogod látni, hogy gyakran — és igen gyakran — a' legméltatlanabbak a' szerencsének majd nem minden, a' legméltóbbak pedig alig birják — sőt ezt sem birják — egy két csekély javait; de azt azért soha sem fogod látni, hogy az okosabb rész valakit egyedül azért, mert szerencsés, becsüljön, hanem azért igen is, mivel tudós és jámbor, ha bár mely szerencsétlen is.

De ne is várj e' végett a' tapasztalásra, vizsgálód csak belsődöt, mindjárt feltalálod, mi tehet

**tulajdonkép becsessé, és valóban érdemessé? Lelked
t. i. és Szíved felsőbb javai — a' tömött Tudomány,
és a' tökéletes Erény —. Ezeket keresd, ezeket
becsüld, 's ezeket bírd; érdemes vagy, és mivel
minden igazi javak birtokában vagy, ha szeren-
csétlen volnál is, boldog ember vagy.**

Österreichische Nationalbibliothek

+Z168663103

